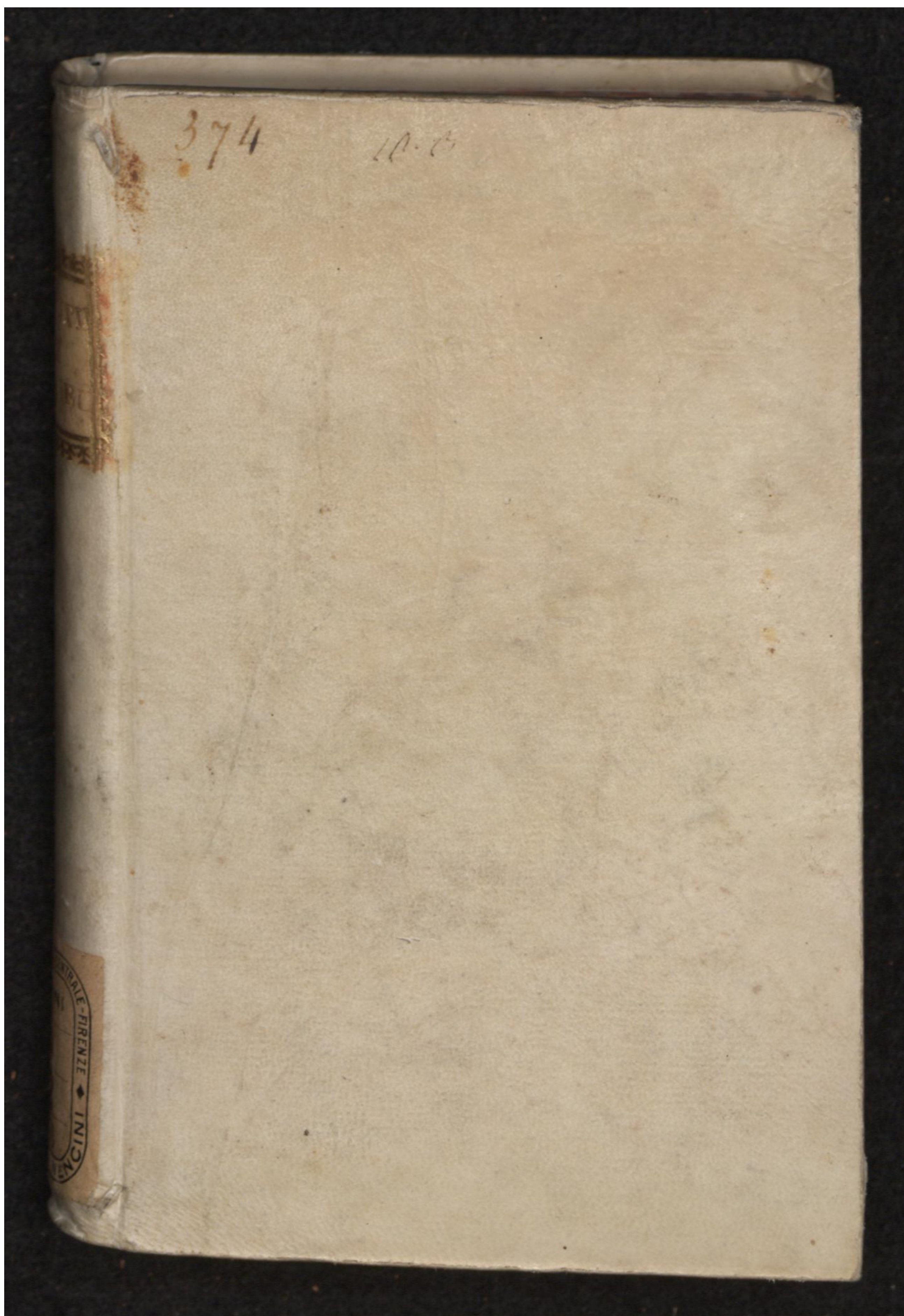
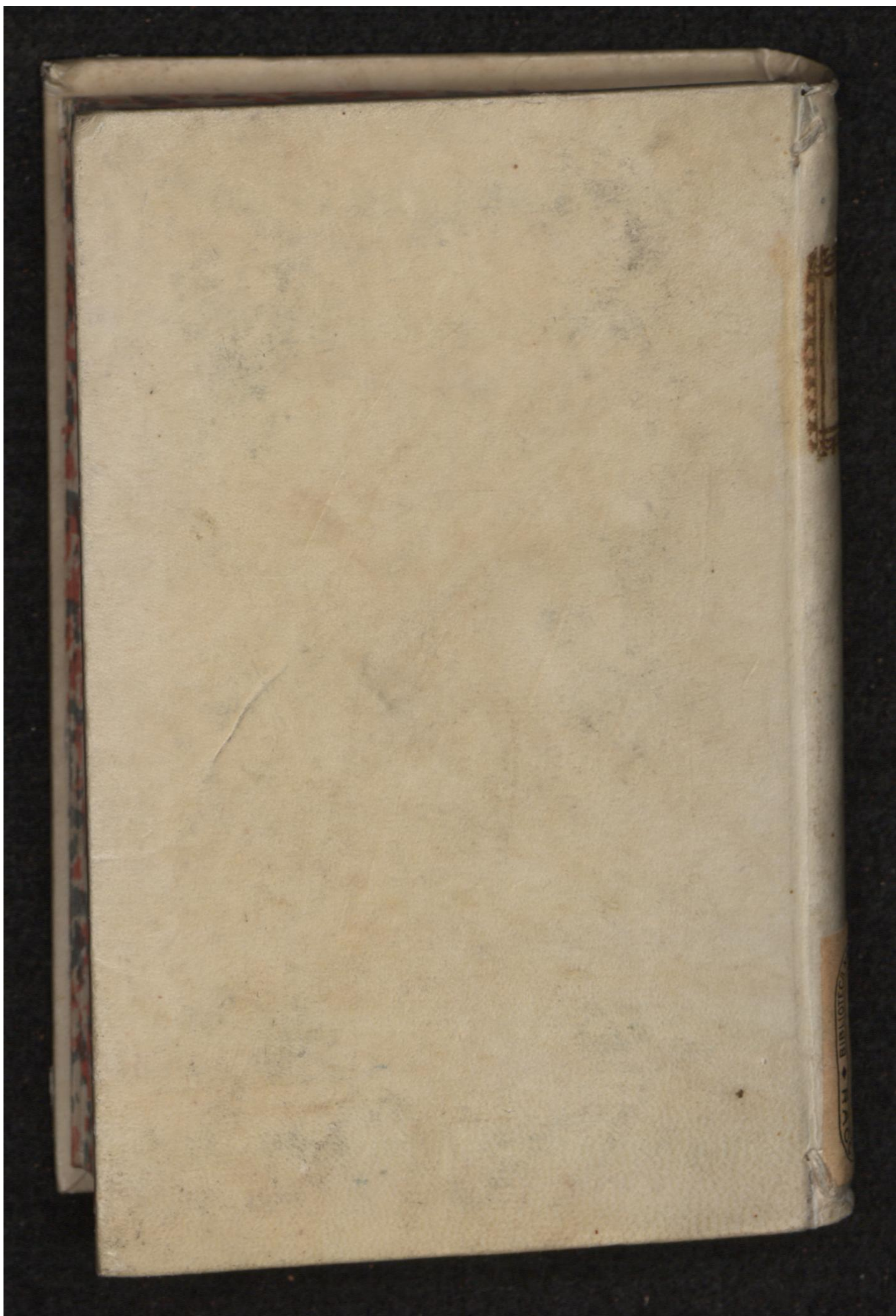

374
10·C

MANUTI
DE
LEGIBU
119
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
II
2
56

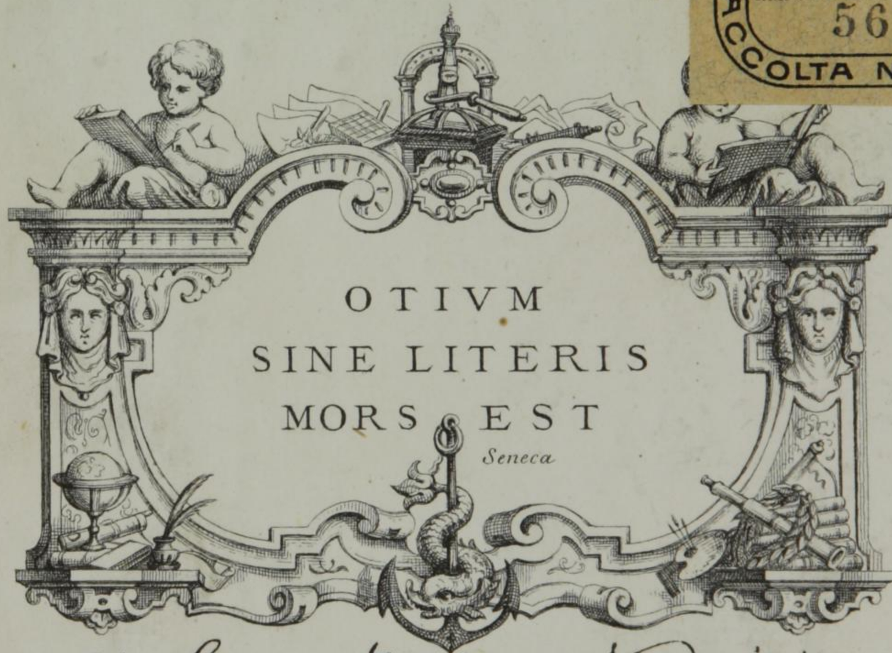

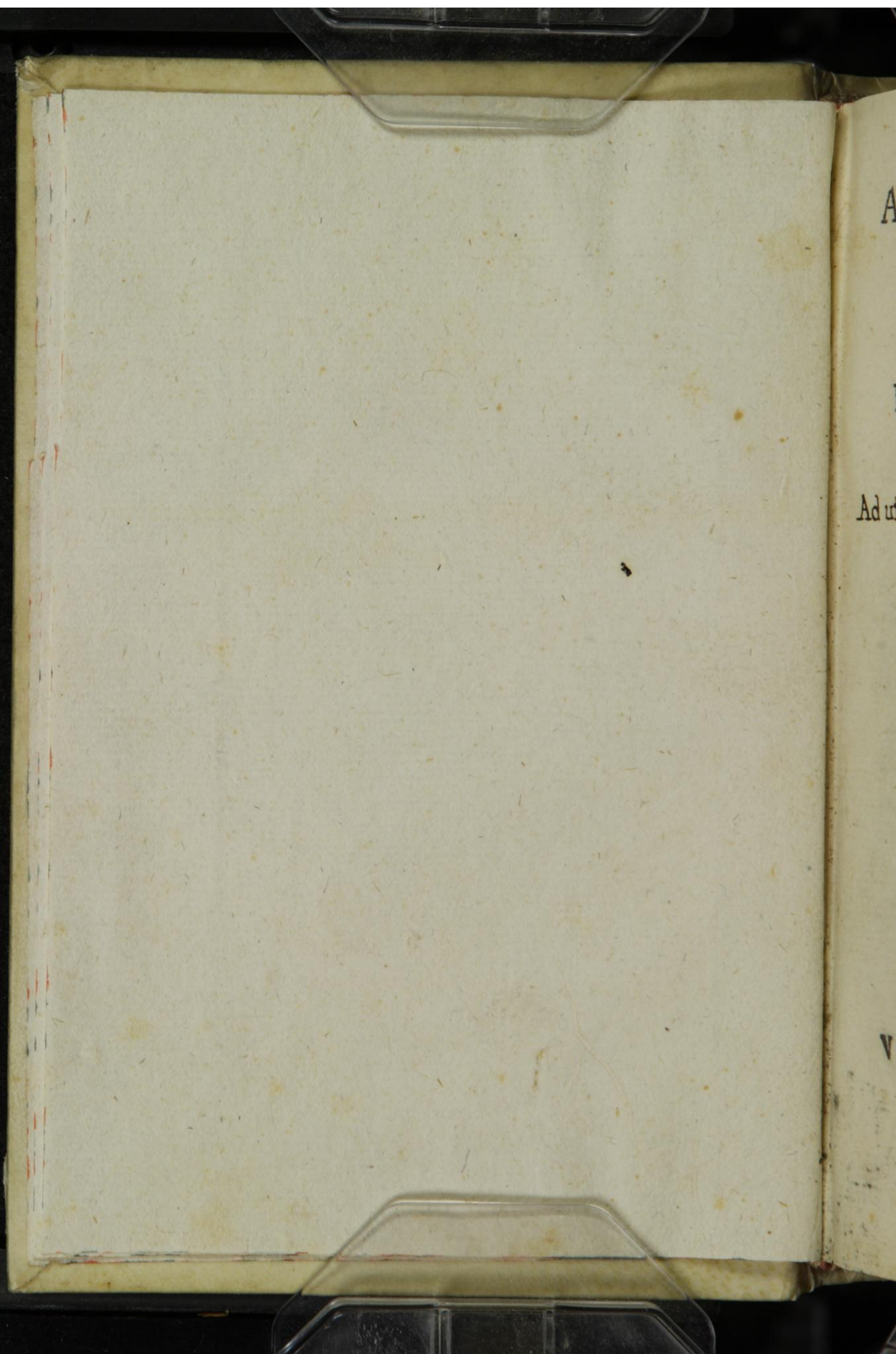

Ex Libris Joannis Nencini
1874

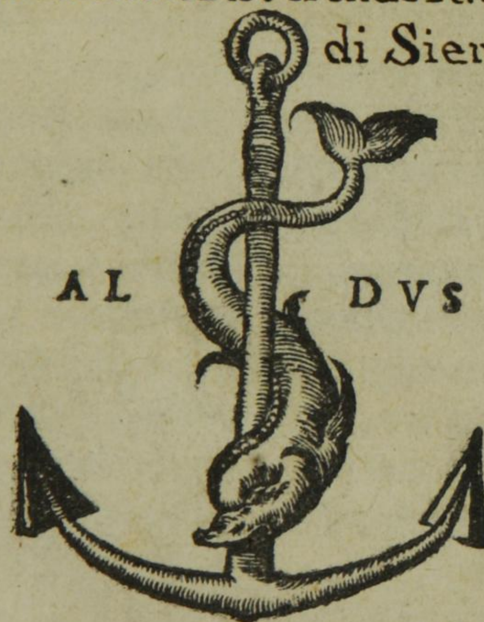
ANTIQVITATVM ROMANARVM

Pauli Manutii

LIBER DE LEGIBVS.

Index rerum memorabilium.

Ad uso del Molto Reverendo Padre Colombino di Siena.

VENETIIS, MDLIX.

PAVLI MANVTII ad Illustriss. Principem, Hippolytum Estensem, Cardinalem, in librum de legibus præfatio.

OMNES artes, atque omnes res, HIPPOLYTE Princeps, & Cardinalis, modo augeri, modo minui, nec easdem perpetuo esse, satis inter omnes constat. patet hoc quidem oculis primum, deinde etiam mentibus. oculis notamus euenta: mente, cur quidque eueniat, quo ue referenda sit cuiusque rei mutatio, intelligimus. itaque lapides, & metalla, quæ omnium durissima sunt, quæ uis hominum frangere uix potest, hæc tamen consumit, & conficit uetustas. quicquid enim ex partibus aliquando coiit, & concre-

tum est ; id easdem in partes aliquando dilabatur, ac dissipetur, necesse est. habet hoc materia illa, unde res omnes constant, ut formæ mutationem quærat ; idq́;, quod sequitur, assecuta, migrat in alias naturas ; quasi, quod appetiit, eo nunquam esse contenta uideatur. neque uero hæc naturales tantum ad res conditio pertinet, sed inuenta quoque hominum, operaq́; attingit. mores, consuetudines, loquendi ratio, quam linguam appellamus, leges ipsæ, quas ne quid unquam ex hominum memoria deleat, in æs incidimus, omnia demum, quæ ab arte naturam imitante fluxerunt, quotidie mutantur, ac tolluntur, non modo ab externis caussis contra uoluntatem nostram, uerum etiam à nobis ipsis, quia tempus ita postulet. sed artes liberales, optimaq́; studia, quæ nusquam magis,

gis, quàm in Italia, honor aluerat, atque auxerat, ætas nulla magis afflixit, quàm cum Romani Imperatores, imperii ſede in Thraciam translata, Italiam barbaris nationibus diripiendam, ac deuaſtandam reliquerunt. quòd niſi ſuperioribus annis principes, ac Pontifices aliquot, maxime uero Leonis X egregia, propeq; diuina liberalitas huic malo ſubueniſſet; quem Laurentii Medices, patris ſui, clariſsimi uiri, exemplo commotum, etiam ueræ laudis cupiditas impulit, ut iacentes ingenuas artes, magnis propoſitis præmiis, excitaret; barbara, credo, quod ad litteras attinet, magna ex parte nunc eſſet Italia: dignitas omnis philoſophiæ, ſplendor omnis obſoleuiſſet eloquentiæ. ſed neque ille huius præclari operis ſummam potuit abſoluere, ereptus morte, diſciplinis liberali-

bus nimis immatura; & interitum illius tempora ſunt eiuſmodi conſecuta, ut, quæ paululum iam luxerant honeſtarum ſcientiarum ſtudia, ea perpetuis multorum annorum tenebris quaſi nox quædam obſcurauerit prorſus, atque extinxerit. fatalis enim bellorum tempeſtas non exercitationem modo litterarum ſuſtulit, uerum, quæ ſunt in excolenda uirtute poſitæ laudes, eas labefactauit omnes, atque peruertit. ac nunc quoque, cum pacis aliqua ſpes, longo ſane interuallo, affulſiſſet, miſera rurſus eodem malo tentatur Italia, ueteresq; calamitates aduerſus bonis artibus neſcio quis Genius inuehit. Nunc te, Hippolyte Cardinalis, cui ſummam iuuandi generis humani uoluntatem, nec minimam cum uoluntate facultatem Deus tribuit, eximiam ad laudem uocat occaſio. ſuſcipe deſertum

pene

pene ab omnibus litterarum pa-
trocinium . collige tu , quæ alii
diſsipant , omnium laudandarum
doctrinarum ſtudia , & reſtitue no
bis illa, quæ uel hominum impro-
bitas , uel , ut aliò culpa deriue-
tur , fortunæ uis eripuit . hæc eſt
actio digna Cardinali , digna Prin
cipe , Hippolyto uero & Cardi-
nali , & Principe digniſsima . Vi-
dimus tuam præteritam uitam. ab
ea nihil humile , nihil obſcurum,
nihil uulgare , ampla omnia , præ-
clara , inuſitati exempli , noui ge-
neris expectantur . quæ tu , ne à te
ipſo diſſentias , nunc quidem ma-
gna ex parte præſtabis, atque adeo
iam præſtas , bonis uiris, & erudi-
tis beneficentia ſubleuandis. quo-
rum ex ingeniis non dubito quin
quotidie aliquid efflореſcere tuo
beneficio uideas . quod quia præ-
clarum eſt, exemplum alii ſequen-
tur . ſcribent omnes , quod quiſ-

que poterit, illecti gloria, & com modorum ſpe compulſi. nam, ut coniecturam de me ipſo faciam; quem eſſe nihil in litteris fateor; ſed, ut aliquid tamen eſſem, laboraui; ego olim (decennium, opinor, abiit, eoq; amplius) auctoribus duobus eximiis uiris, Petro Bembo Cardinali, & Bernardino Maffeo, qui poſtea dignitatem eandem magnis in eccleſiam Chriſti meritis eſt conſecutus, dederam me ad res Romanas, illas ueteres, obſeruandas, & ex omnibus antiquorum monimentis omni ſtudio colligendas: ut, cum illam remp. qua nulla fuit, nec erit unquam illuſtrior, uniuerſam animo, ac ſcientia comprehendiſſem, latinis eam litteris explicarem, egregiumq; bene, ac laudabiliter inſtitutæ ciuitatis exemplum meis, quatenus quidem ipſe poſſem, ſcriptis expreſſum, poſteris relin-

relinquerem. Res erat præclara; meq́; delectabat uehementer, & afficiebat ipsa tractatio. itaque meam omnem industriam, omnem curam, omnes denique in hoc studio cogitationes fixeram, ac locaram. sed accidit iniquo meo fato, ut horum utrunque, Bembum primo iam senem, cuius in beneuolentia ornamenti mihi erat plurimum, deinde Maffeum non ætate minus, quàm uirtute, florentem, in quo mei spes ocii sita omnis erat, à quo pendebam totus, importuna morte ereptum amiserim. destitutus eo præsidio, quo meæ fortunæ nitebantur uno, fractus animo, ac debilitatus institutum antiquitatum Romanarum opus omiseram, & ad alia me conuerteram. postea uero quàm, honorifica in primis conditione delata, magno sum à te tuo beneficio in tuorum familiarium ordinem

nem

nem inuitatus; quod ego summæ felicitatis loco duxi; erectus mente, atque animo, rursus, quod abieceram, suscepi, onusq; tantum, quantum priuatis opibus perferri uix, aut ne uix quidem potest, te uno fretus egregie sustineo. &, ut ex parte totum iudicare posses, de decem, quos exorsus sum, libris hunc de legibus potissimum, quem ad te mitterem, delegi: non quòd ita postularet ordo: (sextum enim in antiquitatum uolumine locum obtinet) sed, quòd, cum omnium librorum materies non modo coacta iam in unum à me esset uniuersa, uerum etiam satis diligenter in partes distributa; casu accidit, ut hic minus, quàm ceteri, rudis, minus esset impolitus. præterea feci libenter, tuis actionibus admonitus. leges enim hic liber complectitur. porro leges nihil aliud,
quàm

quàm rationem, nihil, præter ordinem, docent. ratio autem, & ordo, ſi uſquam, in tuis moribus elucet. quippe nihil agis non moderatum, nihil non æquabile, nihil, quod non cum ea, quam ſuſtines, perſona, id eſt cum religione uere Chriſtiana, ac ſedis Apoſtolicæ dignitate conſentiat. quare cum omnia mea tua ſunt; quandoquidem ego me tibi, quicquid ſum, & quantus quantus eſſe poſſum, totum addixi: tum uero hic de legibus Romanis liber uere tibi debetur, tibiq́; eſt à me iure optimo inſcriptus. quo in libro bene poſitam à nobis operam ſi duxeris; de ceteris quin idem ſentias, haud equidem uerebor. pergo enim ſtudio pari, uoluntate etiam, ut mihi uideor, acriore. unum modo exoptandum eſt; ut, quando nos ab hoc ſtudio nulla utilitas, nulla uoluptas, ne ualetu-

dinis

dinis quidem ſatis imbecillæ ratio poteſt auellere, noſtris laboribus tua beneuolentia quaſi propitium numen adſit. ſic enim fiet, ne qua prorſus in difficultate, ne quo unquam in ſcopulo noſtra hæreat induſtria: & in eum, quò ſpectat animus, portum ſecundo curſu, tuæ benignitatis aura proſequente, facile peruehemur.

ANTIQVITATVM ROMANARVM
Pauli Manutii
LIBER DE LEGIBVS.

OPTIMA *omnium, atque æquiſſima naturæ lex eſt; quæ tum nihil cuiquam deeſſe, tum ea, quæ quiſque habet, æterna iubet eſſe. nam, quemadmodum illæ, quæ cæleſtibus corporibus præſunt, beatæ mentes, iuſtiſſimæ ſunt, & ſuum quæque corpus iuſtiſſime regit: ſic ipſa natura, quæ de ſuperioribus illis mentibus deriuata, & in unum collecta uis eſt, æquiſſimum in agendo ordinem ſeruauit; eaq́;, quæ egit, patere omnibus, nec unquam non eſſe uult. itaque & eam partem aeris, quæ ſublimior, eoq́; purior eſt, oculis traijcientes, aſpectu cæli iucundiſſimo omnes fruimur; et inferiorem, mixtam, ſpiritu haurimus; & ſuſtinemur, atque alimur terra; & aqua ad ea, quæ cuique commoda, ac neceſſaria ſunt, utimur. nam, etſi horum ſingula uni animantium*

generi

generi tributa ad usum ac uictum præcipue ui dentur: tamen ita uni generi proprium unũquodque est, ut diuersi generis animantibus nihil denegetur. alitibus aer, mare piscibus, quadrupedibus terra, certa cuique animanti sedes, ac naturale domicilium est: omnia tamen omnibus communia sunt; neque alieni alimenti usu animal ullum perpetuo caret. hæc sua lege natura, communis omnium mater, ita constituit, ac sanxit. cuius ad similitudinem quo propius accedunt humanæ leges, eo certior ac laudabilior ea uitæ ratio est, quá hominum generi præscribunt. neque ad aliud exemplum spectarunt homines illi, quos antiqui scriptores diuinis laudibus extollunt, quia suas ciuitates optimis institutis ac saluberrimis legibus temperarunt. celebrantur præter ceteras Lacedæmoniorum leges, à Lycurgo latæ, Atheniensium, à Solone. commemorantur & illæ, quas Locrensibus Zaleucus, Thurijs Charondas, Getis Zamolxis, Pythagoræ discipulus, dedit. laudat etiam Cretensium leges Plato, Carthaginiensium Isocrates. Romanas uero Polybius anteponere omnibus non dubitat. hæ cum ab ijs, qui ceteris hominibus ingenio, ac sapientia præstiterunt, summopere laudatæ prædicatæq; sint:
quid

quid aliud, niſi præclaras fuiſſe, credendum eſt? at diſſimiles inter ſe, &, ſi diſſimiles, quo modo omnes præclaræ? quia nimirum ad eundem finem, eandemq; quaſi metam, non eadem tamen uia, omnes tendunt. ius naturæ, in quo nihil inæquale deprehenditur, primi conditores legum ante oculos habuerunt. eius imaginem in ſuas quiſque leges, quantum imitatione licuit, tranſtulerunt. qui cum ad iuſtitiam pariter intenderent, eandem tamen in tradendo iure rationem ideo ſecuti nõ ſunt, quia non eiuſdem loci, non eiuſdem cæli, non eiuſdem hominibus ingenij leges ferebant. hæc illi cum animo circumſpicerent, attenteq; cogitarent: modo perficere poſſent, quod agebant; qua ratione perficerent, laborandum non eſſe iudicarunt. neque enim ipſarum legum uitio factum eſt, ut aut Athenienſes minus diu, quàm Lacedæmonij, aut Lacedæmonij minus, quàm Romani, floruerint; ſed quòd Athenæ citius, quàm Sparta, & Sparta citius, quàm Roma, de recta maiorum conſuetudine deflectens, legum imperium maieſtatemq; neglexit. quare prudenter iudicat Polybius, quòd, duabus potentiſſimis ciuitatibus, Carthagine, & Roma, multorum annorum bello de imperio decertantibus, ad

extremum

extremum succubuisse Carthaginem, & uictam conditiones accepisse, ob eam maxime caussam putat, quòd, quo tempore inter eas incidit contentio, tum & Carthagine multo, quàm antea, negligentius, & Romæ multo, quàm unquam, diligentius leges colebantur. nihil enim sine iure perpetuum est. ius autem ipsum nihil aliud est, quàm bene uiuendi norma, legibus tradita, atque præscripta. quam qui tenent, soli duas maximas res, maximeq; optabiles adipiscuntur. primum, ipsi quotidie magis in sua ciuitate cari sunt, atque honorati, inter ignotos clari, inter homines uiri, inter uiros heroes: deinde, id quod uelle bonitatis est, perficere uirtutis, facile consequuntur, ut eorum patria ciuibus frequens, pace tuta, opibus beata sit. ex hoc genere fuisse legimus Thebis Epaminondam, Spartæ Agesilaum, Athenis Aristidem, Romæ Camillum, Fabios, Decios, Scipiones, Catones, innumerabiles alios. nulla enim ex omnium sæculorum memoria magis ad omnem laudem ciuitas excelluit. ex hoc etiam numero multos in patria mea fuisse, apud maiores nostros Carolum Zenum, Franciscum Barbarum, patrum ætate Bernardum Iustinianum, Hermolaum Barbarum, Francisci nepotem,

Hieronymum Donatum, Andream Naugerium, accepimus. ipsi uidimus, &, quod in magna felicitatis parte ponimus, allocuti sæpe sumus Gasparem Contarenum; cui quidem ex ijs, quos nominaui, prudentia, bonitate, amore in patriam, pietate in Deum anteferri nemo, doctrina ne conferri quidem potest. fuit enim ille uir, non modo Venetijs, quandiu gerendis magistratibus operam reip. nauauit, uerum & Romæ, & ubicunque fuit, postea quàm absens pene contra uoluntatem, præter opinionem certe Cardinalis factus est; fuit, inquam, ille uir, cuius mihi nunc scribenti uultus, & os illud, regia quadam maiestate decorum, ante oculos obuersatur, in omni genere uitæ inter omnes homines admirabilis, & eximius. qui cum esset habitu naturæ excellenti, ac prope diuino; domestica etiam disciplina, præter rectum, & honestum, nihil agnosceret, nihil uellet, tamen, assiduo philosophiæ studio, ita uoluntatem auxerat, ita naturam expolierat, ut cum nemo magis uirtutem diligeret, tum nemo diligendam magis iudicaret. hunc ego mihi cum à prima adolescentia, tanquam unicum exemplum, et in moribus, et in litteris ad imitãdum proposuissem; nunc, in utroque à perfecta illa facultate, quæ

in illo fuit, quàm lóge absim, quamq; id, quod imitari statueram, consequi difficile sit, re ten tata, et cognita perspicio. equidem, in litteris, neque tempori, quantũ rei familiaris occupatio permittit, neque labori, quantum mea nõ admodum firma ualetudo fert, hactenus peperci: seduloq; sum conatus, ut, quemadmodum ille suorum studiorum rationem extare uoluit; itaque multa litteris ab illo præclarissime tradita leguntur; itidem ego facerem, &, pro mea tenui facultate, meis scriptis hominum studiosorum utilitati commodisq; consulerem. par in utroque uoluntas fortasse fuit: nos inferiores ingenio, scientia uero impares maxime sumus. ille Venetam remp. hoc est eam, quæ inter omnes nostri temporis resp. plurimum excellit; nos Romanã, hoc est eam, quam omnium præstantissimam antiquitas habuit, ad scribendum delegimus. ille, quod uoluit, perfecit: nos, euentu dubio, perficiendi tamen spe conamur. nam, etsi quanta in re uersamur, intelligimus: tamen, quia superioribus quinque libris, primo de urbe, altero de ciuitate, tertio de religione, quarto de senatu, quinto de comitijs, operam à nobis non omnino male positam existimamus; incepti nondum pœnitet; animoq; satis alacri pergemus ad ea, quæ restant.

reſtant. Sextus hic erit de legibus liber. in quo cum diligentiæ, tum ingenij, addo etiam prudentiæ, grauiſſimæ ſunt partes. nam ex ijs legibus, quæ Romæ latæ ſint, nullam prætermittere, diligentiæ eſt: quo in genere negligentes certe non fuimus. quid autem in ferenda lege quiſque cogitauerit, & utrum id, quod cogitauit, utile reip. fuerit: hæc uero neque ſine ingenio, eoq́; peracuto, quiſquam uiderit, neque ſine prudentia iudicauerit. quare cum eam partem, quæ tota ſtudij ac laboris eſt, & à uoluntate pendet, abſoluerimus; (nihil enim in hoc, quantum quidem in nobis erit, deſiderari patiemur) eam, quæ ad ingenium, & prudentiam pertinet, quæ nobis ſatis parce natura tribuit, ſi minus pro rei ſuſceptæ magnitudine, ac dignitate præſtabimus, iniquus erit lector, ſi quis infirmitatem pro crimine poſuerit, meamq́; cauſſam potius condemnauerit, quia, quod debui, non potuerim, quàm probauerit, quia, quod potui, certe uoluerim. Quinque partes erunt huius libri. primo loco, quibus nominibus appellatæ leges ſint, quis cuiuſque lator, quæ cuiuſque ſententia fuerit, oſtendemus. hac parte abſoluta, quæ erit omnium maxima, tum illa quatuor, quæ ad rationem ferendæ legis

pertinent, ordine curabimus; ut, à quo genere hominum, quibus in locis, quibus temporibus, quibus de caussis latæ leges sint, explicemus. IVS omne aut à natura est, aut à consuetudine, aut à legibus. ius naturæ ipsum per se, sine consuetudine, & legibus, ad optimam uitæ conditionem satis erat. satis enim beate uiueremus, si naturam ducem sequeremur. sed quia, quod iustum, & laudabile est, multi, uel quia sunt hebetes, non intelligunt, uel, quia sunt improbi, dissimulant; iccirco, ne peccantibus daretur excusandi locus, scripta lex est, quæ, quid agendum, fugiendum ue esset, perpetuis litterarum notis testatum, atque expressum ante oculos poneret. est igitur lex tanquam præco, qui, suggerente natura, iustitiam ciuibus enunciat: cuius uocem qui uolentes auribus percipiunt, eamq; fideliter animo custodiunt; ita uiuunt, ut uirtutem à uitio facile distinguant, & ab altero, tanquam à pestifero angue, refugiant, alteram amplexentur, & amabilem præ ceteris rebus existiment. uerum, quia publica res ita cum priuata cohæret, ut altera alterius commodo nitatur, nec fere, nisi utrique recte sit, diu uigere & stare ciuitas ulla possit; propterea, quæ utrique consulerent, leges,
aliæ

aliæ pro statu reip. aliæ pro singulorũ utilitate, diuersis temporibus latæ sunt. fuit igitur et ius publicum, & ius priuatum. Rursus, quia publica sunt infirma, si separentur à diuinis; publici iuris facta diuisio est, ut altera pars ad religionem, altera ad res humanas pertineret. Ius priuatum ne ipsum quidem simplex est, sed leges quidem omnes de rebus humanis, alias tamen de iure ciuili, alias de criminibus continet. Primum igitur nobis agendum est de iure publico, deinceps de priuato; & primum de publico diuino, deinde de humano: item de priuato, primum eo, quod ad ius ciuile pertinet, secundo loco de eo, quod crimina persequitur. ROMANAE leges aut à regibus latæ sunt, aut ab ijs magistratibus, quos, regno sublato, alios alijs temporibus creatos, ciuitas habuit. ipsas leges magna ex parte alicunde sumptas facile crediderim. non enim dubitandum est, quin, cum ea tempestate in Italia & Albani, & Sabini, & præter ceteros Etrusci floruerint; cumq; Albæ Romulus, in Sabinis Numa, Priscus etiam matre Etrusca, patre in Græcia nato, in Etruria educato, genitus esset; ad suam quisque patriam respexerit, & ea, quæ in ijs populis probabiliora uidebantur instituta, de-

legerit, Romæq; legibus sanxerit. à Lacedæmonijs etiam non nulla, ab Atheniensibus multa ad ius constituendum uideo deriuata. nam fere, quæcunque in XII. tab. decemuiri scripserunt, de Solonis legibus translata sunt. nec uero, ab ingenio pauca, atque à prudentia esse deprompta, credendum est, presertim in rep. cum in magnis opibus imperij, pro uario rerum euentu, noua iura temporum necessitas exprimeret. Regum ætate non multas in urbe leges fuisse existimauerim: nõ solum, quia regum iussa pro legibus erant; ad eos grauissima quæque deferebantur; eorum omnes dicto annuere, imperio parere cogebantur: uerum etiam, quia ciuitas, neque dum populo satis frequens, neque opibus locuples, legum multitudinem non desiderabat. inter paucos, & assiduis bellis exercitos, nondum licentia, nondum plane uis emerserat: non luxuries, non illa, quæ fere opes consequitur, malarum artium lues in urbem inuaserat. regibus exactis, simul cum publicis opibus & nata noua uitia sunt, & ea, quæ fuerant, aucta. tunc, ut ad uarios morbos diuersa medicamenta inuestigata, inuentaq; sunt, sic ad ea mala, quæ manare cœperant in ciuitate, comprimenda, atque sananda,

uaria legum genera peperit necessitas. neque tamen reges ipsi leges neglexerunt. poterant omnino, quicquid uellent; sed uoluit nemo, nisi quod liceret. quin, ut ait Liuius, ab ipso statim urbis primordio Romulus, rebus diuinis rite perpetratis, uocata ad concionem multitudine, quæ coalescere in populi unius corpus nulla re, præterquam legibus, poterat, iura dedit. quem Numa subsecutus, multo etiam magis ciuitatem legibus excoluit, & ab armis ad religionem, bonosq; mores totam traduxit. omnesq; deinceps, præter Superbum, ita regnarunt, ut, quod idem Liuius alio loco tradit, Brutus idem, qui tantum gloriæ, Superbo exacto, meruit, malo publico uel maximo id facturus fuerit, si, libertatis immaturæ cupidine, priorum regum alicui regnum extorsisset. quare, cum ipsos moderati ingenij, optimiq; exempli fuisse constat, tum leges habuisse, quarum ad præscriptum uniuersos ciues uiuere uoluerint. quibus de legibus, deq; ijs, quæ postea latæ sunt, ita summatim agemus, nihil tamen ut patiamur desiderari. ac primum de publicis, & inter has primum de ijs, quæ ad religionem pertinent, agendum est. LEGES publicæ de sacris & de religione iam inde à primis regibus, Ro-

 mulo,

mulo, & Numa, non sane paucæ institutæ sunt. sed ante omnia, Romulus, uidetur, ne quis unquam suas leges, aut sua facta posset infirmare, legẽ illam, quam regiam Vlpianus uocat, de suo imperio tulisse; cum populus, ab eo rogatus, omne suum ei, & in eum imperium, omnemq́; potestatem contulit. Hoc facto ad inducendam religionem animum adiecit, & cum religione securitatem simul ciuiũ spectauit. de ipsa enim urbe id primum statuit, ne quis, nisi per portas, ingrederetur, egrederetur ue; mœnia sacrosancta essent. quam legem uidetur Cicero significasse in II de natura deorum, cum ait, muros à pontificibus habitos esse sanctos, quos uiolare nefas esset. Ita, cum & suam Romulus, & publicam salutem religione muniisset, sanxit deinde, idq́; semper seruauit, ne quid publice inaugurato fieret. uidit enim, reliquas leges, quas ferre de rebus humanis cogitabat, haud paulo plus in nouo, uarieq́; multis ex locis confluente populo habituras esse ponderis, si cum quadam erga deos pietate coniungerentur: quandoquidem id esse quasi frænum uideretur ad impetus animorum reprimendos, hominesq́; in officio, rectaq́; ratione continendos. Atque hac quidem de lege ita loquitur Cicero

in III lib. de natura deorum, ut ab ea fluxiſſe Romani imperij magnitudinem ſignificet. Romulum, inquit, mihi perſuadeo, auſpicijs conſtitutis, ieciſſe fundamenta noſtræ ciuitatis. Tum, ſacris rebus ac ritibus præeſſe principes ciuitatis, hoc eſt, patricios, lege iuſſit; qui, diuina tractari à plebeijs hominibus, neque pium, neque decorum iudicaret; ſiquidem ea, quæ uim habet neceſſitatis, inopia faceret, ut eorum non modo manus labe rerum uiliſſimarum fœdarentur, uerum animi quoque tum cogitandis, tum etiam patrandis ſceleribus inquinarentur. Addidit aliam legem, ne in templo nocturnæ uigiliæ haberentur: optimo ſane conſilio, primum, ne quid per noctem minus caſte, minus ue pudice, ſacrorum ſpecie, committeretur; quod fieri plerunque contigit; deinde, ne qua fieri coitio, ne quid iniri aduerſus ipſum, publicam ue rem occulti conſilij, ne quid inſidiarum tendi poſſet. ad quam legem Cicero ſpectauit, cum in ſuis legibus illa ſcripſit: Nocturna mulierum ſacrificia ne ſunto, præter illa, quæ pro populo rite fiant. Et quoniam opinio fabularum, quibus antiquitas deos admiſcere ſolita eſt, familiaritatem quandam inter homines & deos uidetur inducere; unde manat primum con-

temptus,

temptus, & in moribus licentia, deinde ad omne facinus audacia: uinculum hoc quoque incolumitatis publicæ firmissimum sapientissimus rex futurum putauit, si pœnam iis lege indiceret, qui fabulosa de diis figmenta credidissent. Quid illud? ubi diuersa religio est, tollitur societas, & consuetudo. ex eo facile odia, & ex odiis seditiones existunt. quo sæpe malo ciuitates intereunt. prouidit hoc Romulus, cauitq́;, lege lata, ne deos peregrinos, præter Faunum, colerent, ne ue sacrificia externa facerent. Has leges, & eas, de quibus infra suo loco agemus, uidetur comitiis curiatis tulisse. qua de re Pomponii iurisconsulti uerba recitabo. Romulus, inquit, populo in XXX partes diuiso, quas curias appellauit, quòd tunc reip. curam per sententias earum partium expediebat, leges quasdam curiatas ad populum tulit: tulerunt & sequentes reges: quæ omnes conscriptæ extãt in libro Sex. Papirii; qui fuit illis temporibus quibus Superbus, Demarathi Corinthii filius. isq́; liber appellatur ius ciuile Papirianum. Hæc Pomponius. Verum in Romulo temperatum fuit ingenium, quale scilicet nascentis urbis initia postulabant, tum ad rem bellicam, tum ad religionem accommodatum. Numa totus in re

diuina

diuina fuit: itaque ad eos ſacerdotes, quos Romulus inſtituit, qui ſexaginta fuerunt, ipſe alios præterea adiecit, flaminem Dialem, Martialem, Quirinalem, uirgines Veſtales quatuor, ſalios Marti Gradiuo duodecim, pontificem maximum ex patriciis, cui omnia ſacra tum publica, tum priuata commiſit. hæc, non dubito, quin ad perpetuitatem legibus ſancita ſint, ſicuti alia multa, quæ religionis cauſſa tum ab aliis regibus, tum à magiſtratibus in rep. conſtituta ſunt. Regibus eiectis, lege tribunicia omnes leges exoleuerunt; (ponam enim eiuſdem Pomponii uerba) iterumq́; cœpit populus R. incerto magis iure, & conſuetudine aliqua uti, quàm perlata lege: idq́; prope XX annis. poſtea placuit, publica auctoritate X conſtitui uiros, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus; ut ciuitas fundaretur legibus: quas, in tabulis X æneis perſcriptas, pro Roſtris propoſuerunt, ut poſſent apertius perſpici: datumq́; eſt eis ius eo anno in ciuitate ſummum, uti leges corrigerent, et, ſi opus eſſet, interpretarentur, neque prouocatio ab eis, ſicut à reliquis magiſtratibus, fieret. qui & ipſi animaduerterunt aliquid deeſſe primis X legibus: ideoq́; ſequenti anno alias duas eiſdem tabulis adiecerunt. In his

legibus, quas centuriatis comitiis X uiri tulerunt, multa proprie de iure diuino sancita esse, necesse est: siquidem ita diligenter, & ita copiose scriptæ sunt, inspectis prius & sapientissimi Solonis legibus, & aliarum Græciæ ciuitatum institutis, ac moribus, ut uel ætate sua Liuius, in immenso aliarum super alias aceruatarum legum numero, fontem tamen omnis publici priuatiq; iuris XII tab. esse dicat. sed de sacris ritibus pleraque, uetustate obliterata, euanuerunt: non nulla de legibus ad creandos sacerdotes pertinentibus, ueterum historiarum, ac monimentorum ope, quasi scalmus è naufragio, seruata sunt. Atque hoc de genere (ut à primis temporibus ordiar: unde ueluti per gradus ad postrema descendam) leges inuenio Romiliam primum; qua cautum est, ne alii, præter patres, et magistratus, sacra inirent, peragerent ue; deinde tribuniciam, Sextiam Liciniam, ut X uiri sacrorum, non, ut antea, omnes patricii, sed ex parte dimidia de plebe crearentur: item aliam tribuniciam, Ogulniam, ut, cum quatuor pontifices essent, placeretq; sacerdotum numerum augeri, quatuor præterea pontifices, quinque augures, de plebe omnes, allegerentur: ut omnino octo pontificum, nouem

augurum

augurum numerus fieret. iam enim inter plebem, & senatum, hoc est inter inopes, & diuites, peculiare malum in liberis ciuitatibus erumpere discordia cœperat; seq́; plebs, quasi profanam, à sacris amoueri querebatur, ideoq́; tribuni pl. aduersante senatu, ad extremum, latis rogationibus, obtinuerunt, ut sacerdotia communicarentur. Fuere præterea de cooptandorum sacerdotum iure partim pro plebe, partim pro collegiis latæ tribunicia Cn. Domitii, consularis L. Cornelii Syllæ dictatoris, tribunicia T. Atii Labieni; consularis C. Cæsaris, consularis deinceps & M. Antonii. cum enim, ueteri lege, ac more, augures ab auguribus, pontifices à pontificibus, reliqui sacerdotes à suis quique collegiis crearentur, unus pontifex maximus à populo; quod omnium pene historicorum, Liuii maxime testimonio constat; Cn. Domitius tribunus pl. Neronis imperatoris atauus, pontificibus offensior, quòd alium, quàm se, sui patris in locum cooptassent, lege lata, ius sacerdotum subrogandorum à collegijs ad populum transtulit, eo anno, quo C. Marius tertium consul fuit. nec multo post ipse pontifex maximus populi suffragio creatus est, opinor in locum Q. Seruilij Cæpionis; ut ex Valerij libro VI licet

*conijcere. huius legis in II in Rullum agra-
ria oratione Cicero meminit his uerbis. Hoc
idem de ceteris ſacerdotiis Cn. Domitius tribu
nus pl. uir clariſſimus, tulit; quòd populus
per religionem ſacerdotia mandare non pote-
rat, ut minor pars populi uocaretur; ab ea par
te qui eſſet factus, is à collegio cooptaretur.
ſunt etiam hæc in oratione pro C. Cornelio.
Quid? auunculus tuus, clariſſimus uir, cla-
riſſimo patre, auo, maioribus, credo ſilen-
tio, fauente nobilitate, nullo interceſſore com
parato, populo R. dedit, & potentiſſimorum
hominum collegijs eripuit cooptandorum ſa-
cerdotum poteſtatem. Exiſtimo autem hac le
ge permiſſum, ut abſentes etiam poſſent pe-
tere ſacerdotia. nam eam, ut opinor, ſignifi-
cat Cicero, cum ad M. Brutum ita ſcribit. Ci
ceronem noſtrum in ueſtrum collegium coopta
ri uolo. exiſtimo omnino abſentium rationem
haberi ſacerdotum comitiis poſſe. nam etiam
factum eſt antea. Caius enim Marius, cum in
Cappadocia eſſet, lege Domitia factus eſt au-
gur: nec, quo minus id poſtea liceret, ulla lex
ſanxit. Poſtea L. Sylla, rerum potitus, cũ
alia multa contra populum, qui Marianas
partes fouerat, tum hoc ſanxit, ut rurſus ſa-
cerdotes à collegijs crearentur. de quo ſic Pe-
dianus*

dianus in diuinationis commentario. His X annis, uictore Sylla, bellis ciuilibus, spoliatus est populus R. potestate tribunicia, iudicandi iure, arbitrio creandorum sacerdotum. Sed quemadmonum legem Domitiam abrogauit sua lege Sylla: sic legem Syllæ, aliquot post annis, T. Atius Labienus tribunus pl. abrogauit, Domitiamq; restituit. fecit autem hoc auctore C. Cæsare: qui, si populus in mandando sacerdotio suffragium ferret, se, qui popularis admodum erat, pontificem maximum, in demortui Metelli Pii locum, creatum iri, nō sine caussa putabat. quod re comprobatum est. nam, P. Seruilio Isaurico, & Q. Lutatio Catulo, consularibus uiris, & prouecta iam ætate, deiectis, ipse, nondum prætorius, in amplissimi sacerdotij gradum ascendit. Tulit & ipse legem, non quæ à Labieni lege discreparet, (fuit enim uterque popularis) sed quæ nouum aliquod ius adscriberet. Domitiam quidem legem in eo capite confirmauit, ut absentibus petere sacerdotia liceret. scripsit enim hæc in sua lege: Qui petit, cuius ue ratio habebitur. quorum uerborum sententiam Cicero exponens in epistola ad M. Brutum, Aperte, inquit, indicat, posse rationem haberi etiam non præsentis. Rursus à populo ad

collegia, lege Labieni abrogata, ius cooptandorum sacerdotum retulit post obitum Cæsaris M. Antonius consul, eo consilio, ut facilius ac certius M. Aemilius Lepidus, cuius filio filiam suam collocauerat, pontifex maximus in Cæsaris locum subrogaretur. ita, quod historia demonstrat, ius creandi sacerdotes quater immutatum est, à Domitio, Sylla, Labieno, Antonio. mihi tamen & de quinta mutatione oritur opinio, ut puto, satis certa, primum ex epistola ad M. Brutum; in qua ita scriptum est. Pansa uiuo celeriora omnia putabamus. statim enim collegã sibi subrogasset, deinde, ante prætorum, sacerdotum comitia fuissent. cum enim, quo tempore hæc epistola scripta est, tum non à collegiis, sed à populo subrogari solitos esse sacerdotes, manifestum sit, quia comitia de populo dici nemo nescit; hæc autem epistola eo anno scripta sit, quo Hirtius & Pansa cos. fuerunt, id est eo, qui Antonii consulatum primus consecutus est: liquet, Antonii legem non esse seruatam, sed eam, quam Domitius tulerat, iterum esse restitutam. nitor etiam Dionis testimonio; qui libro XLVI leges Antonii à Pansa consule abrogatas esse narrat. quod etiam fecit Lentulus ille, qui scripsit his uer-

bis ad Ciceronem: Primus ego leges Antonianas fregi. ut eius potius exemplum Pansa, quàm ipse Pansæ, secutus esse uideatur. est etiam ex ipso Cicerone minime dubium de abrogatis Antonii legibus argumentum. Acta, inquit oratione XIII in ipsum, Antonij rescidistis: leges per uim, & contra auspicia latas decreuistis. Præterea patet hoc eo clarius, quòd in ea, de qua proxime memini, ad Brutum epistola proximam legem de sacerdotiis Cicero Iuliam appellat; quæ petendi sacerdotij potestatem absentibus permittebat. quòd si post Antonij consulatum, in quo legem tulit de iure cooptandi, proxima dicitur C. Cæsaris lex: nimirum sublata iam erat Antonia, & mos ille renouatus cooptandorum sacerdotum populi comitiis, quem sua lege primus Domitius induxerat. quanquam non id primus esset aggressus. nam aliquot annis ante C. Licinius Crassus eadem sententia legem promulgauit, nec tamen pertulit. sic enim in libro de amicitia loquitur C. Lælius, is, qui cũ Africano minore coniunctissime uixit. Quàm popularis lex de sacerdotiis C. Licinij Crassi uidebatur. cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. tamen illius uendibilem orationem religio deorum immor-

talium, nobis defendentibus, facile uincebat. atque id actum est prætore me, quinquennio ante, quàm consul sum factus. itaque re magis, quàm auctoritate, caussa illa defensa est. Hic, quando ueterum testimonia, quæ sunt de legibus ad sacerdotum creationem pertinentibus, recitaui; adiungam dubitationis nescio quid, quod explicare, non cuiuis, ut opinor, facillimum est. non enim minus libenter meas dubitationes, quàm expositiones, profero: neque ego me eum esse profiteor, cui omnia pateant. contra, si quis est, qui se multa nescire fateatur, &, qui libenter in legendo dubitet, is ego sum. Quæro igitur, utrum Cn. Domitij lex etiam ad ipsius pontificis maximi creationem pertinuerit, an uero ad sacerdotes, pontifice excepto. nam, si Domitius legem tulit non de pontifice maximo, sed de ceteris sacerdotibus à populo creandis; quia de pontifice ferri non opus esse iudicaret, cum is iam ante à populo crearetur: cur dixit Dio libro XXXVII, legem Domitiam de cooptatione sacerdotum à Labieno tribuno pl. esse renouatam, ut pontifex maximus in locum Metelli C. Cæsar à populo crearetur? quòd si quis Domitium & de pontifice maximo tulisse dixerit; huic ego opponam Ciceronis, & Liuij

aucto-

auctoritatem: qui, quod Domitius tulit, ut in sacerdotibus fieret, id iam ante in pontifice maximo esse factum significant, ut scilicet à parte populi crearetur. Ciceronis uerba sunt hæc in II in Rullum oratione. Item, inquit, eodemq; modo, capite altero, ut comitiis pontificis maximi. ne hoc quidem uidit; maiores nostros tam fuisse populares, ut, quod per populum creari fas non erat propter religionem sacrorum, in eo tamen propter amplitudinem sacerdotij uoluerint populo supplicari. atque hoc idem de ceteris sacerdotiis Cn. Domitius tribunus pl. uir clarissimus, tulit; quòd populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi uocaretur; ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. Satis aperte significat, ante Domitij legem à parte populi pontificem esse factum. sed Liuius paulo clarius etiam hoc idem libro XXV exponit: ait enim. Comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. comitia pontificis maximi nominat, plurimis ante Domitij ætatem annis. Quænam igitur est huius explicandæ quæstionis ratio? hæc fortasse. Concedo, ante Domitij legem populi comitijs pontificem maximum esse fa-

ctum: sed Domitium existimo, cum reliquorum sacerdotum, id est pontificum, augurum, XV uirorum, VII uirorum, flaminum, aliorumq; omnium, qui iure sacerdotij sacris rebus præessent, eandem esse conditionem uellet, ut, quemadmodum pontifex maximus, item ipsi à parte populi crearentur, de sacerdotibus omnibus, generatim tulisse, ut etiam pontificem ipsum maximum comprehendere uideretur. ita, quod de iure subrogandorum sacerdotum Domitius tulit, non illud quidem in pontifice maximo nouum fuit, sed, cum generalibus uerbis esset perscriptum, non minus ad eum, quàm ad reliquos sacerdotes, pertinuit. quam ob caussam, cum L. Sylla Domitiam legem abrogauit, abrogatum simul & de pontifice maximo, & de sacerdotibus reliquis dicemus: non, quòd nominatim Domitius de pontifice maximo tulisset: (iam enim, neque hoc esse factum, neque fieri oportuisse, diximus) sed, quòd, cum de sacerdotibus omnibus tulisset, legis sententia etiam ad pontificem maximum, qui & ipse sacerdos esset, pertineret. itaque, lege abrogata, omnium sacerdotum, quorum in numero pontifex maximus erat, ad collegia rursus translata cooptatio est. eademq; lege à Labieno renouata, pon-

pontificis maximi et reliquorum ſacerdotũ par conditio fuit, ut omnes à parte populi crearentur. quod enim communiter omnibus de ſacerdotibus ſancitum à Domitio fuerat, eo pontificem maximum excludi ius non fuit. Vetus etiam de religione lex illa fuit, quam Q. Papirius tribunus pl. tulit; quæ uetabat iniuſſu populi quidquam conſecrari, neque aut hominem, aut locum, aut rem excipiebat ullam. quod ex oratione pro domo conijci uidetur poſſe. Item illæ de ritu capiundæ uirginis Veſtalis, Papia primum, deinde Popillia. qua de re apud Gellium ſcripta ſunt hæc. De more rituq; capiundæ uirginis, litteræ quidem antiquiores non extant, niſi quòd capta fuiſſe fertur, quæ capta prima eſt, à Numa rege. ſed Papiam legem inuenimus: qua cauetur, ut pontificis maximi arbitratu uirgines è populo uiginti legantur, ſortitioq; in concione ex eo numero fiat. ſed ea ſortitio ex lege Papia non neceſſaria nunc uideri ſolet. nam, ſi quis honeſto loco natus adeat pontificem maximum, atque offerat ad ſacerdotium filiam ſuam, cuius duntaxat, ſaluis religionum obſeruationibus, ratio haberi poſſit; gratia Popilliæ legis per ſe ratum fit. Capi autem uirgo propterea dici uidetur, quia pontificis maxi-

mi manu prehensa, ab eo parente, in cuius potestate est, ueluti bello capta abducitur. in libro Fabij pictoris, quæ uerba pontificem maximum dicere oporteat, cum uirginem capit, scriptum est. ea huiusmodi sunt. Sacerdotem Vestalem, quæ sacra faciat, quæ ius siet sacerdotem Vestalem facere pro populo R. Quiritibus, uti quod optima lege fiat; ita te Amata capio. Amata autem inter capiendum à pontifice maximo appellatur, quoniã, quæ prima capta est, hoc fuisse nomine traditum est. Legum de religione ultima erit, & quasi agmen coget ea, quæ sacerdotes militiæ uacationem, præterquam Gallico bello, habere iussit: non, quòd ijs bello prorsus interdiceret: sed hoc tribuit, ut, si minus ire ad militiam uellent, cogi ne possent. nam sponte multos augures, multos pontifices ad bellum exijsse, historiæ narrant. qui tamen extra Italiam primus pontifex maximus P. Licinius Crassus Mucianus contra Aristonicum, qui Asiam occupauerat, profectus est, is in prælio interfectus, neglectæ religionis pœnas dedit. hanc legem significat Plutarchus in Fabij Maximi uita, cum ait: Crassum, quòd erat pontifex maximus, diuina quædam lex domi tenuit. eodemq; & Liuius libro VIII

spectauit.

ſpectauit. Nominatæ, inquit, conſulibus prouinciæ ſunt; Scipioni Sicilia extra ſortem, concedente collega, quia ſacrorum cura pontificem maximum in Italia retinebat; Brutij Craſſo. ſed hic Craſſus multis annis ante illum fuit, qui ab Ariſtonico eſt interfectus: ut ex obſeruatione temporum facile eſt intelligere. Sequuntur proxime leges de ludis: quas cum ijs, quæ ad religionem pertinent, coniunctionem, & quaſi affinitatem quandam habere, ſatis ex eo conſtat, quòd nulli ſine ſacrificijs ludi fuerunt. & ſacrificia religionis pars eſt. ideo & M. Varro, cum de rebus diuinis libros quinque componeret, unum de ludis, ut de re diuina, fecit. qua ratione adducti ſumus, ut poſt leges de ſacerdotijs eas, quæ ſunt de ludis, exponeremus. Ac prima inter has Licinia nominatur, de ludis Apollinaribus: qui cum in unum annum uouerentur, incertoq́; die fierent; ſenatus P. Licinium Varum, prætorem urb. ferre ad populum iuſſit, ut in perpetuum in ſtatum diem uouerentur. hi ludi, cum Annibal eſſet in Italia, uictoriæ cauſſa Q. Fuluio Flacco tertium, Ap. Claudio cos. ex Martij, clari uatis, carmine primum inſtituti ſunt: cuius in libris hæc inuenta Liuius recitat lib. V. eademq́; fere & Macrobius lib.

Saturn. I. Hostes, Romani, si expellere uultis, uomicamq́;, quæ gentium uenit longe; Apollini uouendos censeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant: cum populus dederit ex publico partem, priuati uti conferant pro se, suisq́;. iis ludis faciendis præerit prætor is, qui ius populo plebiq́; dabit summum. X uiri Græco ritu sacra faciant. hæc si faxitis, gaudebitis semper, fietq́; res uestra melior. nam is diuus extinguet perduelles uestros, qui uestros campos pascit placide. Hoc inuento carmine, censuerunt patres Apollini ludos uouendos, faciendosq́;; uoueri autem, & fieri à prætore urbano; quòd is esse uideretur, qui ius populo plebiq́; summum daret: cum facti essent, duodecim millia æris prætori ad rem diuinam, & duas hostias maiores dandas: & ut X uiri sacra ritu Græco facerent, hisq́; hostiis, Apollini boue aurato, & capris duabus albis auratis, Latonæ boue femina aurata. Ludos prætor cum facturus esset, edixit, ut populus per eos ludos stipem Apollini, quantam commodum esset, conferret. populus eos coronatus spectauit. matronæ supplicauere: uulgoq́; apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celeberq́; dies omni cæremoniarum genere fuit. Anno proximo, referente Calpur-

nio

nio prætore, decreuit senatus, ut ij ludi in perpetuum in statum diem pouerentur. P. Varus, ut diximus, prætor urbanus, à senatu iussus, legem tulit; & ex ea lege ipse primus uouit, fecitq; ante diem II nonas Quinct. eumq; diem solennem deinde seruatum esse Liuius tradidit. ego tamen M. Bruti, qui Cæsarem interfecit, prætoris urbani, absentis nomine, neque uno die tantum, neque II nonas Quinct. factos inuenio, sed, cum nonis Quinct. essent commissi, usque ad III idus datos fuisse. quod ex duobus locis libri epistolarum ad Atticum XVI colligitur. quod ipsum, de pluribus ludorum Apollinarium diebus, confirmat, ut opinor, Liuius lib. XXXVII, his uerbis: Ludis Apollinaribus ad V idus Quinct. cælo sereno, interdiu obscurata lux est. Alios præterea ludos Romæ fuisse, notum est. de quibus agetur in alio libro separatim. nunc leges ostendamus; id quod propositum nobis est. Liciniam Fannia sequitur: de qua Gellius hæc. Ludis Megalensibus principes ciuitatis mutua inter sese conuiuia agitabant: qui uetere S. C. quod factum est C. Fannio & M. Valerio cos. iurare cogebantur, conceptis uerbis, apud consules, non amplius in singulas cenas sumptus esse facturos, quàm

centenos,

centenos, uicenosq; æris, præter olus, & far, & uinum, neque uino alienigena, sed patrio usuros, neque argenti in conuiuium plus pondo, quàm libras centum, illaturos. sed post illud S.C. lex Fannia lata est, quæ ludis Romanis, item plebeijs, & Saturnalibus, & alijs quibusdam diebus in singulos dies centenos æris insumi concessit, decemq; alijs diebus in singulis mensibus tricenos, ceteris autem omnibus denos. Et quoniam spectandi locum senatores in imis gradibus ante omnes habuerunt; quod instituere curules ædiles, censorum iussu, Atilius Serranus, & L. Scribonius Libo: fecit sua lege L. Roscius Otho, Ciceronis ætate, alteram in populo distinctionem. tulit enim, ut equester ordo seorsum à plebe in XIIII gradibus sederet, ijs tamen equitibus exceptis, qui siue suo, siue fortunæ uitio decoxissent. cui generi certum locum assignauit, pœna irrogata, si in XIIII sedissent. hinc illud in Antonium, oratione II. Tenes ne memoria, te prætextatum decoxisse? patris, inquies, ista culpa est. concedo: illud tamen audaciæ tuæ, quòd sedisti in XIIII: cum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus; quamuis quis fortunæ uitio, non suo, decoxisset. Primum igitur senato-

res in sedilibus circo proximis considebant. secundo loco proxime sedisse equites putabam, cum, exceptis senatoribus, & magistratibus, dignitate anteirent: sed à Cornelio Tacito monitus opinionem mutaui. is enim, sedisse quidem in XIIII ordinibus equites, narrat, non tamen ante plebem, sed confuse, tantum ut XIIII ordines haberent. Nero, inquit libro XV, equitum Romanorum locos sedilibus plebis anteposuit apud circum. nam ad eã diem indiscreti ibant: quia lex Roscia nihil, nisi de XIII ordinibus, sanxit. Hic legis Titiæ & Corneliæ, à duobus fortasse tribunis pl. latæ, (nam & plebeij Cornelij fuerunt) subiungenda mentio est; quæ sanxit, ne quis in pecuniam luderet, sponsionemq; eius rei ergo faceret, nisi si certaretur disco, pilo ue iaciendo, currendo, saliendo, ludendo, pugnando: quæ uirtutis caussa fiebant. hanc legem utrũ reip. an imperatorum temporibus latam existimem, compertum non habeo. mentionem uideo fieri apud iurisconsultos. Nec omittendum illud, quod pertinere uidetur ad ludos; histrionum licentiam repressam esse lege. qua de re is, qui libros rhetoricorum scripsit ad Herennium, atque etiam Suetonius meminit. Non est, opinor, à legibus de religione lex

illa seiungenda; quam uetustam fuisse Liuius asserit, priscis litteris, uerbisq; scriptam; ut, qui prætor maximus esset, idibus Sept. clauum pangeret. cuius religionis seruandæ gratia creatum esse dictatorem, idem Liuius ait, L. Manlium Imperiosum, ab eoq; clauum esse fixum dextro lateri ædis Iouis optimi maximi, ea parte, qua Mineruæ templum fuit: & addit, eum clauum, quia raræ primis urbis temporibus erant litteræ, notam numeri annorum fuisse credi: eoq; Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum esset: eam autem cæremoniam, cum per aliquot annos fuisset intermissa, ideo esse renouatam, ut pestilentia sedaretur. quod antea factum, prospereq; rem successisse, seniores prædicabant. Post res diuinas humanæ sequuntur; & inter humanas primum dignitatis locum obtinent magistratus. itaque ordo postulat, ut, quæ leges de ijs latæ sunt, eas hic exponamus. Prima fuit, ut opinor, hæc; ut de senatu, id est de patriciis familiis, omnes magistratus crearentur: idq; à Romulo institutum reliqui deinde reges obseruarunt. hanc autem legem, uix putauerim, comitijs curiatis, ut reliquas, à Romulo esse latas. quippe, quæ aduersus plebis uoluntatem res esset,

eam

eam rem cur ipsius plebis iudicio potestatiq; committeret? sanxit igitur hoc regio iure, publicisq; tabulis consignauit, & obseruari pro lege uoluit. quod perspicue demonstrat Dionysius lib. II, cum ait; Romulum de muneribus patriciorum & plebeiorum lege sanxisse, ut patricij sacra curarent, magistratus gererent, ius dicerent; plebeij, quia rudes inopesq; essent, agros colerent, quæstuariisq; artibus operam darent. Temperamentum illud tamen, quo ciuitatum concordia, id est salus ipsa, custoditur, maxime quæsiuit. nam, ne nimis in ordinem patricium uideretur esse propensus, datum aliquid populo uoluit, &, ut is suis suffragiis magistratus crearet, leges sisceret, bella decerneret, curiatis comitiis tulit. Duumuiros quoque, qui perduellionem iudicarent, ita creari iussit, ut ad populum prouocatio esset. qua ipsa de lege & infra mentio fiet inter eas, quæ ad crimina capitalia pertinent. nec tamen hic, cum ad duumuiros, hoc est ad magistratum pertineat, omittendam putauimus. Eiusdem lege creauit populus tribunum Celerum, qui equitibus præerat, & ueluti secundum locum, ut ait Pomponius iurisconsultus, à regibus obtinebat. quo in numero fuit L. Iunius Brutus, ille re-

ges eijciendi, & inducendæ libertatis auctor. Creatos etiam, regnante Romulo, quæstores, Vlpianus prodidit à Iunio Gracchano traditum in ijs libris, quos de potestatibus inscripsit. idem tamen hæc subiungit: Sicut dubiũ est, an, Romulo et Numa regnantibus, quæstor fuerit; ita, Tullo Hostilio rege, quæstores fuisse certum est. & sane crebrior opinio est, Tullum Hostilium primum in remp. quæstores induxisse. Legem aliam præterea in regno Romano de magistratibus non uideo nominari. Regibus pulsis, prima de magistratibus lex fuit, quam L. Iunius Brutus tulit, ut singulis annis bini consules, regia potestate, crearentur, ijsq́ primum creandis centuriata comitia ab interrege, ut ait Dionysius, haberentur: quæ tamen à præfecto urbis esse habita, Liuius tradit. sic enim lib. I scripsit, in extremo: Duo consules inde comitijs centuriatis à præfecto urbis ex commentarijs Ser. Tullij creati sunt. in quo uidetur illi esse cum Dionysio controuersia: quæ tamen nulla est. nam & ab interrege, & à præfecto simul urbis habita sunt ea comitia, quibus primi consules creati sunt; cum ijs præfuerit Sp. Lucretius Tricipitinus, Lucretiæ pater: qui erat idem urbis præfectus; interrex, quòd cum se-

natus

natus habendis consularibus comitiis, Bruto referente, creasset; præfectus, quòd ei Tarquinius, ad bellum proficiscens, curam urbis mandauerat. utrunque enim scriptum est apud Dionysium. aut igitur à præfecto urbis Lucretio creati consules sunt, ut ab interrege, non ut ab urbis præfecto; aut etiam, quòd, qui interrex esset, idem & præfectus urbis uocari posset. urbis enim curam gerebat interrex; quia tunc, urbanas res qui curaret, magistratus omnino nullus esset. Post hanc legem duæ sequuntur proximæ, à P. Valerio consule, Bruti collega, latæ, quibus plebis potestas aucta, senatus & magistratuum imminuta est; primum, ut magistratum nemo caperet, nisi qui à populo imperium acciperet: si quis aliter fecisset, capitali pœna puniretur; qui eum occidisset, ei impune esset; deinde, ut aduersus magistratum prouocatio ad populum esset; ne ue quis magistratus ciuem Romanum aduersus prouocationem uerberare, aut necare uellet. quam legem centuriatis comitiis esse latam, Valerius tradidit lib. IIII. Pro patriciis ea fuit, quæ, ut opinor, T. Lartio Flauo iterũ, Q. Clœlio cos. lata est, de dictatore sine prouocatione creãdo, et ut de consularibus legeretur. fuit autem hæc lex

ideo pro patriciis, quia, cum creari dictatorem de consularibus iuberet, sequebatur, ut de patriciis crearetur. consules enim tunc, & per annos deinde multos, patricii fuerunt: nec prius de patriciis legi dictator desiit, quàm creari duo consules patricii desierunt. non enim consul patricius dictatorem quenquam de plebe dixisset. itaque qui primus de plebe dictator fuit, C. Martius Rutilus, is à M. Popillio Lænate consule plebeio dictus est: cum ita casus tulisset, ut aduersus Etrusci belli terrorem dictator dicendus esset, nec nisi à consule plebeio dici posset: quia consul alter patricius M. Fabius Ambustus bello retineretur. ita communicata plebi dictatura, anno ab urbe condita CCCIC. idq; contra ueterem consuetudinē, non tamen contra legem factum est. non enim lex dictatorem de plebe fieri uetuerat, sed de consularibus iusserat. at C. Martius consularis. satisfecit igitur legi Popillius, cum consularem hominem dictatorem dixit; patriciis non satisfecit, quia consularem de plebe dixit; cum omnes antea de patriciis dici soliti essent. Eadem fortasse lege sancitum est, (legem certe, quæ hoc sanxerit, nominat Plutarchus in Fabio) ne dictator equo posset uti,

idq́; uel ob eam cauſſam, quòd, cum plus ineſ-ſe roboris in pedeſtribus copijs putaretur, propterea in legione permanere, nec locum deſerere deberet imperator; uel quòd, cum ad alia omnia dictatoris eſſet ſingularis poteſtas, in hoc uno uoluerunt eum populo inferiorem uideri. ſenatus tamen petenti Fabio Maximo Verrucoſo contra ueterem legem conceſſit, ut equo uehi poſſet: datumq́; id hominis uirtuti, ac tempori, cum, cæſis ad Cannas Romanis, in uno Fabio, dictatore creato, melioris fortunæ ſpes repoſita uideretur. Illa pro plebe aduerſus patricios fuit, quæ in Sacro monte lata eſt, & Sacratæ nomen accepit, ut plebi ſui magiſtratus eſſent, ijq́; ſacroſancti, quibus auxilij latio aduerſus conſules eſſet, ne ue cui patrum capere eum magiſtratum liceret. qua lege tribuni pl. quinque primi creati ſunt: nec tamen, utrum una tantum lex, an plures in Sacro monte latæ ſint, ſatis conſtat. Liuius, & Dionyſius, ubi rem ipſam narrant, unam nominant. ſed Liuius alibi non ſemel, Sacratæ leges, dixit. Cicero quoque de prouinciis conſularibus, Si patricius, inquit, tribunus pl. fuerit, contra leges Sacratas eſſe. & pro domo ſua: Vetant leges Sacratæ priuatis hominibus leges irrogari. & in ea, quæ inte-

gra non extat, pro C. Cornelio: Tanta in illis uirtus fuit, ut anno post reges exactos XVI, propter nimiam dominationem potentium, secederent, leges Sacratas ipsi sibi constituerent. quibus locis non de una lege, sed de pluribus accipiendum uidetur. quòd si unam omnino legem uelimus fuisse, & recte tamen dictum utroque numero, defendere; rationem afferemus hanc, unam legem dici, quia re uera una sit; plures, quia pluribus partibus, eodem tamen spectantibus, constet: quo modo XII tab. & legem, & leges appellari uidemus. Sequitur lex à Publilio, & Lætorio tribunis pl. lata, ut plebeii magistratus tributis comitiis fierent; qui curiatis antea fieri solebant. Tum illa sex, qua, ut X tribuni pl. crearentur, bini è singulis classibus, anno à primis tribunis pl. XXXVI cautum est. Alia lex fuit, qua, Dionysio teste, cauebatur, ne quis, tribuno apud populum concionante, aliquis contra diceret, uel dicentem interpellaret; si quis fecisset, uades tribunis daret, pœnamq́; à tribunis impositam solueret; qui uades non dedisset, morte puniretur; bona eius sacra essent; de pœnis autem ipsis populus iudicaret. Et quoniam Atinii plebisciti, quod ad tribunatum pl. pertinuit, mentionem à Gellio fieri uideo;

uideo; quænam eius fuerit sententia, quærendum uidetur. Ego sic existimo; tribunos pl. ante Atinium plebiscitum partim senatores fuisse, alios non fuisse: quòd scilicet liberum esset populo R. tribunatum pl. mandare cui uellet. Atinius, quo modo quidem mihi uidetur, nec ademit hanc libertatem plebi Romanæ, & auxit potestatis tribuniciæ dignitatem. tulit enim, non, ne quis, nisi iam senator, tribunus fieri posset, (plebis enim libertatem huiusmodi rogatione minuisset; neque id plebes ullo modo sciuisset) uerum, ut, quem tribunum pl. creasset, is hoc ipso in posterum senator esset. atque hanc esse Gellij uerborum sententiam crediderim, cum ait libro XIV, tribunis pl. senatus habendi ius fuisse, quanquam senatores non essent ante Atinium plebiscitum. hoc etiam è quodam Suetonij loco suspicamur. nam in Augusto, Comitiis, inquit, tribuniciis, si candidati senatores deessent, ex equitibus R. creauit. ex quo sequitur, non licuisse antea equitibus R. tribunatum petere. multo igitur minus tertio ordini, ijs, qui de plebe dicebãtur, qui nec equites, nec senatores erant. quin, primis temporibus, tantum abest, ut ex senatu tribuni pl. crearentur, ut ob eam ipsam caussam instituti sint,

ne senatus aduersus plebem crudelius, aut arrogantius ageret; ideoq́, ex ipsa plebe per annos multos creati sunt. postea cœpere equites quoque Romani, ac senatores tribunatum pl. petere. Nec multo post X uiri, sine prouocatione creati, X I I tab. leges condidere, comitiisq́; centuriatis pertulere. quibus in legibus cum alia multa prudenter ad temperandam ciuitatem, tum de magistratibus multa sancita esse, credibile est. X uirorum imperio finito, cum tribuni pl. creati essent, quos X uiri simul cum prouocatione sustulerant, quæ firmissima plebi auxilia, & tanquam duæ tuendæ libertatis arces fuerant; tribunatu inito, sine ulla mora M. Duilius de consulibus cũ prouocatione creandis rogationem pertulit. quam ipsam multo ante P. Valerius consul, ut diximus, tulerat; sed, intermissam, & quasi sublatam X uirorum magistratu, Duilius renouauit, auctam, opinor, aliqua re, & grauiori iure confirmatam: sicuti & aliæ leges multæ diuersis temporibus plures latores habuere, cum uetus lex noua lege uel corrigeretur, uel, ut tempus, moresq́; ferebant, aliis cautionibus adiectis, augeretur. hinc de communi omnium Quiritium iure leges, primum Valeria & Horatia, deinde Publilia, postremo

mo Hortensia, prima duorum consulum, reliquæ duæ dictatorum: hinc sumptuariæ, uel, ut Cato censorius appellabat, cibariæ, Orchia, Fannia, Didia, Licinia, Aemilia, Antia: hinc de ambitu Petilia, Cornelia & Bæbia, Calpurnia, Tullia, Iulia. quæ non ideo alia post aliam latæ sunt, ut priorem legem posterior abrogaret; sed, ut dixi, uel ut corrigeretur aliquid, uel ut nouum ius, utile ciuitati, ascisceretur; uel ut, moribus ad deteriora quotidie magis inclinantibus, pœna grauior irrogaretur. quod libro II de officiis Cicero significat his uerbis. Nondum centum, & decem anni sunt, cum de pecuniis repetundis à L. Pisone lata est lex, nulla antea cum fuisset. at uero postea tot leges, & proximæ quæque duriores. caussam porro iuris eadem de re constituendi hanc uideo fuisse, ut antiquæ legi, iam uetustate senescenti, noua subueniret. quod in lege Licinia de sumptibus, quæ fere idem, quod Fannia, sanxit, quæsitum esse, in Macrobio legimus, Sat. lib. III. atque hoc ipsum de XII tab. eueniße, idem tradit. quarum ubi contemni cœpit antiquitas; eadem illa, quæ illis legibus cauebantur, in alia latorum nomina transierunt. Retulit igitur Duilius, quod ante latum erat: et, quod

Duilius retulit, id eodem anno lege lata L. Valerius & M. Horatius cos. non confirmarunt modo., sed auxerunt etiam, nouo iure adscripto; cum ille de prouocatione à consulibus tantum, hi de prouocatione ab omni magistratu, quicunque crearetur, lege sanxerint. qui & aliam legem, qua ueterem illam Sacratam confirmarunt, tulerunt, ut sacrosancta essent tribunorum pl. corpora; cuius rei prope iam extincta memoria erat; religione etiam ad legem adiecta, cæremoniјs quibusdam ex magno interuallo relatis. eademq́; lege cautum est, ut, qui ædilibus, iudicibus, X uiris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset. sed horum consulum prima lex ea fuit, quæ tribunorum pl. potestatem quammaxime auxit, quam tulere centuriatis comitiis, ut, quod tributim populus iussisset, omnes tenerent: quod ante ueluti in controuerso iure fuisse, & Liuius ait, & Dionysius confirmat. cur autem controuersum fuerit, Liuius non exponit, sed Dionysius subobscure significat; quia, cum lege centuriatis comitiis lata populus omnis teneretur; tributis uero comitiis latam plebeij tantum seruarent; plebs eandem esse conditionem in utrisque legibus uolebat, ut, quemadmodum centuriatis comitiis, ubi plus pa-

tricij

tricij poſſent, latas leges plebeij obſeruarent, item eo iure, quod tributis comitijs ſancitum eſſet, in quibus plebeij patriciis ſuffragio præſtabant, patricij tenerentur. Eodem anno idem Duilius plebem rogauit, plebesq́; ſciuit; qui plebem ſine tribunis pl. reliquiſſent, quiq́; magiſtratum ſine prouocatione creaſſent, tergo ac capite punirentur: qualem & conſules Valerius & Horatius tulerant. Anno proximo L. Trebonius tribunus pl. rogationem tulit, ut, qui plebem Romanam tribunus pl. rogaret, is uſque eò rogaret, dum X tribunos pl. faceret. nam Duilia lex de tribunis nuſquam numerum præfinierat: tantum, ut relinquerentur, ſanciebat, & ab ijs, qui creati eſſent, cooptari collegas iubebat. ſuſtulit igitur Trebonia lex cooptationem. nam cum iuſſerit, ab eo, qui comitia tribunis creandis haberet, omnes plane tribunos, qui X omnino erant, creari; nimirùm partem tribunorum creari, reliquos autem ab ijs, qui creati eſſent, cooptari uetuit. quod cum M. Duilius tribunus pl. feciſſet; rectéq; factum, neque contra legem ab ipſo latam commiſſum, defenderet; anno inſequenti Trebonius tribunus pl. ne in poſterum fieret, lege cauit. nec aliam legem intelligit Liuius lib. IIII, cum ait: An-

te omnia refellit falſum imaginis titulum, pau cis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. hæc enim uerba nihil aliud ſignificant, niſi id, quod idem lib. III ſcripſit, ut, qui plebem Romanam tribunos pl. rogaret, is uſque eò rogaret, dum X tribunos pl. faceret. Secuta lex eſt de tribunis mil. conſulari poteſtate promiſcue ex patribus ac plebe creandis: qui tamen per annos IIII & XL patricij omnes creati ſunt. Huic proxima ſucceſſit de cenſoribus quinquenni impe rio è gente patricia creandis, Gegamio Macrino II, Quinctio Capitolino V cos. quam ipſam legem ſexennio poſt Mam. Aemilius dictator correxit, lege lata ne plus quàm annua ac ſemeſtris cenſura eſſet. grauis enim omnis diuturna poteſtas in libera ciuitate. Biennio poſt lata lex eſt à tribuno pl. tollendæ ambitionis cauſſa, ne cui album ueſtimentum addere petitionis cauſſa liceret. cuius deinde uim auctoritatemq; fuiſſe nullam, innumera de candidatis exempla declarant. Legem etiam nominat in Coriolani uita Plutarchus, Marcio Cenſorino ſuadente latam, ne cui bis eundem magiſtratum petere liceret. quam poſtea conſtat eſſe abrogatam: cum multi iterum, ac ſæpius conſules fuerint. De duplicando

quæstorum numero lata lex est, ut, præter duos urbanos, quorum fuisse originem antiquissimam iam ostendimus, duo, qui consulibus ad ministeria belli præsto essent, crearentur, iiq; promiscue de plebe ac patribus, libero populi suffragio. Plebis autem opes maxime omnium auxerunt L. Sextius, & C. Licinius Stolo; qui tribuni pl. duas leges tulerút, unam, ut X uiri sacrorum ex dimidia parte de plebe crearentur; alteram, ut alter utique consul plebeius esset. quam Liuius Liciniam, non Sextiam, uocat, opinor ob eam caussam, quòd Licinius tulerit, subscripserit Sextius. Leges deinde aliæ de consulatu latæ sunt, omnes è rep. quæ tamen haud omnino sunt obseruatæ. quid enim utilius reip. quàm ne quis iterum consul fieret? quod quidem omnium ciuium iura exæquare uidebatur, & male cogitantibus uiam obstruebat ad potentiam singularem. hoc igitur lege sancitum est: item illud, ne quis ante XLII ætatis annum consulatum petere posset. temeritas enim florentis ætatis, prudentia maxime senectutis, aut eius ætatis, quæ ad senectutem accedit. Absentes etiam à consulatu lege summoti sunt. æquum enim fuit adesse, & populo supplicari in eo magistratu, quem populus ipse mandabat.

bat. Duas tulit L. Sylla, utranque præclaram, unam, ne quis intra X annos consul iterum fieret; alteram, ne ædilitas, & prætura omitteretur. quæ ualuerunt ambæ ad extrema reip. tempora. eam quidem de magistratibus curulibus non omittendis Cicero significat oratione XI in Antonium: Vopiscus, inquit, ex ædilitate consulatum petit. soluatur legibus. Sed, quo anno lex Licinia de altero consule plebeio rogata est, eodem M. Furius Camillus è S.C. tulit, ut ædiles ex patribus duo crearentur, qui curuli sella, ut consul, censor, & dictator, sederent. Ab eodem latum existimo, ut prætor unus, qui ius in urbe diceret, quod ante consulum munus fuerat, patricius crearetur. quæ lex neque à quo magistratu, neque quibus comitiis lata sit, Liuius explicat. ego tamen, cum patricij prætorem postulassent, ijsq;, ut de gente patricia crearetur, à tribunis pl. concessum esset; non dubito, quin legem, qua patriciis honor accederet, patricius magistratus tulerit. quod si ita est; latam à dictatore Camillo, qui controuersias inter patres plebemq; sedauit, facile crediderim; presertim cum, & legem de curulibus ædilibus è gente patricia creandis ab eodem dictatore eodem anno esse latam,

Liuius

Liuius narret. comitiis autem utranque legem non iisdem latam puto, sed tributis de ædilibus curulibus, quia minor esset magistratus, centuriatis autem de prætore, qui maiores inter magistratus fuit. cum enim minores magistratus tributis comitiis, maiores centuriatis crearentur; leges quoque, quibus creati sunt, iisdem comitiis latas esse, rationi consentaneum est. non enim, quia lex de ædilibus & è S.C. & à dictatore, id est à summo magistratu, lata sit, propterea comitiis centuriatis latam esse dicendum est: cum, & alias leges tum è S.C. tum à maiore magistratu tributis tamen comitiis latas esse, constet, ut quam Piso consul de incestu P.Clodij è S.C. rogauit: quam in foro latam esse, ubi non centuriata, sed tributa comitia habebantur, patet ex epistola, Vereor, lib. I ad Atticum. Illud additum uidetur aut tunc, aut postea, in lege de prætore urb. ne plus quàm X dies ab urbe abesset. hanc ego facio coniecturam ex iis uerbis in Philippica II: Cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus, quàm X dies, abfuisset? erat enim prætor urb. eo anno M. Brutus. Quod autem hic magistratus, consulibus absentibus, consulare munus in urbe sustinebat; factum id non lege,

sed

ſed more maiorum: qui tamen fere pro lege ſo lebat eſſe. itaque Vlpianus, Diuturna, inquit, conſuetudo pro iure, & lege in ijs, quæ non ex ſcripto deſcendunt, obſeruari ſolet. eiusq; rei cauſſam egregie tradidit Iulianus: qui, cum hæc ſcripſiſſet; Quibus de cauſſis ſcriptis legibus non utimur, id cuſtodiri oportet, quod moribus & conſuetudine introductum eſt; ſubiunxit: Nam, cum ipſæ leges nulla ex alia cauſſa nos teneant, quàm quòd iudicio populi receptæ ſunt; merito & ea, quæ ſine ullo ſcripto populus probauit, tenebunt omnes. quid enim intereſt, ſuffragio populus ſuam uoluntatem declaret, an rebus ipſis, & factis? quare rectiſſime etiam illud receptum eſt, ut leges non ſolo ſuffragio legislatoris, ſed etiam tacito conſenſu omnium per deſuetudinem abrogentur. Anno proximo, cum, pro uno conſule plebeio tres patricios prætextatos eſſe, unum prætorem, & duos ædiles, tribuni pl. in concione quererentur; concordiæ cauſſa conceſſum primo eſt, ut ædiles cur. alternis annis ex plebe fierent. poſtea promiſcuum fuit, libero in omnibus ædilium cur. comitiis populi ſuffragio. Cautum etiam plebiſcitis non nulli ſcripſere, ne quis eundem magiſtratum intra X annos caperet; neu duos magiſtratus

ſtratus

ſtratus uno anno gereret; utiq; liceret conſules ambos plebeios creari. ſed, legem de magiſtratuum interuallo neque in conſulibus, neque in prætoribus ſeruatam inuenio; credo, quia, quod populus poſtremum comitiis iuberet, id ius ratumq; eſſe in XII tab. ſancitum erat. iuſſum autem populi et ſuffragia eſſe interpretabantur. qua ratione & duos conſules patricios contra legem Liciniam creatos, Liuius lib. VII ſcriptum reliquit. Graue etiã eo anno patricij damnum accepere, quo Q. Publilius Philo dictator legem nouam tulit, ut alter utique ex plebe cenſor crearetur; ueterem confirmauit, ut plebiſcita omnes Quirites tenerent. Nullus iam erat magiſtratus præter præturam, in quo patribus plebs inuidere poſſet. promiſcua erat curulis ædilitas: communis conſulatus, atque adeo plebis potius, quàm patrum; cum duos conſules patricios fieri lege non liceret, duos autem plebeios nulla lex uetaret: ad dictaturam, ad cenſuram æque plebeijs hominibus & patriciis aditus patebat: de prætura, quæ patriciis tantum hominibus deferebatur, nulla tamen adhuc querela, nulla plebis uox exaudiebatur: credo ob eam cauſſam, quia, cum unus prætor crearetur, eum ipſum locum appetere, im-

pudentiæ

pudentiæ uideretur. itaque, cum auctus deinde prætorum numerus est, tum, ne cuius magistratus particeps plebs non esset, prætura plebeiis etiam hominibus impertita. Eodem anno M. Valerius consul de prouocatione legem tulit, diligentius sanctam. eamq; tertio tum post reges exactos latam esse, semper à Valeria familia, lib. X scribit Liuius. caussam autem sæpius renouandæ haud aliam putat fuisse, quàm quòd, plus paucorum opes cũ possent, quàm libertas plebis, prouocationis auxilio aduersus magistratuum iniurias haud fere quisquam utebatur. Quod autẽ eã legem ait tertio tum ab eadem familia esse latam; neque præterea latores ipsos nominat; significat, primum eam, quam P. Valerius Poplicola consul, anno post reges exactos, de prouocatione aduersus magistratus ad populum primus tulit; de qua lib. II mentionem fecit; deinde eam, quam consul L. Valerius tulit, ne quis ullum magistratum sine prouocatione crearet: de qua idem Liuius lib. III scriptum reliquit. in tertia ita sanctum: eum, qui prouocasset, uirgis cædi, securiq; necari non licere: si quis aduersus ea fecisset, eum improbe fecisse. pœnam autem in eum, qui contra fecisset, Valerius in sua lege nullam nominauit

minauit: &, quæ tum probitas erat, pœnam in ipso improbitatis nomine satis grauem duxit. At multis post annis, cum audacia magis emineret, neque satis à facinore deterreret infamia; graui pœna, si quis uerberasset, necasset ue ciuem Romanum, M. Porcius Læca sanxit. has leges, de prouocatione à tribus consulibus Valeriæ gentis latas, ad populi libertatem potestatemq; pertinuisse, manifestum est: easq; significat Cicero Academicorum II, cum ait: Commemorant reliquos, qui leges populares de prouocationibus tulerint, cum consules essent. tres enim consules Valerios intelligit. Postea secuta est illa, quá M. Fuluio Pæto, T. Manlio Torquato cos. M'. Curius Dentatus tribunus pl. tulit, ut ante comitia patres auctores fierent, hoc est, ut probare se diceret eos magistratus, quos populus creasset. quam legem, Cicero in libro de claris oratoribus, Ap. Claudio Cæco interrege comitia habente, Liuius autem, P. Sulpicio, latam esse tradunt. de quo tantum illud dicam; ab eo, qui primus interrex esset proditus, comitia non haberi solita esse. quare, si duo interreges proditi sunt, à posteriore habita esse comitia necesse est. priorem esse proditum Appium Liuius asserit, Cicero Sulpicium

cium uidetur existimasse. itaque ille Sulpicium, hic Appium comitia habuisse dicit. Lex autem Menia, quæ ipsa quoque de magistratibus fuit, quam in Bruto simul cum lege Curia Cicero nominat, quo anno lata sit, quidq; plane sanxerit, adhuc quæro. De communi omnium ciuium Romanorum iure, ut, quod à plebe scitum esset, eo Quirites omnes tenerentur, legem tulit Q. Hortensius dictator, bis antea latam, à Valerio Potito, Horatio Barbato cos. & à Publilio dictatore. Illa fuit pro dignitate magistratuum præclara lex, quæ, si cuius pater in hostium potestate esset, ab eo magistratũ capi uetuit. uidelicet hoc iudicarunt sapientissimi uiri, hominis non liberi filium remp. administrare, nimis indecorũ esse. itaque Liuius lib. XXVII, Seruilium, inquit, negabant, iure aut tribunum pl. fuisse, aut ædilem esse: quòd patrem eius, quem III uirum agrarium occisum à Boiis circa Mutinam esse, opinio per X annos fuerat, uiuere, atque in hostium potestate esse, satis constabat. & lib. XXX de eodem: Latum ad populum est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quòd, patre, qui curuli sella sedisset, uiuo, cum id ignoraret, tribunus pl. atque ædilis pl. fuisset, contra quàm legibus sancitum

erat.

erat. Legem etiam fuisse, qua is, qui comitiis præesset, sui rationem in petendo magistratu habere uetaretur, Liuius lib. X significat. Tulit & L. Villius tribunus pl. rogationem, quot annos nati quique magistratum peterent, caperentq́;: unde & ipsi, & posteris cognomen inditum, ut Annales Villij dicerentur. Et quoniam, quis plane cuique magistratui petendo legitimus annus esset, nominatim hac lege expressum non inuenio; quid ipse legendo obseruauerim, breuiter subiiciam. Omitto quæsturam, tribunatum pl. ædilitatem pl. quia curules tantum magistratus in lege Villia nominatos existimo. nam si quæsturæ certum annum Villius sua lege statuisset; unde postea tam incerta ratio? gesserũt enim quæsturam duo Gracchi, Tiberius, & Caius, anno ætatis XXVII, M. Cicero anno XXXI, C. Cæsar XXXIII, M. Cato Vticensis XXIX. quòd si quis dixerit, liberam fuisse, quo quis anno uellet, quæsturæ petitionem, modo peteretur post annum XXVI, qui esset ad petendum legitimus; ideo mirum uideri non debere, si Cicero, Cæsar, & Cato, non eodem omnes anno, petierint; quandoquidem satis duxerint leges obseruare, quæ petendæ quæsturæ annum definiebant XXVI, ge-

rendæ XXVII: hoc si quis obiecerit; ad coniecturam, id est ad rationem ipsam, confugiam. Quid enim? simile ne ueri est, C. Cæsarem, (omitto Ciceronem: cui tamen, cum homo nouus esset, laborandum maxime fuit de dignitate, nec, quæ prima daretur, occasio negligenda) sed C. Cæsarem, quo nemo magis honores appetiuit, nemo potestatis & imperij fuit auidior, eum ne uerisimile est petitionem quæsturæ ab anno XXVI, si is legitimus esset, in annum XXXII distulisse? uerum habeo, quo nitar, aliud paulo firmius argumentum. uideo enim, Pompeium Magnum, cum annum ageret XXXV, consulatum gessisse, solutú uidelicet legibus, meritorum ingentium in remp. eximiæq; uirtutis ergo. at eo anno magistratum nullum per leges capere licuisse, Cicero demonstrat. quo modo igitur & Cicero ipse, & Cæsar, & Cato quæsturam ante annú XXXV ceperunt? num obscurum est, leges loqui de curulibus tantum honoribus, ædilitate, prætura, consulatu; quæsturæ autem, ædilitatis pl. tribunatus pl. rationem habuisse nullam? sed recitentur uerba Ciceronis. Quid, inquit in oratione pro lege Manilia, tam singulare, quàm ut, ex S. C. legibus solutus, consul ante fieret, quàm

quàm ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? dicit, Vllum alium magiſtratum. quod ſi de quæſtura leges locutæ ſunt, falſum eſt: cum, ut oſtendi, quæſturam multi geſſerint ante annum XXXV: quo anno geſtum eſſe primum à Pompeio conſulatum, quem Cicero ſignificat, tum ex Appiano conſtat, tum ex Velleij hiſtoria; in qua ſcriptum eſt, periiſſe Pompeium Cæſare & Seruilio cos. anno ætatis ſuæ LVIII. à quo anno ſi retrorſum numeres; cadet primus eius conſulatus in annum eius ætatis XXXV. ut tamen ita ſupputes; non ſimul cum anno ætatis Pompeij finiiſſe conſulatum, ſed cum ille iam annum eſſet ingreſſus XXXVI. ita cum faſtis Capitolinis, & cum Appiano Velleij congruet hiſtoria. nam, quod ait Plutarchus anno LIX interiiſſe Pompeium, id quoque poteſt eſſe uerum, hoc modo, ut primum eius ætatis annum capiamus C. Atilio Q. Seruilio cos. quo anno Pompeium eſſe natum, Velleius affirmat. tametſi, cum ait ipſe Pompeium periiſſe anno LVIII, non incipit numerare ab eo anno, ſed à proximo ſequenti, quòd ſcilicet non ita multo ante exitum conſulatus Atilij & Seruilij natus eſſet Pompeius, & exiguum illud ſpatium in annorum numero

uideretur omittendum. Constat igitur, legem Villiam nihil de ijs honoribus sanxisse, qui caperentur ante eum annum, quo Pompeius primũ consul fuit, siue eum uelis esse XXXV, siue malis XXXVI. nam ædilitatis curulis annus erat XXXVII. cuius rei argumentum est, quòd eam petiit Scipio Aemilianus XXXVI, &, solutus legibus, consul factus est. annum porro fuisse eius ætatis XXXVI, Velleius demonstrat his uerbis. Decessit M'. Aquillio C. Sempronio cos. anno ferme LVI. de quo si quis ambiget, recurrat ad priorem consulatum eius; in quem creatus est anno XXXVI. ita dubitare desinet. ut omittam, quòd, cum ædilitas præturam biennio antecedat, & prætura item biennio consulatum; consulatus autem geratur anno XLIII, quod paulo post ostendemus; necesse est, ut gerendæ ædilitati legitimus annus sit XXXVII. Nunc agamus, quando satis de ædilitate dictum est, de anno præturæ. at hoc, si de ædilitate conceditur, in dubium uocari non potest. geritur enim ædilitas anno XXXVII: sequitur post biennium prætura: quod indicant & multorum exempla, et illa maxime uerba Ciceronis in epistola ad Furnium: Si ædilis fuisses, post biennium tuus annus

annus esset. ergo geritur prætura anno XL. Nec de consulatu difficilis probatio est. percurrantur fasti: neminem inuenies, nisi prætura biennio saltem ante gesta, consulem fuisse. est igitur annus consulatus XLIII. accedit Ciceronis testimoniū in oratione V in Antonium: in qua sunt hæc: Quid Macedo Alexander? cum ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, non ne tertio & trigesimo anno mortem obijt? quæ est ætas nostris legibus X annis minor, quàm consularis. Hanc, opinor, legem Dio significauit, cum ait lib. XXXIX: Consules in senatu sententiam dixerunt, ut ei prætura daretur; licet nondum per leges liceret. quò spectauit & Plutarchus, cum dixit: Decreuit senatus, ut Catoni prætura extra ordinem daretur. et Valerius lib. III, cum inquit: Cato Cypriacam pecuniam maxima cum diligentia, & sanctitate in urbem deportauerat. cuius ministerij gratia senatus relationem interponi iubebat, ut prætoriis comitiis extra ordinem ratio eius haberetur. sed ipse id fieri passus non est, iniquum esse affirmans, quod nulli alij tribueretur sibi decerni. quanquam est quiddam, hac in re cur magnopere dubitem. nam, cum eo sit anno decretum, quo Marcellinus,

& Philippus consulatum gesserunt; certe per ætatem potuit Cato petere præturam. tribunus enim pl. ante annos quinque Silano et Murena cos. fuerat. prætura uero quadriennio tantum à tribunatu distat. eoq; magis liquet, potuisse Catonem Marcellino et Philippo cos. petere præturam, quòd anno sequenti, Pompeio & Crasso cos. petiit, non ut designaretur, sed, ut creatus magistratum statim iniret, quòd anno proximo superiore habita comitia nulla fuerant: ideoq; consules Pompeius & Crassus ex interregno facti sunt: qui deinde prætores crearunt. quòd igitur ob domesticas discordias Marcellino & Philippo cos. producta in annum sequentem comitia sunt; propterea Cato non petiit eo anno, petiit autem sequenti, consulibus, ut dixi, Pompeio & Crasso creatis. quare, etiam si Plutarchus dixerit, Licet nondum per leges liceret: uidendum tamen est, an senatus potius decreuerit, ut omnino Cato prætor crearetur, neque à populi suffragiis penderet, quorum dubius esset euentus. quam sententiam illa quoque uidentur confirmare Valerij uerba: Campestrem experiri temeritatem, quàm Curiæ beneficio uti, satius esse duxit. Fuit & ex, ut duo prætores crearentur; mox alia,
ut

ut tres; deinde Bæbia, ut quatuor: &, quia leges ad temporum rationem accommodantur; propterea, simul cum urbis opibus, & ciuium frequentia, prætorum quoque numerus ita deinde auctus est, ut, quo anno C. Cæsar cum M. Antonio consul fuit, XVI prætores Romæ esse cœperint; cum ante Syllæ dictaturam VI, ut ait Velleius, post VIII, deinde X fuissent. quos deinde ab Augusto rursus X esse factos, apud Dionem in historia scriptum est. Legimus etiam apud Censorinum de prætore urb. plebiscitum, à Pletorio tribuno pl. latum, his uerbis: Prætor urb. qui nunc est, quiq; posthac fuerit, duos lictores apud se habeto; isq; supremam ad solis occasum ius inter ciues dicito. Referam in hũc numerum & eam legem, quam, ad imminuendam tribuniciam potestatem, dictator Sylla tulit, primum, ne tribunis pl. alios magistratus capere liceret; deinde, ne ad eos prouocatio esset; tum, ne leges ferre possent; postremo, ne ijs concionari liceret. hanc Sylla iratus plebi tulit, quia pro Marianis partibus contra ipsum steterat. sed, eo mortuo, C. Aurelius Cotta consul primum legis caput abrogauit. tulit enim, ut alios magistratus tribunis pl. capere liceret. alterum caput abroga-

uit Pompeius Magnus in primo consulatu, lege lata, ut ad tribunos pl. esset prouocatio. omniaq́; omnino, quæ tribunis pl. ademerat Sylla, illis esse restituta, exemplis intelligitur. ius autem intercedendi, lege nunquam amiserunt: quod illis initio belli ciuilis inique ereptum, queritur Cæsar his uerbis lib. I de bello ciuili: Aguntur omnia raptim, atque turbate: neque docendi Cæsaris propinquis eius spatium datur: nec tribunis pl. sui periculi deprecandi, neque etiam extremi iuris intercessionem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur: sed de sua salute septimo die cogitare coguntur; quod illi turbulentissimi superioris temporis tribuni pl. octauo denique mense suarum actionum respicere, ac timere consueuerant. & in eodem libro, paulo post: Nouum in rep. introductum exemplum queritur, ut tribunicia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ superioribus annis armis esset restituta: Syllam, nudata omnibus rebus tribunicia potestate, tamen intercessionem liberam reliquisse; Pompeium, qui amissam restituere uideatur, bona etiam, quæ ante habuerat, ademisse. Vetuit etiam lex tribunos pl. integrum diem ab urbe abesse; de qua, ut opinor, significant illa uerba

Gellij lib. III, cap. II. Tribuni pl. quos nullam diem abeſſe Roma licet, cum poſt mediá noctem proficiſcuntur, & poſt primam facem ante mediam ſequentem reuertuntur, non dicuntur abfuiſſe unum diem; quando, ante horam noctis ſextam regreſſi, partem aliquam illius in urbe ſunt. Nam, quod in Liuio lib. IX legitur, duos tribunos pl. L. Liuium, & Q. Melium, cum de ijs, qui pacem Caudinam fecerant, dedendis in ſenatu ageretur, ita locutos; Neque exolui religione populum deditione ſua, niſi omnia Samnitibus, qualia apud Caudium fuiſſent, reſtituerentur; neque ſe pro eo, quòd, ſpondendo pacem, ſeruaſſent exercitum populi R. pœnam ullam meritos eſſe; neque ad extremum, cum ſacroſancti eſſent, dedi hoſtibus, uiolari ue poſſe: tribunos quidem plebis eſſe, cum hæc dicerent, Liuium, & Melium, conſtat; non tamen ſimul illud, eoſdem fuiſſe tribunos pl. cú pacem ad Caudium ſpoponderunt. non enim hoc anno, quo de ſponſoribus pacis populo Samnitum dedendis actum eſt, ſed proximo ſuperiore pax illa per ſponſionem facta fuerat; in qua non affuiſſe tribunos pl. indicant hæc, quæ ſubſcribam, eiuſdem Liuij uerba. Spoponderunt conſules, præfecti, legati, quæſtores,

tribuni

tribuni mil. nominaq; omnium, qui ſpoponderunt, extant. itemq; illa, haud ita multo poſt, in eodem libro. Samnitibus non fuit ſatis, conſules ſpondere; ſed legatos, quæſtores, tribunos mil. ſpondere coegerunt. tribunos pl. non nominat. ergo nulli affuerunt. Liuius autem, & Melius eo tempore tribuni mil. ut opinor, in caſtris fuerant. unus, quod meminerim, aut etiam, quod omnino legerim, Q. Metellus Nepos, cum tribunatum pl. gereret, contra leges in Syriam ad Cn. Pompeium ſua ſponte, nulla ui cogente, profectus eſt. quo facto ſubijt ignominiam, nulla tamen affectus eſt inſigni pœna, conſul etiam aliquot poſt annis cum Lentulo Spinthere creatus eſt; ſiue quòd hominis uitia familiæ dignitas tegeret; ſiue quòd eum non tam ipſius facta deprimerent, quàm Pompeij, & aliorum, qui plurimum in rep. poterant, amicitia ſubleuaret. Redeo ad inſtitutum. De iure magiſtratuũ, ne quis peteret abſens, legem tulit Pompeius Magnus in tertio conſulatu: in qua cum neminem excepiſſet, mox, ſoceri ſui C. Cæſaris recordatus, lege iam in æs inciſa, & in ærarium condita, correxit errorem, uno Cæſare excepto. Tulit aduerſus cenſoriam poteſtatem P. Clodius in tribunatu, ne quem cen-

ſores in ſenatu legendo præterirent, ne ue qua ignominia afficerent, niſi qui utriuſque cenſoris ſententia damnatus eſſet. qua de lege ſic in Piſonem Cicero: Ab eodem homine uetus illa magiſtra pudoris, & modeſtiæ, cenſoria ſeueritas ſublata eſt. Tullia fuit de legationibus liberis, lata à M. Cicerone conſule, ne, ſicut antea, infinitum, ſed annuum tempus earum eſſet. Alias quoque de magiſtratibus, atque huiuſmodi de genere non dubito fuiſſe, preſertim tribunicias, ut potestas patriciorum magiſtratuum minueretur. ſemper enim tribuni pl. id egerunt, ut iura magiſtratuum, ac ſenatus ad uniuerſum populum omnia transferrent. quare longum eſſet omnes enumerare: neque tamen de omnibus mentio reperitur. inſignes autem præter ceteras hæ ſunt, quas nominauimus. De comitiis omnes fere populares leges fuerunt. Tulit cum Volerone Publilio Lætorius, id quod iam dictũ eſt, ut tributis comitiis plebeij magiſtratus fierent. quo primum tempore tributa comitia Romæ eſſe inſtituta, facile ſuſpicor. neque enim ante hanc legem uſquam ea uideo nominari: &, opinor, curiatis comitiis plebeij magiſtratus, centuriatis patricij creabantur. plebeij autem dicebantur, qui plebis cauſſa, &

ex

ex ipsa plebe, patricij uero, qui patriciorum caussa, & ex patricijs familijs primum erant instituti. postea plebi quoque ius petendi patricios magistratus concessum est: plebeios magistratus, saluis legibus, patricius nemo petiit. sed legem Voleronis, quam à non nullis uideo Voleroniam imperite uocari, cum leges à prænominibus nominari mos non esset, Publiliam appellauerim: siquidem Publiliæ gentis Volero prænomen fuit. Tulerunt deinde L. Valerius, & M. Horatius cos. ut, quod tributis comitiis lex sanxisset, eo Quirites omnes æque tenerentur, ac si centuriatis comitiis perlata lex esset. ita centuriatis comitiis tributa sunt æquata, &, quod ait Liuius, tribuniciis rogationibus acerrimũ telum hac lege datum est: cum, quicquid tribuni pl. ferrent, id deinde ab omnibus ciuibus seruari necesse esset. Etiam illa Publilij dictatoris contra senatum pro populo fuit; qua cautum est, ut omnium legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent: ne scilicet roboris haberet minus, si quid populare patribus inuitis latum esset. Item illa C. Cassij tribunicia, ut ordinem senatorium amitteret is, quem populus damnasset, cui ue imperium abrogasset.

Quoniam

Quoniam autem potestatem soluendi legibus senatus habebat; C. Cornelius eam potestatem lege paululum imminuit: tulit enim, ne quis in senatu, nisi CC senatores affuissent, legibus solueretur; ne ue quis, cum solutus esset, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. quæ duo capita neque omnino è senatus, neque è populi uoluntate utraque fuerunt, sed primum pro populo, alterum pro senatu. inuitis tamen optimatibus, ut Pedianus ait, lata lex est; qui uel pauci gratificari solebant. De iure, & tempore comitiorum lex Aelia & Fusia contra populum pro senatu fuerunt; cum tamẽ à tribunis pl. latæ sint: id quod significat Cicero in oratione in Pisonem his uerbis: Centum prope annos legem Aeliam & Fusiam tenueramus. intra centum enim annos ante Pisonis & Gabinij consulatum non modo consules eodem anno non fuerunt Aelius, & Fusius, sed nemo omnino ex Aelia gente consulatum gessit. quare, cum eodem anno lata lex uideatur; nimirum, à duobus tribunis pl. latam esse, iure putabitur. Quod autem Vlricus Zasius in eo libro, in quem antiquas leges coniecit, legem Aeliam & Fusiam tradit post interfectos Gracchos, & ante Punicum bellum tertium esse

latam;

latam; aperte loquitur pugnantia. nam si post interfectos Gracchos; quo modo ante Punicum bellum tertium? cum Ti. Gracchum Scæuola et Pisone cos. annis post euersam Carthaginem, & Scipionis triumphum, XIII occisum esse, non solum historiæ, uerum & fasti declarent; quos Paulo III Pontifice, felici quodam litterarum fato, Romæ repertos, multis locis iniuria temporum mutilos, & imperfectos, restituit, atque absoluit magnæ doctrinæ uir, & ingenio præditus eximio, Carolus Sigonius. Accedit testimonium Ciceronis: qui contra Vatinium, Leges, inquit, Aelia, & Fusia in Gracchorum ferocitate uixerunt. Opinor, etiam, contra quàm idem Zasius uidetur existimasse, non unam legem, sed duas, Aeliam & Fusiam fuisse. nam, etsi sæpe Cicero ita loquitur, ut dicat legem Aeliam & Fusiam; aliquando tamen eas separat, ut duas leges agnoscere uideatur. in oratione pro Sextio, Iisdem, inquit, consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, ut lex Aelia, lex Fusia ne ualeret. & in Vatinium: Num quem ex omnibus tribunis pl. tam audacem audieris fuisse, ut unquam contra legem Aeliam, aut Fusiam concilium conuocaret? & ibidem, paulo post,
ali-

aliquanto apertius: Sanctiſſimas léges, Aeliam, & Fuſiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate, & in audacia Saturnini, & in colluuione Druſi, & in contentione Sulpicij, & in cruore Cinnano, & inter Syllana arma uixerunt. ſatis ne perſpicue demonſtrat, duas leges fuiſſe, cum & ſanctiſſimas appellat, & uerbum ſubiicit numero multitudinis? præterea in ea de prouinciis conſularibus, in extremo, idem declarat, cum ait: Aut uobis ſtatuendum eſt legem Aeliam manere, legẽ Fuſiam non eſſe abrogatam. & poſt reditum in ſenatu: Vt lex Aelia, & Fuſia ne ualerent. quibus ex locis, duas fuiſſe leges, non obſcure patet. Sed uideamus, quæ fuerit utriuſque ſententia: quod etiam, ut puto, de numero erit argumentum. ſententiam uero non aliunde, quàm ex ipſo Cicerone, poſſumus colligere. quare loca ipſa proponemus: ut, non modo quid in iȷs ſancitum ſit, uerum etiam, quid inter utranque differat, intelligatur. ac primum, quod ait in ea pro Sextio: Iiſdem conſulibus ſedentibus, atque inſpectantibus, lata lex eſt, ne auſpicia ualerent, ne quis obnunciaret, ne quis legi intercederet, ut omnibus faſtis diebus legem ferri liceret, ut lex Aelia, lex Fuſia ne ualeret: dicendum eſt, qua-

tuor illas partes, de auſpiciis, de obnunciatione, de interceſſione, de faſtis diebus, omnes duabus legibus, quæ ſubiiciuntur, Aelia, & Fuſia, comprehendi, ſed tres priores Aelia, poſteriorem autem Fuſia: rurſus; è tribus prioribus, eiuſdem generis, & quaſi naturæ duas eſſe; tertiam ſeparatam, & tanquam alienam. nam auſpicia ideo erant, ut eſſet obnunciatio. cum enim de cælo ſeruatum eſſet, tum ferentibus legem obnunciabatur. itaque auſpiciorum quaſi partus quidam erat obnunciatio: nec unquam ſeruatum eſt de cælo, quin obnunciatum ſit, ſiue proſpera, ſiue aduerſa ſigna uiſa eſſent; cum proſpera confirmarent id, quod cum populo ageretur, aduerſa impedirent. propterea ſublatum eſſe à Clodio morem de cælo ſeruandi, ſcripſit Dio lib. XXXVIII. cum tamen antea ita diligenter auſpicia ſeruata eſſent, ut M. Druſi legibus, quia contra auſpicia latæ iudicarentur, ſenatus decreuerit populum non teneri. quod Cicero libro II de legibus, & Pedianus in commentario Cornelianæ tradidit. ergo cum hoc auſpiciorum genere quaſi cognatione quadam cohæret obnunciatio. at interceſſio nihil habet commune cum auſpiciis. auſpicia enim ad religionem referebantur, quòd à cælo, id eſt, à

deorum

deorum numine, pendere uiderentur. intercessio autem humanæ potestatis erat; & cum à uoluntate semper. nulla religionis obseruatione, manabat, tum ab ea uoluntate non nunquam, quæ ab omni religione dissentiret, & cum ipsa quasi deorum uoluntate pugnaret. præterea, seruare de cælo, augurum, atque omnium plane magistratuum fuit; quod et supra notauimus: intercedere uero, duntaxat ad tribunos pl. tum ueteri Sacratarum legum iure, tum, ut ego existimo, legis Aeliæ iussu pertinuit. loquor autem de intercessione ad populum, cum lex ferretur. nam in senatu, cum S. C. fieret, non tribunos pl. tantum, sed omnes, qui eadem potestate, qua ij, qui S. C. facerent, maiore ue essent, intercedendi facultatem habuisse, diximus in libro de senatu. atque etiam, quod in eo libro non diximus, forensis, ut ita dicam, erat intercessio, cum prætori de priuata controuersia decernenti prætor intercedebat. cuius generis idoneus locus erit in libro de iudiciis. nunc persequamur institutum. Dixi, legis Aeliæ fuisse tria illa membra, de auspiciis, de obnunciatione, de intercessione; quæ Clodius sua lege sustulit: quartum de fastis diebus Fusia lege sancitum. itaque in oratione de prouinciis consularibus,

in extremo, paulo distinctius locutus est Cicero, cum caput illud, de fastis diebus, separatim à reliquis posuit, reliqua uero tria separatim quidem & ipsa ab eo capite, sed ipsa tamen inter se coniuncta. ut dubitandum minime sit, quin hæc in una lege simul fuerint, sicuti simul sunt à Cicerone pronunciata. quòd si in una lege: ne illud quidem dubitandum de duabus legibus, Aelia scilicet, & Fusia, utrá intelligamus. nam, si de tribus coniunctis unum aliquod in Aelia lege fuisse docuero; Aeliæ legi & reliqua duo tribui debere, concedendum, ut opinor, erit. docebo autem Pediani uerbis obnunciationem Aeliæ legis fuisse. nam illud in Pisonem, A P. Clodio, fatali portento prodigioq; reip. lex Aelia, & Fusia euersa est, ipse sic interpretatur: Legé tulit P. Clodius tribunus pl. ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo seruaret. propter quam rogationem, ait, legem Fusiam, & Aeliam, propugnacula, & muros tranquillitatis, atque ocij, euersam esse. obnunciatio enim, qua perniciosis legibus resistebatur, quam Aelia lex confirmauerat, erat sublata. miror autem, cur eo loco nihil de sententia Fusiæ legis addiderit Pedianus; cum tamen ipsam legem simul cum Aelia nominarit.

minarit. non enim tantum tulit Clodius, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo seruaret; quod contra lex Aelia iubebat; sed etiam, ut omnibus fastis legem ferri liceret: ut aperte demonstrant illa, quæ sunt à nobis ex oratione pro Sextio recitata, & hæc in ea de prouinciis: Aut statuendum uobis est, legem Aeliam manere; legem Fusiam non esse abrogatam; non omnibus fastis legem ferri licere; cum lex feratur, de cælo seruari, obnunciari, intercedi licere. Verum, ut fortasse mutilus Pedianus, quia prætermiserit id, quod Fusia lege scitum Clodius abrogauit; non item mendosus in eo, quod de lege Aelia posuimus. satis enim plane loquitur, atque ita, ut, cur de mendo suspicemur, caussam esse nullam uideam. quare habemus quod uolumus, obnunciationem ad legem Aeliam pertinere. quòd si hoc; ergo & illud, auspicia quoque, à quibus obnunciatio deriuatur, & intercessionem ad eandem legem pertinere. &, si hæc tria ad legem Aeliam; unum illud, quod reliquum est, de fastis diebus, ad Fusiam pertineat, necesse erit. Eandem utriusque legis sententiam, nisi fallor, attigit in epistola, Quæris, lib. I ad Atticum, cum ait: Lurco autem tribunus pl. qui magi-

ſtratum ſimul cum lege Aelia iniit, ſolutus eſt & Aelia, & Fuſia, ut legem de ambitu ferret. inibant enim ueteres Romani magiſtratum auſpicato: neque omnino quicquam publice, nec domi, nec militiæ, ſine auſpiciis gerebatur. quod autem in tribunatu pl. Lurconi mandando factum erat, ut auſpicia ſeruarentur; id ut ipſe in lege de ambitu ferenda ne ſeruaret, neque auſpiciorum ullam omnino rationem haberet, decretum eſt à ſenatu: neque hoc ſolum, ſed illud ſimul, ut omnibus faſtis legem ferre poſſet. quod lex Fuſia uetabat. ideo enim ſoluit eum ſenatus & Aelia lege, & Fuſia, ut neque auſpiciorum religio, neque dierum ratio impedimento eſſet, quo minus primo quoque tempore perferri lex de ambitu poſſet. Has ipſas leges & in oratione pro Sextio lege Clodia ſignificat abrogatas, cum ait: Mitto eam legem, quæ omnia iura religionum, auſpiciorum, poteſtatum, omnes leges, quæ ſunt de iure, & de tempore legum rogandarum, una rogatione ſuſtulit. nam etſi non nominat; legem tamen Aeliam ſignificari certum eſt, cum ait, Quæ ſunt de iure; Fuſiam autem, cum ſubiicit, Et de tempore. ius enim intelligit auſpicandi, obnunciandi, intercedendi, quæ ſanxerat Aelia

lex:

lex: tempus autem, quo legem perferri non liceret, fastos uidelicet dies, de quibus cauerat Fusia lex. nec dubito, quin, cum dixit, Omnia iura religionum, auspiciorum, potestatum, ad sententiam potius Aeliæ legis, quàm Fusiæ, spectauerit. nihil enim horum uideo, quod ad Fusiam referri possit. nam ego quidem in uerbo, Potestatum, obnunciationem, & intercessionem significari puto; quæ legis Aeliæ fuisse, iam diximus. et, quanquam, Auspiciorum, potestatum, dixit, ad interpretationem antecedentis uerbi, Religionum; quod sæpe facit; & in dictione, Potestatum, & obnunciatio, & intercessio simul includuntur: solam tamen obnunciationem ad religionem refero. nam intercessioni cum religione nihil erat: quod paulo ante demonstraui. Verum sic aliquis argumentabitur. si, cum dixit, Cicero, Religionum, auspiciorum, potestatum, Aeliam legem tantum significauit, Fusiæ rationem nullam habuit: cur proxime ipse se exponens intulit, Omnes leges, quæ sunt de iure, & de tempore legum rogandarum? nam, si proxima superiora exponit; quod nemo dubitat; proxima uero ad solam Aeliam legem referuntur: cur non subiecit, unam, potius, legem, quàm,

omnes leges? Eſt omnino hæc ſpecie probabilis argumentatio, re uero falſa. nam, quid attinet argumentari de ſententia Ciceronis, cum ipſe ſemetipſum patefaciat, atque exponat? uidebat maioris eſſe momenti, legem Aeliam tolli, quàm Fuſiam. nam Aelia lex pernicioſarum legum lationem impediebat obnunciatione, & interceſſione. Fuſia uero, non, ut omnino ferri ne poſſet lex, efficiebat, ſed tantum, ut ne faſtis diebus poſſet: comitialibus autem ut poſſet, non uetabat. itaque, quo plus intererat reip. nunquam ferri malas leges, quàm ſero ferri: eo erat utilior ciuitati Aelia lex, quæ malum prohibebat, quàm Fuſia, quæ tantum differebat. potius igitur legis Aeliæ ſententiam oſtendit Cicero, quàm Fuſiæ; quòd, id, in quo grauius peccauerat Clodius, commemorare, plus ad concitandam inuidiam poſſe intelligebat. nec tamen ideo legis Fuſiæ ſententiam omiſit, ut eius abrogationem Clodio condonaret. nam ſubiecit deinde, ut legem utranque ſignificaret; Omnes leges; quæ ſunt de iure, & de tempore: quorum alterum ad Aeliam, alterum ad Fuſiam ſpectare, iam diximus. Quòd ſi quis paulo obſtinatior repugnat adhuc, nec facile manus dat: cedat ſaltem ipſi Ciceroni: cuius in conſuetu-

dine

dine notanda nisi plurimus fuissem, nunquam hæc, quæ sum aggressus, ulla ex parte præstare mihi licuisset; si modo, ut præstare possim, is, cui accepta omnia refero, concesserit Deus. ipse igitur Cicero cum Vatinio sæpe obijciat, eum contra legem Aeliam & Fusiam fecisse; tamen in ea pro Sextio, cum de eodem Vatinio loquatur, unam Aeliam nominat. ait enim sic: Qui ita se in populari ratione iactarat, ut auspicia, legem Aeliam, senatus auctoritatem, consulem, collegas, bonorum iudicium nihil putaret. et in ea post reditum in senatu, cum eiusdem Aeliæ uim & significationē exponat, de Fusia nihil afferat; proxime tamen utranque nominat: Legem, inquit, tribunus pl. tulit, ne auspiciis obtemperaretur; ne obnunciare consilio, aut comitiis, ne legi intercedere liceret; ut lex Aelia, & Fusia ne ualerent. et in Vatinium: Audire à te cupio, quare, cum ego legem de ambitu ex S.C. tulerim, sine ui tulerim, saluis auspiciis tulerim, salua lege Aelia, & Fusia, tu eam esse legem non putes. Rursus dubitabitur in ea pro Sextio, primum, cur eas leges significauit potius, quàm nominauit: deinde, si significandas duxit, cur, cum de duabus tantum legibus intelligeret, Omnes, dixit: quasi

& de iure, & de tempore legum rogandarum plures leges eſſent. placet in his dubitationibus immorari. nam, ut ex lapidum conflictu ignis, ſic ex rationibus utrinque collatis ueritas elicitur. Significauit potius, quàm nominauit, non ſolum, quia nominauerat antea, cum dixit: Iiſdem conſulibus ſedentibus, atque inſpectantibus, lata lex eſt, ut lex Aelia, lex Fuſia ne ualeret: ut, cum de re iam nominata, & ſua ſponte ſatis nota loqueretur, obſcura non poſſet eſſe ſignificatio: uerum etiam, quia uehementior & grauior ſæpe fit oratio, cum id, quod obijcitur, ſignificatur potius, quàm nominatur. quo potiſſimum genere abundant ij, qui inter ceteros excellunt, Demoſthenes, & Cicero. Omnes, autem potius dixit, quàm, duas; uel quia re uera, præter Aeliam, & Fuſiam, de iure, aut de tempore legum rogandarum lex erat nulla: ut, qui Aeliam, & Fuſiam, is omnes plane ſignificaret: uel quia, cum eſſent aliæ quoque leges & de iure, & de tempore, quas ultimæ Aelia & Fuſia, in eandem ſententiam ſcriptæ, confirmarunt; qui tolleret duas ultimas, ſuperiores quoque omnes tolleret. nam quemadmodum, magis nobili ſublato, ut apud philoſophos eſt, minus quoque nobile ſimul tollitur;

tur;

tur; ut, ſublato corpore, ſimul ea tolluntur, quæ in corpore adhæreſcunt: ſic, qui Aeliam & Fuſiam rogatione tollebat, quas & diligentius, & grauius, quàm ſuperiores omnes, eſſe conſcriptas ueriſimile eſt, eum omnes ſimul leges eadem rogatione ſuſtuliſſe certum eſt. quòd ſi quis, utrum, ante Aeliam, & Fuſiam, & de iure, & de tempore aliæ leges fuerint, dubitat; neque credit, niſi uel ratione admodum firma, uel graui teſte probatur: ego, ut in utroque ſatisfaciam, rationem, ut opinor, afferam non imbecillam; teſtem autem eum producam, quem leuiſſimum appellare nemo poſſit. primum igitur pro ratione illud opponam: cum in oratione in Piſonem ita loquatur Cicero: Centum prope annos legem Aeliam & Fuſiam tenueramus: credibile non eſſe, ſupra centum annorum ſpatium urbem Romam ſine ulla lege de auſpiciis, & de faſtis diebus fuiſſe: preſertim cum idem in illa in Vatinium acerbiſſima interrogatione auſpiciorum uetuſtatem his uerbis oſtendat: Qui tantus furor, ut auſpicia, quibus hæc urbs condita eſt, quibus omnis reſpub. atque imperium tenetur, contẽpſeris? quod ipſum in III de natura deorum confirmauit: ſcripſit enim ſic: Mihi ita perſuaſi, Romulum, auſpiciis,

auſpiciis, Numam, ſacris conſtitutis, fundamenta iecisse nostræ ciuitatis. accedit Pediani teſtimonium in commentario Piſonianæ. Obnunciatio, inquit, qua perniciosis legibus reſiſtebatur, quam Aelia lex confirmauerat, erat ſublata. uerbum enim, Confirmauerat, legem Aeliam obnunciandi ius non ſanxiſſe primam ſignificat, ſed, quod alia lex ſanxerat, confirmaſſe. Vt omittam, quod ſupra commemoraui, uetuſtiſſimum fuiſſe ius intercedendi, datum tribunis pl. iam ab illo tempore, cum in Sacro monte inſtitutus magiſtratus eſt, qui plebem tueretur. quod cum ita ſancitum eſſet; interceſſio tamen tribunicia Aelia lege confirmata eſt. Verum de lege Aelia & Fuſia ſatis multa. pergam ad reliquas leges, quæ ad comitia pertinent. Lex fuit, quam Gellius memorat, ut, quo die auſpicia capta eſſent, eodem ea de re, cuius rei cauſſa auſpicatum eſſet, comitia abſoluerentur. alioqui infirmum & inane populi iuſſum erat. Leges quoque tabellariæ hoc de genere uidentur. ſunt enim de ſuffragiis ferendis: cum porro ſuffragium populus fert, comitia dicuntur. hæ quatuor fuerunt, omnes, ut puto, tribuniciæ, Gabinia, Caſſia, Papiria, Cœlia. Gabinia ſanxit, ut populus in magiſtratibus

bus mandandis suffragium non, ut antea, uoce, sed per tabellam ferret. Cassia biennio post idem iussit, in omnibus iudiciis populi, perduellione excepto. Papiria & ipsa populo tabellam dedit, in iubendis ac uetandis legibus. Cœlia, quo uno in genere uocis suffragium reliquum erat, hoc est, in perduellione, quod lex Cassia exceperat, in eo genere tabellam dedit. ita quatuor tribunorum pl. rogationibus factum est, ut populus libere, quod sentiret, in omnibus comitiis, nullo inimicitiarũ metu, posset ostendere. ideo tabellam uindicem tacitæ libertatis appellat Cicero in agraria II, et lib. III de legibus; in oratione autem pro C. Cornelio, principium iustissimæ libertatis Cassiam legem, quæ tabellam in iudiciis populo dedit. magis enim intererat populi, tabella uoluntatem in iudiciis tegere, cum ageretur de capite fortunisq; ciuium, quàm aut in magistratibus, quod lex Gabinia sanxerat, aut in legibus, quod postea Papiria. Hæc de sententia legum tabellariarum: nunc de latoribus, & quo quæque anno lata sit. Gabiniũ rogauit homo ignotus, & sordidus: quod lib. III de legibus Cicero tradit. &, cum biennio ante Cassiam rogata sit, quod idem eodem in loco demonstrat; Cassiam uero Lepido &

Mancino

Mancino cos. esse latam, ex libro de claris oratoribus constet: necesse est, Pisone & Lænate cos. rogatam, existimare. Cassiam Lepido & Mancino cos. auctore Scipione Africano posteriore, tulit L. Cassius. Q. F. Longinus Rauilia, pater illius L. Cassij, qui in omnibus caussis quærere solebat, cui bono; & C. Cassij, eius, quem C. Mario C. Flauio cos. leges multas ad minuendam nobilitatis potentiam tulisse, in quibus hanc, ut, quem populus damnasset, cui ue imperium abrogasset, in senatu non esset, Pedianus tradidit. Papiriam tulit C. Carbo, ille eloquentissimus; tulit autem, ut opinor, P. Popillio & P. Rupilio cos. nam eo anno tribunum pl. fuisse, quo Scipio Aemilianus de Numantinis triumphauit, omnes historiæ declarant: quem à porta ad concionem productum, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, seditiose interrogauit. Cœlia, non facile est coniicere, à quo sit rogata: sed, rogatam Q. Metello T. Flaminino cos. crediderim, ex ijs uerbis, quæ sunt apud Ciceronem lib. III de legibus: Vt opprimeret Cœlius Popillium. nam, id de P. Popillio dictum esse, quem C. Gracchus Metello et Flaminino cos. tribunus pl. in exilium eiecit, uidetur intelligendum. ut eius iudicij caussa, quo Popillius,

lius, tribuno pl. Graccho, est oppressus, Cœlius sua lege tabellam dederit. sed hoc, quia non plane firmis nititur coniecturis, inter dubia referatur. Etiam in eo consultum est reipublicæ, quòd aduersus ambitionem lata lex, ne quis candidatus nomenclatore in magistratus petitione uteretur. eò tamen, ut fere fit, progressa pedetentium licentia est, ut, Ciceronis ætate, suus cuique candidato nomenclator, cum prensaret, peteret ue, adesset. atque inter laudes M. Catonis, qui Vticensis postea dictus est, hanc enumerat Plutarchus, quòd in petitione tribunatus legem, quæ candidato nomenclatorem adesse uetat, solus seruauit. Lex Maria ipsa quoque præclara: quam Plutarchus à C. Mario, qui septies consul fuit, tribuno pl. esse latam significat. eius legis hæc sententia fuit, ut pontes, quibus suffragiorum cistæ imponebantur, essent angustiores; ne scilicet multos capere possent. nam in turba fraudem aliquam committere, difficilis negocij non est. propterea, quod hac lege sancitum est, id ambitiosis oppositum fuisse, et plane Cicero dicit in III de legibus, et Plutarchus ipse significat in Marij uita, cũ ait; in tribunatu legẽ de suffragiis tulisse, qua potentiũ opes tũ in ferendis suffragiis, tum in creandis magistra-

magiſtratibus imminuit. Tulit & P. Sulpicius tribunus pl. L. Sylla, Q. Pompeio cos. ut in omnibus tribubus libertini ſuffragium ferre poſſent, cum in quatuor tantum urbanis tribubus antea ferre conſueuiſſent. hanc legem puto à uictore Sylla, Sulpicii inimico, eſſe abrogatam. puto autem ob eam cauſſam, quia C. Manilius tribunus pl. aliquot poſt annis eandem legem ferre conatus eſt: idemq; poſtea & P. Clodius cogitauit, teſtis Cicero in duabus orationibus, pro C. Cornelio, pro Milone. Sancitum & legibus illud exiſtimo, quod apud Ciceronem libro II de legibus ſcriptum eſt; ut augurum arbitratu comitiatus & concilia uel inſtituta dirimerentur, uel habita reſcinderentur. Quod autem in eorundem augurum commentariis traditum erat, Ioue fulgente tonante comitia haberi nefas eſſe; & illud, ſiniſtrum fulmen aduerſum infauſtumq; comitiis eſſe ſignum; item illud, dimittenda eſſe comitia, cum quis eo morbo, qui inſputatur, corruiſſet, ex quo comitialis morbus dictus eſt: hæc omnia & in augurum libris notata, &, ut ſeruarentur, legibus cautum eſſe, non dubito. Atque hæc, quæ ad impedienda comitia pertinent, non tam religionis cauſſa homines ſapientiſſimi legibus

conſtitui

constitui uoluerunt, quàm ut, si quando perniciosa reip. rogatio ferretur, obsisti per aliquem augurem facile posset. quam totam rationem C. Cæsar, qui nihil, nisi potentiæ suæ caussa, fecit, in consulatu neglexit; Bibulumq; collegam obnunciantem armis foro expulit. Pertinere & illud ad uim comitiorum uidetur, quod in XII tab. cautum inuenio, ut, quod postremum populus iussisset, id ius ratum esset. Item lex illa, qua cautum est, ne priuilegia, nisi centuriatis comitiis, irrogarentur. cuius meminit Cicero in oratione pro domo, & in ea pro Sextio, & libro III de legibus. Nec excluditur ab hoc genere illa lex, quam renouare multis post annis C. Cornelius tribunus pl. quem Cicero defendit, conatus est, ne quis, nisi per populum, legibus solueretur. itaque in omnibus S.C. quibus tú aliquem legibus solui placebat, adiici erat solitum, ut de ea re ad populum ferretur: sed paulatim ferri desitum est: resq; in eam consuetudinem uenit, ut postremo ne adiiceretur quidem in S.C. de rogatione ad populum ferenda: eaq; ipsa S.C. per pauculos admodum fiebant. quam ob caussam, ferente legem Cornelio, ut antiquum ius renouaret, inductus à senatu P. Seruilius Globulus tribunus pl. intercessit.

tercessit. Firmauit etiam populi iudicia, quæ comitiorum nomine continentur, Cassia lex, C. Mario C. Flauio cos. à C. Cassio tribuno pl. L. Cassij Rauiliæ filio, de quo proxime meminimus, rogata; ut, quem populus damnasset, cui ue imperium abrogasset, in senatu ne esset. Migremus nunc paulisper ex urbe in prouincias. Tulit primo de prouinciis C. Gracchus tribunus pl. Tiberij frater, ut consulares prouinciæ per senatũ quotannis decernerẽtur. Postea C. Cæsar, qui dictator fuit, ne prætoriæ prouinciæ plus, quàm annum, neu plus, quàm biennium, consulares obtinerentur. tulit autẽ hanc legem uicto Pompeio: cum ipse iam per nouem annos Galliam contra C. Gracchi legẽ obtinuisset, consecutus id, quod nemo antea, et S. C. et lege. Hic, quando legũ caussa de prouinciis incidit mẽtio, non alienum est, et quot omnino in ditione populi R. et à quibus, quo ue anno captæ, tum, quæ consulares, quæq; prætoriæ fuerint, subiicere. Quo anno M. Cicero Ciliciam pro consule administrauit, qui fuit ab urbe condita DCCII, M. Marcello Ser. Sulpicio cos. prouinciæ XV fuerunt in ditione populi R. Sardinia, Corsica, Sicilia, duæ Hispaniæ, citerior, ulterior; Asia, Aetolia, Macedonia, Illyrium, Dalmatia, Africa,

Achaia,

Achaia, Galliæ duæ, cisalpina, transalpina; Cilicia, Bithynia, Pontus, Creta, Syria, Cyprus. quibus ex omnibus prouinciis uectigal capiebat annuum resp. ut à Plutarcho proditũ est, scutatorũ, quos appellant, octuagies quinquies centena millia, non excedente scutato pretium decem Marcellorum argenteorũ, qui Venetijs imprimuntur, uel Iuliorũ, qui Romæ. Sardiniam cepit, inter primum et secundum Punicum bellum, consul T. Manlius Torquatus; de qua triumphauit: eaq́; prima, anno urbis DXVIII, prouincia populi R. facta est, missis ad eã componendam X legatis: quod in faciendis prouinciis seruatum est. Corsicam uicit, ac prouinciam fecit C. Papirius Maso consul, &, à senatu triumpho non impetrato, ipse de sua sententia in monte Albano primus triumphauit, anno DXXII. et hanc una cum Sardinia semper unus rexit magistratus Romanus. Siciliam primus uicit, magnaq́; ex parte prouinciam fecit Q. Catulus primo Punico bello: post aliquot annos, captis Syracusis, uniuersam in prouinciæ formam redegit M. Marcellus bello Punico secundo, aut certe, qui ei successit, M. Læuinus. nam de Marcello Velleius tradit: debellatum uero in Sicilia à Læuino potius prætore,

quàm à Marcello consule, & Cicero in Verrem, & Liuius significant. Marcellus quidem, secutus exemplum Papirij Masonis, in Albano monte triumphum egit, urbemq; ouans est ingressus. Hispaniæ tum à Scipione Africano maiore, secundo Punico bello, tũ, aliquot post annis, M. Catonis Censorij uirtute, multis uictoriis domitæ: & in eas magistratus Romani modo pro consulibus, modo pro prætoribus ierunt. uarie tamen possessæ, &, ut ait Velleius, sæpe partibus amissæ, certa ac stabilis esse populi R. possessio, stipendiumq; pendere non prius, quàm Augusto principe, cœperunt. Asiam cis Taurum montem bello Antiochino L. Scipio, maioris Africani frater, profectus in eam consul, ad imperium adiunxit, annoq; post consulatum proximo triũphauit, ab urbe condita DLXIIII. post eam possedere beneficio senatus populiq; R. reges Attali, donec M. Perperna consul Aristonicum, qui eam, Attalo rege mortuo, occupauerat, deuicit, ac cepit. eam tamen in prouinciæ formam non Perperna, sed, qui ei successit, Mv. Aquillius consul redegit: qui etiá de Aristonico triumphauit, anno DCXXIIII. Aetoliam M. Fuluius Nobilior subegit. bellum gerere cœpit consul, pro consule confe-

confecit, & triumphauit biennio post, anno urbis DLXVI. Macedoniam XL diebus deuicit consul iterum L. Aemilius Paullus, anno DXXCVI, neque tamen prouinciam fecit, sed de sententia X legatorum, quos ad componendam Macedoniam, atque Illyricum senatus de more misit, Macedonas omnes liberos esse iussit; &, ut suis legibus uiuerent, suas urbes, & agros haberent, magistratus annuos crearent, permisit; ueteris etiam stipendij, quod regibus pependerant, dimidia parte releuauit: anno proximo, Perse rege inter captiuos Romam ducto, triumphauit. prouinciam uero Macedoniam fecit anno urbis DCVII Q. Metellus, is, qui ex ea pro praetore triumphauit, & Macedonici cognomen est adeptus. hanc prouinciam postea cum Achaia coniunxit, eáq; duabus unam fecit, rogatione perlata, P. Clodius tribunus pl. & utranque L. Pisoni, quasi praemium, quòd in Cicerone eiiciendo consensisset, dedit administrandam. Illyrium & Dalmatiam eodem anno, quo Macedoniam Paullus, L. Anicius praetor debellauit, & unam prouinciam fecit, triumphauitq́;, post Paullum aliquot diebus, rege Illyriorum Gentio cum fratre, coniuge, & liberis ante currum ducto. Carthaginem,

& Corinthum, illam Africæ, hanc Achaiæ caput, exciderunt eodem anno, & triumpharunt, Scipio Aemilianus, & L. Mummius; tulitq́; inde Scipio cognomen Africani, Mummius Achaici. factæ ſunt prouinciæ duæ, Africa, & Achaia. Africam autem intelligo regionem uniuerſam, quam Carthaginienſes poſſederant. nam Numidia, & ipſa pars Africæ, Maſſaniſæ regnum fuit, Syphace ſuperato; paruitq́; regibus, & à C. Cæſare demũ, poſt Scipionem, & Iubam, Mauritaniæ regem, deuictos, in formam prouinciæ redacta. Mauritaniam uero, & ipſam in Africa, multis poſt annis, Calligula imperator in duas prouincias diuiſit. Galliam ciſalpinam puto prouinciam eſſe factam eo tempore, cum M. Marcellus, is, qui conſul quinquies fuit, primusq́; Annibalem acie uicit, Virdumarum, Gallorum regem, ſingulari certamine occidit, deq́; Gallis Inſubribus triumphauit, anno DXXXI. patet enim prouinciam eſſe factam, quia coloniæ plures annis ſequentibus eò deductæ. tranſalpinam uero Galliam, quæ Narbonenſis quoque dicta eſt, Q. Fabius, L. Paulli nepos, deuictis Allobrogibus, unde cognomen ſumpſit, in prouinciæ formam redegit, anno DCXXXII. Ciliciam perdomuit

P. Seruilius pro consule; qui, quòd Isauron, Ciliciæ arcem, euertit, Isauricus est dictus; triumphauitq́; anno DCLXXIX. ex eo tempore Cilicia prouincia fuit. Bithyniam populo R. rex Nicomedes, ut antea rex Attalus Asiam, testamento reliquit: eaq́; simul cũ Ponto, in quo Mithridates regnauit, una prouincia fuit, Bithyniæq́; nomine appellata. utranque uero prouinciam fecit, Mithridate uicto, Pompeius Magnus pro consule, triumphauitq́; anno DCXCII. eiusdem Pompeij lex à Plinio iuniore in epistolis memoratur, Bithynis, & Ponticis data: ne quis annis XXX minor magistratum caperet, ne ue in senatu esset; qui uero magistratum cepisset, ei liceret in senatu esse: ne decuriones, in curiam à censoribus lecti, pecuniam pro introitu darẽt. sed id obseruatum semper non est. nam, ut apud eundem Plinium legimus, quandoque bina millia soluerunt. quæ uocabantur sportulæ. item, ut senatores certis de caussis à censoribus ordine mouerentur: ut Bithynicis ciuitatibus adscribere sibi, quos uellent, ciues liceret, dum ne ciuitatis essent alienæ, sed earum quisque ciuitatum, quæ essent in Bithynia. atque hæc à Pompeio sunt ad exemplum Romanæ ciuitatis instituta. Cretam debellauit

Q. Metellus pro consule, & triumphauit anno DCXCI; Creticusq; postea nominatus. Syria, Pompeij Magni singulari uirtute, ultimo bello Mithridatico uicta, leges accepit, prouinciarumq; populi R. numerum auxit. triumphauit ex ea Pompeius pro consule, itē ex Asia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Scythis, Iudæis, Albanis, Iberia, Creta, Basternis, præterea de regibus Mithridate, et Tigrane, anno DCXCII. Cyprus ultima, stante rep. in prouinciæ formam redacta, misso in eam M. Catone quæstore cum iure prætorio, lege P. Clodij tribuni pl. Pisone & Gabinio cos. anno DCXCV. sed primum ea simul cum Cilicia, tanquam una prouincia, S. C. tradita est P. Lentulo pro consule. quod illa uerba Ciceronis in epistola ad Lentulum significant: Te posse perspicere, qui Ciliciam, Cyprumq; teneas, quid efficere, & quid consequi possis. postea quæstores in eam missi. quod ab eodem Cicerone didicimus; qui ad C. Sextilium Rufum in quadam epistola ita scribit: Tuæ laudi conducere arbitror, cum primus in eam insulam quæstor ueneris, ea instituere, quæ sequantur alij. Tertia pars superest, quæ prouinciæ consulares, quæ ue prætoriæ dicerentur. Ne quis erret, neutrū per-

perpetuum

petuum fuit. non enim hæc, uel illa prouincia ſemper aut conſularis, aut prætoria, ſed ita nomen mutabant, ut uarie modo à conſularibus, modo à prætoriis adminiſtrabantur. quam poteſtatem ſenatus habebat, ut, quos uellet, in quas uellet mitteret, adminiſtratione annua: quod lege Sempronia C. Gracchi tribuni pl. ſancitum erat. Cæſari tamen Galliæ in quinquennium, contra legem Gracchi, & lege Vatinia tribunicia, & S. C. mandatæ ſunt, poſteaq; in alterum quinquennium lege Trebonia item tribunicia, Pompeio Magno & Craſſo II cos. confirmatæ. qua de re ſic ad Lentulum Cicero: Stipendium Cæſari decretum; &, ne lege Sempronia ſuccederetur, facile perfectum eſt. Decerni autem ſolitas lege Gracchi, non à populo, ſed à ſenatu prouincias, idem in oratione pro domo, in P. Clodium inuehens, plane demonſtrat. Ita ne uero? inquit. tu prouincias conſulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abſtulit ab ſenatu, ſed etiam, ut neceſſe eſſet quotannis conſtitui per ſenatum, lege ſanxit, eas, lege Sempronia per ſenatum decretas, reſcidiſti? extra ordinem, ſine ſorte, nominatim dediſti, non conſulibus, ſed reip. peſtibus? Erat igitur ea-

dem prouincia, ex uoluntate senatus, modo consularis, modo prætoria. itaque Macedoniam (ut hæc exempli caussa nominetur) Cn. Dolabella, C. Curio, M. Lucullus, L. Torquatus, C. Antonius, omnes consulares, administrarunt: tum, Cn. Octauius prætorius, pater Augusti naturalis, rursus consularis L. Piso, &, Pisone reuocato, Q. Ancharius prætorius. idemq; patet in ceteris. Quo autem anno S. C. illud Cœlius in epistola sua ad Ciceronem misit; in quo S. C. hæc sunt; senatui placere, in Ciliciam prouinciam, inq; VIII reliquas prætorias mitti: regebantur VIII prouinciæ, quæ in eo S.C. prætoriæ uocantur, à magistratibus VIII prætoriis, Cypro excepta, quam quæstor, ut proxime ostendi, cũ iure, ut opinor, prætorio, administrabat: quia, lege Clodia missum esse in eam M. Catonem cum iure prætorio, adiecto etiam quæstore, Velleius prodidit. propterea Cyprum inter prætorias esse memoratam, facile credo. reliquæ septem fuere, Sicilia, Sardinia, Asia, Macedonia, Bithynia, Creta, Africa. et cũ Sardinia Corsicam simul fuisse, cum Bithynia Pontum, paulo ante dictum est. Sed quæratur fortasse, quot fuerint, & quæ fuerint, & à quibus administratæ eo anno prouinciæ consulares.

ſulares. Septem fuerunt, hæ, duæ Galliæ, Illyricum & Dalmatia, quas unus C. Cæſar tres regebat; duæ Hiſpaniæ, quas Cn. Pompeius per legatos abſens adminiſtrabat; Syria, cui M. Bibulus; Cilicia, cui M. Cicero præerat. ita fuerunt hoc anno XV prouinciæ, conſulares VII, prætoriæ VIII. et in unam conſularem Ciliciam, in prætorias autem omnes eo S. C. ſucceſſores mitti placere, decretum eſt. Neque uero miretur quiſquã, ſi Aetoliam, Græciam, Achaiam, Theſſaliam, Bœotiam, Pamphyliam, Phrygiam, Lycaoniam, Lydiam, Ioniam, Cariam, Myſiam, Gallogræciam, ſiue Galatiam, Piſidiam, Lyciam, Cappadociam, Armeniam non nominauerim. nam Aetolia Græciæ pars fuit: Græcia uero cum Achaia, Theſſalia, Bœotia ad iuriſdictionem Macedoniæ pertinuit; omneſq; ſimul ab uno regebantur. id ſeruatum eſt poſt conſulatum Piſonis, & Gabinij. nam eo anno legem tulit P. Clodius, ut omnes illæ prouinciæ ab eo, qui Macedoniæ præeſſet, regerentur. non enim tulit, ut à Piſone nominatim regerentur, (nam fuiſſet priuilegium, non lex) ſed, ut ab eo, cui Macedonia daretur. is autem fuit eo anno L. Piſo; cuius cauſſa lata lex eſt. Pamphyliã uero, Phrygiam,

giam, Lycaoniam, qui Ciliciam, idem administrabat, cuius etiam ad imperium Laodicea pertinuit, quam Plinius assignat Mediæ. at Lydiæ, Ioniæ, Cariæ, Mysiæ, etiam Phrygiæ parti præerat idem, qui Asiæ. nec mirum est, Phrygiam in duas iurisdictiones dispertitam fuisse, ut una pars Ciliciæ, altera tribueretur Asiæ. nam etiam ipsius Asiæ tres diœcesis ad Ciliciam attinuisse, Cicero ipse, alijq; prodiderunt. Galatiam regebat Deiotarus rex, socius fidelissimus populi R. Pisidæ, & Lycij inter socios erant, suisq; legibus, sine magistratu Romano, utebantur. itaque Cicero eas gentes appellat auxilia in epistola ad Atticum. Exercitum, inquit, infirmum habebam, auxilia sane bona, sed ea Galatarum, Pisidarum, Lyciorum. hæc enim sunt nostra robora. Cappadociæ rex erat Ariobarzanes, ipse quoque socius populi R. nam Pompeius reges multos, à Mithridate pulsos, in regnum restituit, & fœdere ac societate reip. obstrinxit: Armeniam Tigrani regi, qui Mithridatem armis iuuerat, uenia data, concessit: nationes quasdam prouincias fecit populi R. alijs, ut sui iuris essent, suisq; legibus uiuerent, permisit. Hæc est Romanæ ditionis ab Hispania ulteriore, ultima ad occidentem prouincia,

cia, ad Euphratem, qui terminus ad orientem imperij fuit, descriptio quædam, breuiter à nobis informata. nec enim uagari longius licuit in ea tractatione, quæ nostri argumenti propria non est: quia tamen disiuncta non uidetur, hæc attigimus. In prouincias ibant uel consulares cum XII fascibus, uel prætorij cum sex, totidem utrique, quot in urbe habebant. interdum etiam prætorios cũ iure consulari, & XII fascibus, senatus in prouincias mittebat, ut Q. Ciceronem in Asiam: de quo Suetonius, Extant, inquit, M. Ciceronis epistolæ, quibus Quinctum fratrem, parum secunda fama proconsulatum Asiæ administrantem, hortatur, & monet, imitetur in promerẽdis socijs uicinum suum Octauium. proconsulatum uocat hominis prætorij administrationem. eadem ratione titulus est, Q. Metello Celeri pro cos. in duabus epistolis, quæ lib. V fam. primæ leguntur: qui tamen consulatum non gesserat, sed ex prætura in Galliam cisalpinam profectus erat. et in oratione pro Flacco notauimus hæc: Cũ prouinciam Asiam proconsulari imperio obtineres: cum tamẽ prætorio de homine loquatur. Primis temporibus, cum prouinciæ tuendæ armis essent, & in discrimine uersarentur,

exibant

exibant in eas, inito statim magistratu, consules, & prætores, uel ut quæque cuique sorte obtigerat, uel etiam quandoque consulibus inter ipsos comparantibus. sic enim loquebantur, cum inter eos de duabus consularibus prouincijs conuenisset. nam comparandi consuetudinem apud prætores non uideo fuisse. quòd si bellum produceretur; imperium in ijsdem prouincijs pro consulibus, aut pro prætoribus à senatu prorogabatur. postea L. Sylla lege cauit, ne quis plus anno prouinciæ præesset; qui uiderit, opinor, in rep. diuturnis imperijs assuescere, tutum non esse. itaque Galliarum illa per decennium Cæsaris administratio libertatis exitium fuit. hac de lege Cicero in epistola ad Appium his uerbis: Eò discesisti, quò ego te ne persequi quidem possem triginta diebus, qui tibi ad decedendum lege, ut opinor, Cornelia constituti essent. et in eadem: Vt habere rationem posis, quo loco me salua lege Cornelia conuenias; in prouinciam ueni pridie cal. Sext. Nunc de legibus agamus, quæ rectoribus prouinciarum imperium dabant. eæ duæ fuerunt, curiata, uetus admodum lex, & Cornelia, quam tulit L. Sylla dictator. curiata dabat imperium populus, ut Liuius indicat lib. IX, Cornelia senatus. nam, cum S. C.

esset factum, ut prouincias magistratus sortirentur, aut compararent inter se; tum, si ij, uel sine lege curiata, in prouincias proficiscerentur, imperium habere dicebantur, donec in urbem reuertissent. ideo, quod in epistola Ciceronis ad Lentulum scriptum est, Ap. Claudius frater P. Clodij, cupidus prouinciæ, dictitabat, sese, si licitum esset legem curiatam ferre, sortiturum esse cum collega prouinciam; si curiata lex non esset, comparaturum cum collega, Lentuloq; Spintheri, Ciliciam pro consule administranti, successurum: legem curiatam consuli ferre opus esse, necesse non esse: se, quoniam ex S. C. prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in urbem introijsset. Quod autem in agraria II scriptum est, Rem militarem, sine curiata lege attingere non licet; propterea dictum, quia sumptu publico ibant in prouincias, quorum de imperio lata curiata lex esset. poterant igitur publica pecunia milites alere, & bellum gerere. at sine curiata lege poterat quidem aliquis priuato sumptu in prouinciam ire: exercitum uero habere, bellumq; de suo gerere, cui tantæ opes erant, ut liceret? non igitur sine curiata lege, quæ pecuniam dabat, rem militarem attingere cuiquã licebat.

licebat. nam, cum ad Atticum Cicero ita ſcribit: Appius ſine lege ſuo ſumptu in Ciliciam cogitat: non intelligit de pecunia in ſtipendia militum eroganda, (nec enim ſuſtinere ſumptum potuiſſet) ſed, opinor, de ſuo cohortisq; uiatico. ipſe enim Cicero, uiaticum dari ſolitum comitibus eorum, qui irent in prouincias, ſignificat in epiſtola ad Caſſium his uerbis: Cetera cuiuſmodi ſint, ex hoc iudica, quòd legato tuo uiaticum eripuerunt. Curiata porro lex, non, ut primis temporibus, uniuerſi populi ſuffragiis, curiatim in forum conuenientis, ferebatur, ſed tantum à XXX lictoribus, XXX ueteres curias repræſentantibus. itaque Cicero in oratione II in Rullum, cum loquatur de curiatis comitiis, id eſt de lege curiata, qua X uiris imperium dari Rullus uolebat, Illis, inquit, comitiis, ad ſpeciem, atque ad uſurpationem uetuſtatis, per XXX lictores auſpiciorum cauſſa adumbratis. Ferri autem ſolitam à conſulibus legem curiatam, idem Cicero in eadem oratione ſignificat his uerbis: Conſulibus, legem curiatam ferentibus, à tribunis pl. ſæpe eſt interceſſum. idemq; confirmant illa uerba in epiſtola ad Lentulum: Legem curiatam conſuli ferri opus eſſe, neceſſe non eſſe. Nam, quod

in sua lege Rullus posuerat, ut à prætore ferretur: extraordinarium fuit: quia uidebat adduci consules minime posse, ut eam ferrent, utpote qui nullum X uiris imperium dari uellent: itaque Ciceronis extant orationes aduersus legem Rulli de X uiris. Moris autem fuit, ut, cum lex de imperio ferretur, tres augures adessent, ob eam caussam, opinor, quia XXX curiæ tres ueteres tribus repræsentabant, quas singulas in denas curias Romulus diuisit. Porro ueteres tribus suum quæque augurē habuit. quod à Liuio lib. X traditum est. In prouincias populi R. coloniæ ducebantur; propterea, quando de prouinciis proxime dictum est, subscribemus hic legem illam, quam Cn. Pompeius Strabo consul, Cn. Pompeij Magni pater, tulit; ut transpadanis coloniis idem ius, quod reliquis coloniis, esset; id est, ut, petendi magistratus gratia, ciuitatem Romanam adipiscerentur, & hereditates à populo R. capere, reliquoq; iure ciuium R. uti possent. hoc iure postea Latinas omnes esse priuatas, in eo Suetonius ostendit, cum ait, Cæsarem colonias Latinas, de petenda ciuitate agitantes, adiisse, & aliquid utique effecturum fuisse, nisi consules conscriptas in Ciliciam legiones ob id ipsum retinuissent. Sequitur

militia:

militia: de qua legem ueterem uideo fuisse, ut, qui ciuem ab hoste seruasset, is ab imperatore quercea corona donaretur: quam Cn. Marcio Coriolano datam esse, Plutarchus memoriæ tradidit. Fuit & illa, ne dolo malo, ne ue aliena iniquitate, sed iure & propria uirtute bellum gereretur. quam Camillus, is, qui urbem Romam à Gallis Senonibus liberauit, ita diligenter coluit; ut, cum Falerios, Faliscorum urbem, obsideret, eamq; illi tradere publicus litterarum magister, deductis in castra nobilibus pueris, tentasset, iniustum beneficium recusarit, magistrumq; uinctum Falerios cum pueris remiserit. Lex etiam lata est, quam Sacratam Liuius appellat, ne cuius militis scripti nomen, nisi ipso uolente, deleretur: & ne quis, ubi tribunus mil. fuisset, postea ordinum ductor esset. Duas aliquot post annis tribuni pl. eodem anno rogarunt, unam L. Atilius, & C. Marcius, ut tribuni mil. seni deni in quatuor legiones à populo crearentur; quæ antea, perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum ferme fuerant beneficia: alteram M. Decius, ut II uiros nauales, classis ornandæ reficiendæq; caussa, populus iuberet. Leges duas C. Gracchus tribunus pl. tulit, unam

de uestibus

de uestibus militi publice dandis, stipendio non imminuto; alteram, ne quis infra XVII ætatis annum ad militiam cogeretur. ex quo patet, interdum ad militiam ante coactos fuisse, qui nondum annum ætatis XVII agerent. quod puto difficillimis reip. temporibus, exhausta cladibus ciuitate, ut secundo Punico bello, extra ordinem esse factum. Legibus de militia recte subijcientur leges de triumpho. non est enim triumphus sine militia. Antiquissima fuit, quæ nunquam seruata non est; ut, qui ob rem in bello bene gestam triumphum ducturi essent, ante triumphum urbem ne ingrederentur. triumphabant enim cum imperio: &, imperium deponere, urbem intrantibus necesse erat. triumphum autem senatus decernebat: sed imperium in urbe, quo die triumphum duceretur, populus dabat, rogatione ab aliquo tribuno pl. lata. id aperte demonstrant illa apud Liuium, lib. XLV. Tribus his omnibus triumphus ab senatu decretus: mandatumq; Q. Cassio prætori, cum tribunis pl. ex auctoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, ut ijs, quo die urbem triumphantes inueherentur, imperium esset. Et erant impediendi triumphi rationes multæ, primum, cum tribuni pl. imperatori,

qui triumphum peteret, aliqua de caussa infensi, de rogatione ferenda omnes recusarent; deinde, cum rogationem quidem tribunus aliquis ferret, sed eam populus suffragijs antiquaret; tertio, ubi, tribuno rogationem ferente, unus, plures ue de collegio intercederent; postremo, cum tribunus imperatori ob res in bello gestas diem diceret, sicuti C. Memmius L. Lucullo; qui, duobus potentissimis regibus, Mithridate, & Tigrane, deuictis, tamen non nisi triennio post triumphare potuit. ad extremum, accusationem Memmio remittente, Cicerone consule triumphum duxit. unde illa: Nos enim currum clarissimi uiri nostra manu in urbem duximus. hanc legem de imperio unius diei intra urbem Cicero significat his uerbis lib. IIII ad Att. Pontinius uult ad III non. Nou. triumphare. huic obuiam Cato, & Seruilius prætores aperte, & Q. Mucius tribunus pl. negant enim latum de imperio. et est latum, Hercule, insulse. latum insulse dicit, quia legem de imperio Pontinij Ser. Galba prætor clam ante lucem tulerat. quod à Dione traditum est. et agi quicquam cum populo ante horam primam, leges uetabant. Paulo post secuta est altera, (si modo primis temporibus lege potius, quàm

more,

more, triumphabant) ut, qui hostes acie uicissent, triumphantes urbem inirent. idq; factum etiam cum intra VII lapidem urbis Romanæ fines includerentur, apud Valerium notauimus. Post, ut imperatorum ambitioni, qui leuibus prœlijs prospere factis, triumphum petebant, obuiam iretur, lege cautum est, ne quis triumpharet, nisi qui & V millia hostium una acie cecidisset, & de suo exercitu multo pauciores amisisset. quo in utroque ne falsus senatui numerus ederetur, altera lex à L. Mario M. Catone tribunis pl. lata est, ut punirentur ij, qui aut hostium occisorum, aut ciuium amissorum in numero mentiti essent. Sancitum & illud est, ut, pro aucto imperio, non pro recuperatis quæ populi R. fuissent, triumphus decerneretur. quam ob caussam neque Q. Fuluio, qui Capuam receperat, neque L. Opimio, qui Fregellas, permisit senatus ut triumpharent. Eademq; fuit eorum conditio, qui ad res gerendas sine magistratu missi erant. qui etsi res triumpho dignas gessissent, triumphare tamen lege uetabantur. itaque nec P. Scipioni, qui postea Annibalem uicit, ob recuperatas Hispanias, nec M. Marcello ob captas Syracusas triumphum senatus decreuit. Pompeius tamen, qui Magni co-

gnomento est usus, Sylla dictatore concedente, contra legem, eques Romanus adhuc, triumphauit. Illud etiam fortasse lege datum, ut, qui triumphans urbem ingressus esset, ei laurea corona in spectaculis uti liceret. id ex eo cõijcio, quòd Valerius, cui Plinius lib. naturalis historiæ XV subscribere uidetur, C. Papirium Masonem tradit, cum, triumpho à senatu non impetrato, in Albano monte triumphasset, myrtea corona pro laurea in spectaculis usum esse. Inter publicas leges illa quoque referenda, quam, quo anno Cn. Manlius cum C. Marcio consul fuit, tribuni pl. tulerunt, ne quis populum seuocaret. nam, cum Manlius ad Satrium in castris, nouo exemplo, tributim de uicesima eorum, qui manumitterentur, legem tulisset; eiusq; legis, quia publicum uectigal haud parum augeretur, patres auctores fuissent; tribuni pl. non tam lege, quàm exemplo, moti, ne quis postea populum ab urbe auocaret, capite sanxerunt: nihil enim nõ per milites iuratos in consulis uerba, quamuis perniciosum populo, si id liceret, fieri posse. Leges agrariæ num sunt de iure publico? sunt omnino, quia pertinent ad populi commodum. Primus omnium promulgauit Sp. Cassius Viscellinus in III consulatu, perferre tamen non

potuit,

potuit, Virginio collega, omniq; senatu resistente. hic anno proximo, quasi de regno cogitasset, à patre, ut Valerius, & Plinius Secundus affirmant, à populo, ut ab alijs traditum Liuius ait, damnatus, nefarii consilii pœnas morte persoluit. in quo fœdissimum in Valerio erratum deprehendi. nam libro II, ubi de parentum seueritate aduersus liberos agit, ita scribit: Cassius filium, qui tribunus pl. agrariam legem primus tulerat, adhibito propinquorum & amicorum consilio affectati regni crimine damnauit, uerberibusq; affectũ necari iussit; ac peculium eius Cereri consecrauit. tribunum pl. ait fuisse Cassium, qui agrariam legem promulgauit; quod aperte falsum esse, Liuius, & Dionysius demonstrant. tulit enim de agro Hernicorum diuidendo in III cõsulatu: quo tempore Cassij erant patricij, (cosules enim fiebant) et patricio tribunatum pl. dari leges uetabant. inde plebis concitandæ agrorum diuisio seditiosis tribunis pl. occasio semper fuit. itaque de ferendis legibus non sine magno ciuili motu sæpe actũ. Primus pertulit Sex. Licinius Stolo tribunus pl. is, qui etiam, ut alter consul de plebe crearetur, legẽ rogauit. eius lege nemini ultra D agri iugera, neque pecoris maioris ultra C, minoris ultra D

capita licuit habere. his adiungebantur capita seruorum, ac ingenuorum, quæ quis ad custodiam agri, pecorisq; certo numero haberet. Et, ut appareat leges à tribunis pl. odio nobilium potius, quàm studio publici commodi, esse latas; paucis post annis hic ipse Stolo, accusante M. Popillio Lænate, primus, ut ait Valerius, sua lege damnatus est, quòd M iugerum agri cum filio possideret, emancipandoq; filium fraudem legi fecisset. rationem postea locupletes inierunt, ut plus D iugeribus possiderent, nec tamen Licinia lege damnari possent. alijs enim ad emendum agrum summissis, ipsi possidebant. huic malo mederi primus uoluit C. Lælius, (de minore loquor: nam ita duo Lælij, ut duo Africani, fuere) Africani minoris amicitia non minus, quàm sua uirtute, clarus: sed, aduersante locupletum magno numero, cum excitari ciuilem discordiam & contentionem uideret, ocio ac tranquillitati ciuium consulens, susceptam rem abiecit: ex quo Sapientis cognomen est consecutus. Liciniam secuta est Quinctia, à C. Quinctio Flaminino tribuno pl. lata, quam, non nullis ante II bellum Punicum annis, tulit ad populum, inuito senatu, de agro Gallico & Piceno uiritim diuidendo. Post captam

bassent, adoptio fieri non posset. utrunque uero separatim agebatur; cum de caussis pontifices cognoscerent, legem uero magistratus ferret. Adoptantis autem ætatem XVIII *annis maiorem, quàm eius, qui adoptaretur, esse oportere, à Modestino scriptum est his uerbis: Non tantum cum quis adoptat, sed et cum arrogat, maior esse debet eo, quem sibi per adoptionem, uel per arrogationem filium facit; sed utique plena pubertate, id est* XVIII *annis, eum præcedere debet. De testamentis leges multæ fuere; quarum nominantur Voconia, Furia, Falcidia, Cornelia, Iunia, Velleia. Voconia, de mulierum hereditatibus inter secundum et postremum Carthaginiense bellum à Q. Voconio Saxa Aricino tribuno pl. suadente M. Catone censorio lata, sanxit hoc, ne quis heredem relinqueret filiam supra* HS XXV M. *nam Dio lib.* LVI *ita scriptum reliquit. Augustus quibusdam feminis tribuit, ut supra* XXV M *heredes esse possent: licet hoc lex Voconia uetaret. Etiam hoc eadem lege cautum est, ut à Theophilo, in tit. instit. de lege Falcidia, didicimus, ne plus legatarius, quàm heres, haberet. quo de genere Trebellianum quoque S. C. extat, ne bona ultra dodrantem uniuersali fidei com-*

misso

misso ab herede relinqui possint. Voconia, & Furia, Falcidia, Iunia, Velleia, tribuniciæ fuere, Cornelia consularis, L. Syllæ. de Voconia diximus. Furia cauebatur, ut à Theophilo scriptum legimus, ne cui plus, quàm M nummum, legaretur; quod amplius legatum esset, quadruplum restitueretur. Falcidia cauebatur, ne cui plus liceret legare, quàm dodrátem ex tota hereditate, id est, ut, siue unus heres institutus esset, siue plures, apud ipsum, eos ue quarta pars tantum remaneret. meminit huius legis Celsus, lib. XXII digestorum, his uerbis: Cum de lege Falcidia quæritur, heredis probatio est, locum habere legem Falcidiam. quod dum probare non potest, merito condemnabitur. In Iunia Velleia hoc erat, ut, qui testamentum faceret, omnes eos uirilis sexus necessario institueret heredes, qui, cú nascerentur, ei heredes sui futuri essent; eorumq; in locum liberi succederent: qui nisi instituti essent, aut si exheredati, ad exemplum postumorum, essent, testamentum ne ualeret. atque in hac lege duplex caput fuit, primum, ut, mortuo filio, nepotes nondum nati possint institui: item, ut, uiuente filio, nascituri nepotes possint institui, si, auo uiuente, & mortuo filio, nascantur; ne facti sui, cum nascentur,

ſcentur, ſi ſe præteritos inuenerint, rumpant teſtamentum. altero capite cautum eſt, ut nepotes, iam nati, uiuente filio, ab auo heredes inſtituantur, uel nominatim exheredentur; ne forte, mortuo poſt teſtamentum filio, facti ſui heredes, ad exemplum poſtumorum teſtamentum infirment. quæ tradita ſunt in iuriſconſultorũ libris. Cornelia falſum teſtamentum facientibus pœnam irrogabat: eaq́; lege ſenatores ſoli tenebantur, ut in Suetonio legimus. niſi ſi, non ſenatores, ſed ſignatores, legas. quòd ſi quis in hoſtium poteſtate deceſſiſſet; eius teſtamentum perinde lex Cornelia cõfirmabat, ac ſi, qui teſtamentum illud feciſſet, in hoſtium poteſtatẽ non perueniſſet. teſtis Iulianus lib. XXVIII digeſtorum. Teſtamenta porro lex infirmabat, irritaq́; prorſus iubebat eſſe, quæ improba, inofficioſa, inhumana dicerentur, hoc eſt, contra leges, merita, pietatem facta: item, quæ à V teſtibus, ijsq́; fide dignis, non eſſent obſignata. quod ad VII deinde teſtes prætorum edicto translatum eſt. poſtremo ab imperatoribus inuentum, ut teſtes ſubſcriberent, ut legitur inſtit. de teſtamentis, paulo poſt principium. atque horum generũ cauſſas, de reſcindendis confirmandis ue teſtamentis, à C uiris eſſe iudicatas, quod

haſtæ

hastæ iudicium dicebatur, Cicero, Valeriusq; declarant. Aelia Sentia, quam iurisconsulti nominant, non uidetur ad nostrum institutum pertinere. non enim stante rep. sed Augusti temporibus, à Sex. Aelio, L. Sentio cos. lata est. ueruntamen, quia spectat ad testamenta, quorũ leges hoc in loco exponuntur, simul cum alijs eam legibus enumerare non alienum duximus. in ea scripta sunt hæc: ut unus modo heres necessarius fieret: plures si fierent, irritum esset: ne duo plures ue ex eadem caussa heredes scripti essent: qui primo loco esset nominatus, heres esset: item, quibus de caussis manumitti seruos placeret: ne quis, licet ex tutoris auctoritate, posset manumittere, nisi caussam apud consilium probaret: ne ue serui, in fraudem creditorum, aut libertate donarentur, aut heredes instituerentur. nam cum, pluribus heredibus seruis institutis, iisdemq; manumissis, futurum esset, ut creditores ad suum peruenire non possent; quia, data seruis libertate, pretium hereditatis diminueretur; ideoq; seruorum manumissio iniusta uideretur, quia contra rem creditoris esset; lex Aelia Sentia sanxit, ut unum duntaxat seruum cum libertate heredem debitor facere posset. atque hæc uidere licet uer. I instit.
quibus

quibus de caussis manumittere non licet. postremo iubebat, ut, si esset donatio facta inter uirum & uxorem, maritusq;, re nondum tradita, uita excessisset, ne mulier rei uindicationem post obitum mariti haberet, sed tantummodo exceptionem, si non possideret contra petitores. Hæc de lege Aelia Sentia, ueterem fortasse aliquam legem referente, obseruauimus. Alia uero fuit Aelia Sanctia, à Cicerone in Topicorum libris nominata: quæ asiduo uindicem esse asiduum, id est locupleti locupletem, iubebat. pertinuit igitur ad iudicia. atque hac de lege nihil amplius, neque de latoribus, neque de tempore, neque de sententia, compertum habemus. quin, eum Ciceronis locum esse mendosum, neque in libris manuscriptis ullá omnino in eo loco legis Aeliæ Sanctiæ mentionem fieri, non nulli tradiderunt. Verum hoc de genere leges præterea X uideo nominari, duersis temporibus latas, tribunicias V, Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Vatiniam; Prætoriam, Aureliam; consulares, Corneliam, Pompeiam, Iuliam, Antoniá. his de singulis prius quàm agamus, tria loca, quæ ad hoc de iudicijs argumentum pertinent, unum Plutarchi, alterum Pediani, tertium Ciceronis examinabimus. ordinem

nem enim, & sententiam earum legum, quas nominauimus, perturbant, & obscurant. quare, ut erroris caussa tollatur, disputabimus primum ea, quæ ueterum in libris aut re uera, ut ego sentio, falsa sunt, aut eiusmodi, ut, uera cum sint, falsa tamen uideri possint, hoc ubi satis apertum fuerit; tum, ueritate quasi è tenebris educta, leges ipsas, & quibus singulæ temporibus latæ sint, & quæ cuiusque uis ac sententia fuerit, ostendemus. Ac primum, quòd in Gracchorum uita Plutarchus tradidit, legem à C. Graccho esse latam, ut CCC equites simul cum CCC senatoribus iudicarent, id ego (pace tanti uiri dixerim) falsum esse iudico. non enim lege Gracchi equites cum senatoribus, sed soli equites rem iudiciariam administrarunt. probatur antiquorum exemplis. nam Paterculus, ubi leges C. Gracchi commemorat, Dabat, inquit, ciuitatem omnibus Italis: extendebat eam pene usque ad alpes: diuidebat agros: uetabat quenquam ciuem plus D iugeribus habere: noua constituebat portoria: nouis coloniis replebat prouincias: iudicia à senatu transferebat ad equites: frumentum plebi dari instituerat: nihil immotum, nihil tranquillum, nihil denique in eodem statu relinquebat. satis plane

loquitur.

loquitur. non dicit, communicata inter equites & senatores iudicia, sed à senatu ad equestrem ordinem translata. & idem infra. Tribunatum iniit M. Liuius Drusus: qui cum senatui priscum restituere cuperet decus, & iudicia ab equitibus ad eum transferre ordinem; (quippe eam potestatem nacti equites Gracchanis legibus, cum in multos clarissimos, atque innocentissimos uiros sæuissent, tum P. Rutilium, uirum non sæculi sui, sed omnis æui optimum, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu ciuitatis damnauerant) in ijs ipsis, quæ pro senatu moliebatur, senatum habuit aduersarium. & infra. Per idem tempus Cotta iudicandi munus, quod C. Gracchus ereptum senatui ad equites, Sylla ab illis ad senatum transtulerant, æqualiter inter utrunque ordinem partitus est. hæc ille: quæ Pedianus in commentario diuinationis confirmat his uerbis. C. Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent. iudicauerunt per annos XL, sine infamia. post uictor Sylla leges tulerat, ut senatorius ordo iudicaret: & iudicarunt per X annos, turpiter. & in eodem commentario infra: Rutilium Rufum, quòd in Asia cum prætore suo consensisset, ne publicani aliquid agerent in prouincia sua, equites Ro-

mani, qui tum iudicabant, damnarũt. Quòd si quis in tuenda Plutarchi caussa ita pertinax est, ut Velleij, & Pediani testimonio standum neget; uel quòd de solis equitibus non satis aperte loqui uideantur; uel quòd ipsi quoque falli, ut homines, alucinariq; potuerint: audiat Appiani uerba: quæ, ut ego statuo, Plutarchum manifeste condemnant. is igitur libro primo sic: M. Liuius Drusus tribunus pl. senatum, & ordinem equestrem, iudiciorum caussa, quæ adempta senatui, & equitibus tradita fuerant, dissidentes, lege conciliare, & ad concordiam perducere conatus est: itaque tulit ad populum, ut ad utrunque ordinem cognitio caussarum pertineret. sed quoniam ob superiorum temporum discordias numerus senatorum ad CCC redactus erat; persuasit equitibus, ut de suo ordine totidem legerent, ne in iudiciis numero inferiores essent. quid apertius? non enim tribus aut quatuor uerbis rem obscure significat, sed ita copiose, ita non ambigue declarat, ut de illius sententia dubitare, nisi qui nodum in scyrpo uelit quærere, nemo possit. quid opus fuit, legem à Druso ferri de communicandis inter duos ordines iudiciis, si, quod ait Plutarchus, eiusdem sententiæ legem C. Gracchus ante pertulerat?

pre-

presertim cum, eam fuisse abrogatam, nemo dicat. accedit ad hæc Liuij testimonium: cuius in epitome lib. LXX scriptum est. P. Rutilius, uir summæ innocentiæ, qui legatus Q. Mucij pro consule à publicanorum iniuriis Asiam defenderat, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarũ damnatus in exilium missus est. et ibidem. Senatus, cum impotentiam equestris ordinis in iudiciis exercendis ferre nollet, omni ui niti cœpit, ut ad se iudicia transferrentur. et libro sequenti. M. Liuius Drusus tribunus pl. legem tulit, ut æqua parte iudicia penes senatum & equestrem ordinem essent. Age, falsus testis Velleius, leuis Asconius, Appianus mendax, uanus & futilis Liuius: quid de Cicerone? an ipsum quoque præ Plutarcho nihil putabimus? nemo est, opinor, qui non illum grauem, & certum ueritatis auctorem ducat, presertim in ratione iudiciaria; in qua ita uersabatur, ut excelleret. quid igitur hic ait? ante bellum Italicum nunquam equites cum senatoribus iudicasse. quo patet, Gracchi legem de solis equitibus fuisse. uerba ipsa recitabimus: ne nobis, quod aiunt, sine pignore credatur. in oratione pro C. Cornelio, cuius inter Pediani commentarios fragmenta

quædam ſunt, ita ſcriptum eſt: Memoria teneo, cum primum ſenatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, hominem dijs ac nobilitati perinuiſum, Cn. Pompeium cauſſam lege Varia de maieſtate dixiſſe. Cum primum, dicit. ex quo ſatis liquet, lege Gracchi, quæ multis ante annis lata erat, nullam in iudiciis equitum & ſenatorum ſocietatem fuiſſe. quod ipſum interpres eorum uerborum Pedianus confirmat: adſcribit enim hæc. M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone L. Porcio Catone cos. ſecundo anno belli Italici, cum equeſter ordo in iudiciis dominaretur, legem tulit adiuuantibus nobilibus: quæ lex uim eam habuit, quam Cicero ſignificat. nam ex ea lege tribus ſingulæ è ſuo numero quinos denos creabant, qui eo anno iudicarent. ex eo factum eſt, ut ſenatores quoque in eo numero eſſent, & quidam etiam ex ipſa plebe. et in ea pro Scauro. Reus eſt factus à Q. Seruilio Cæpione lege Seruilia, cum iudicia penes equeſtrem ordinem eſſent. non obſcure ſignificat ſolos equites iudicaſſe. quod & Pedianus demonſtrat, qui ſubſcribit hæc: Scaurus tanta fuit conſtantia, & animi magnitudine, ut Cæpionem contra reum detulerit, &, breuiore die inquiſitionis accepta,

effecerit, ut ille prior caussam diceret; Marcum quoque Drusum tribunum pl. cohortatus sit, ut iudicia commutaret. quid est, Iudicia commutaret? nempe id, quod iam ex Appiano recitauimus; ne solis equitibus iudicandi potestatem relinqueret. Eodemq; referenda sunt illa uerba in Bruto: Equestrem ordinem C. Seruilius Glaucia beneficio legis deuinxerat. Sequor igitur libentius ego quidem auctorem in hac re Ciceronem, quàm Plutarchum: primum, quòd in rebus Romanis homini potius Romano, quàm Græco, credendum est: deinde, quòd ab ætate C. Gracchi propius abfuit, quàm Plutarchus: postremo, quòd, iudiciorum peritissimus cum esset, ueteres leges minus ei cognitas fuisse uerisimile non est. Atque hæc de Plutarcho. nam locum in epitome Liuiana, ex quo uidetur idem Liuio placuisse, mendosum libenter existimauerim: ut homini parcam alioqui Romanorum rerum peritissimo. iam enim, ante legem Plotiam nunquam cum senatoribus equites iudicasse, Cicerone teste, ut alia omittam argumenta, probatum est. et ipsum quoque Liuium idem sensisse, indicare uidentur illa, quæ iam recitaui, ex epitome, lib. LXX. Venio ad Pedianum: qui &

ipse, non, ut Plutarchus, in genere iudicum sed in legum ordine ac numero peccauit. is in commentario diuinationis ita scripsit: C. Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent. iudicauerunt per annos XL, sine infamia. post uictor Sylla legem tulerat, ut senatorius ordo iudicaret: & iudicauit per decem annos, turpiter. hæc, si legum sententiam consideres, uera sunt. nam & equites lege Gracchi, ut iam diximus, & senatores lege Syllæ iudicarunt. itaque eadem sunt à nobis supra recitata, ut probaremus illud contra Plutarchum de solis equitibus lege Gracchi iudicantibus. sin ordinem ac numerum legum spectes; falsa Pedianus narrat. non enim post legem Gracchi secuta proxime est lex Syllæ, sed lex Cæpionis, & deinde Drusi, post Siluani, postremo Syllæ. Drusi autem lege, quæ fuit eadem cum Cæpionis lege, eo ipso, quo lata est, anno sublata, rursus lege Sempronia per annum soli equites iudicarunt. multos enim ab equitibus, lege Varia de maiestate accusatos, Appianus asserit esse condemnatos. anno post, successit Plotia: & Plotiam tum denique Syllæ lex consecuta. quare culpam Pediani, non uideo, qui liceat excusare; qui equites dicat lege C. Gracchi per annos

XL,

XL, hoc eſt ad L. Syllæ dictaturam, iudicaſſe: cum tantum uſque ad eum annum ſoli ea lege iudicauerint, quo M. Plautius Siluanus tribunus pl. (legem enim Liuiam, quæ ſtatim, ut diximus, ſublata eſt, omitto) ad populum tulit, ut ſingulæ tribus quinos denos è ſuo numero crearent iudiciorum cauſſa, eosq; non uno ex ordine, ſed ex omnibus, hoc eſt ſenatorio, equeſtri, ipſa plebe quòd ſi generatim dixiſſet, nulla Gracchanæ legis mentione facta, equites per annos XL iudicaſſe: uere dixiſſet. liceret enim intelligere, id quod res eſt, equites modo ſolos lege Gracchi, modo cum ſenatu, atque etiam cum plebeiis hominibus lege Plotia iudicaſſe. ad quam ſententiam referendum eſt illud Ciceronis in II in Verrem actione: Cognoſcet ex me populus R. quid ſit, quamobrem, cum equeſter ordo iudicaret, annos prope L continuos nullo iudice equite Romano iudicante ne tenuiſſima quidem ſuſpicio acceptæ pecuniæ ob rem iudicandam conſtituta ſit. quo loco fortaſſe adductus eſt Pedianus, ut, ſolos, equites Gracchi lege uſque ad Syllam dictatorem iudicaſſe, crederet. qui cum exponit illud, Annos prope L continuos, ait: Tanto enim fere tempore equeſter ordo lege Sempronia iudicauit: cum Cicero, ut opi-

nio mea fert, equites quidem iudicaſſe dicat uſque ad Syllam dictatorem, non tamen de ſolis equitibus, ut Gracchi lex iuſſerat, ſed & de ſolis equitibus primum, & mox de equitibus una cum ſenatoribus aliisq; etiam ex ipſa plebe iudicantibus ſignificet: quod lege Plotia cautum erat. Pedianum autem ſatis aperte de uno ordine equeſtri, per annos XL iudicante, locutum eſſe, tum ea, quæ proxime recitaui, uerba demonſtrant, tum etiam illa, quæ in eiuſdem commentarij ſcripſit argumento: quæ ſunt hæc. Agitur cauſſa ſenatoriis iudiciis in inuidia apud populum conſtitutis, flagitante plebe iudicia equeſtris ordinis; quæ fere ante annos X Sylla ſuſtulerat. uocat iudicia equeſtris ordinis ea, quæ Sylla ſuſtulit: cum non unius equeſtris ordinis, ſed omnium ordinum iudicia fuerint: ſiquidem, ut omnibus ordinibus iudicandi poteſtas daretur, lex Plotia ſanxerat. quòd ſi quis dixerit; fieri poſſe, ut, Plotia lege ante Syllam dictatorem abrogata, rurſus Gracchi lex reſtituta ſit; ideoq; Syllam, lege Gracchi poſtea ſublata, equeſtris ordinis iudicia ſuſtuliſſe: hic tamen nihil dicet. nam cum Pedianus illa, quæ ipſa recitauimus, litteris mandauit: Gracchus legem tulerat, ut equites Ro-

mani iudicarent: iudicauerunt per annos XL: de Gracchi tantum lege uidetur accepisse, oblitus uidelicet Plotiæ legis, de qua scripsit postea idem in commentario orationis pro C. Cornelio. Quòd autem ab eo anno, quo Gracchus eam legem tulit, ad Syllam dictatorem annos XL numerat: id si paulo subtilius ad ueritatem uelis reuocare, falsum inuenitur: cum inter consulatum Opimij, qui Gracchum occidit, & dictaturam Syllæ anni XLI intersint; nec tamen Opimio consule, sed biennio ante, ut ex epitome Liuiana Plutarchoq; cognoscitur, Gracchus in primo tribunatu eam legem rogauerit. sed est hoc apud scriptores antiquos in more positum, ut integros numeros malint, decem, centum, mille, quàm cum exigui numeri additione, pronunciare. quod à Pediano factum, mirum non est; cum ipse à Cicerone idem esse factum animaduertisset. nam in oratione aduersus L. Pisonem, cum dixisset: Ego in C. Rabirio perduellionis reo XL annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra inuidiam, atque defendi; subiungit Pedianus hæc: Possit aliquis credere, lapsum memoria Ciceronem; qui dicat, XL annis ante se consulem fa-

ctum

ctum esse S.C. aduersus L. Appuleium Saturninum tribunum pl. cum XXXVI anni à C. Mario L. Valerio Flacco cos. numerentur. sed hic non subtilis computatio annorum facta est; uerum summatim tempus comprehensum est: & perinde accipiendum, ac si dixerit, prope XL annis. hæc enim consuetudo est ipsius Ciceronis. itaque in ea quoque, quam habuit in Catilinam in senatu, cum octauus decimus dies esset, postea quàm factum S.C. ut uiderent consules ne quid resp. detrimenti caperet, dixit: Vigesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Præterea, cum senatores per XI annos, hoc est ab eo anno, quo Sylla dictator est factus, ad Pompeij & Crassi primum consulatum soli potestatem habuerint iudicandi; integrum tamen numerum Cicero ponit in II in Verrem actione. ait enim sic. Omnia non modo commemorabuntur, sed etiam expositis certis rebus, agentur, quæ intra X annos, postea quàm iudicia ad senatum translata sunt, in rebus iudicandis nefarie, flagitioseq; facta sunt. quem Pedianus imitatus est, cum dixit, Senatorius ordo iudicauit per X annos turpiter. idem tamen, quòd intelligeret non plane X annos fuisse, sed XI, quibus ordo senatorius

iudicauit,

iudicauit, alio loco dixit: Flagitante plebe iudicia equeſtris ordinis, quæ fere ante annos X uictor Sylla ſuſtulerat. In eo certe nimis magnum Cicero numeri fecit incrementum, quòd eo, de quo meminimus, loco, equeſtrem ordinem annos prope L continuos iudicaſſe dixit: cum anni tantum XLIII fuerint. ſed oratoriæ licentiæ datur, ut res in narrando plus interdum, quàm concedit ueritas, efferatur. quanquam hiſtorici quoque, qui quidem arctioribus tradendæ ueritatis legibus aſtringi uidentur, id ſibi iuris arrogarunt. nam Liuius, Vrbs, inquit, à Romulo uiribus datis, tantum ualuit, ut in XL deinde annos tutam pacem haberet. cum Numæ regnum intelligat, quod per annos XLIII, perpetua pace, durauit. Tertius reſtat de tribus, quos propoſui, locus in Cicerone conſiderandus. nam cum in ea pro C. Cornelio dixerit, Lege Plotia primum ſenatores cum equitibus Romanis iudicaſſe; falſum hoc eſſe, poſſit aliquis obijcere; cum biennio ante M. Liuius Druſus, quod Appiani uerbis iam oſtendimus, legem tulerit, ut cum equitibus ſenatores pari numero iudicia tractarent. Reſpondemus: utrunque uerum eſſe; & lege Plotia primum ſenatores cum equitibus iudicaſſe; & Dru-

ſum tamen ante rogationem tuliſſe, ut cum equitibus ſenatores iudicarent. nam etſi lege Druſi ita ſancitum eſt: tamen, quod ea lex iuſſit, propterea non eſt obſeruatum; quòd eo ipſo anno L. Marcius Philippus conſul, inimicus Druſi, obtinuit à ſenatu, ut leges eius omnes uno S. C. tollerentur: itaque decretum eſt, contra auſpicia eſſe latas, neque ijs populum teneri. hoc tum à Pediano in commentario Cornelianæ, tum à Cicerone in lib. de legibus II, & in oratione pro domo ſua proditum eſt. ut omittam quod in Appiani notauimus hiſtoria, equites, Druſo interfecto, lege Gracchi iudicaſſe de ijs, quorum dolo malo bellum Italicum eſſe commotum diceretur, idq́; ex ea lege, quam de maieſtate Q. Varius tribunus pl. eo anno rogauit. quo in nomine mendoſi ſunt ij, qui typis impreſſi ueneunt, Appiani libri. nam, pro Q. Varius, habent Q. Valerius: cum legem illam de maieſtate non à Valerio, ſed à Vario latam eſſe, Valerius, Cicero pro C. Cornelio, & in Bruto, & Pedianus declarent. Venio nunc ad leges ipſas, quas X nominaui, Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Corneliam, Vatiniá, Aureliam, Pompeiam, Iuliam, Antoniam: quibus de ſingulis ita nobis eſt agendum, ut, téporum

porum ratione seruata, prima quæque cognoscatur. Ante C. Sempronij Gracchi alterum tribunatum soli senatores, uetustissima, ut opinor, Romuli lege, iudicabant. Gracchus tribunus pl. Cn. Domitio Ahenobarbo, C. Fannio Nepote cos. legem tulit, quam paucis ante annis frater eius Tiberius ferre conatus erat, ut equites soli iudicarent. sic enim, contra quàm Plutarchus prodidit, ex Velleio, Pediano, Appiano, Cicerone ipso probaui. Postea Q. Seruilius Cæpio consul, qui deinde cum Cimbris male pugnauit, legem rogauit, ut cum equitibus, qui antea lege C. Gracchi soli iudicauerant, etiam senatores iudicarent. hanc tamen legē, quam & Cassiodorus, & Obsequens, et Cicero ipse latam significant, non multo post esse abrogatam, ex eo suspicor, quòd paucis post annis C. Norbanum, quo accusante Cæpio damnatus erat, non ab equitibus, & senatoribus, sed à solis equitibus esse iudicatum, Cicero lib. II de oratore declarat his uerbis. Animos equitū Romanorum, apud quos tum iudices caussa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. Facit etiam mecum illa ratio, quòd, cum M. Liuius Drusus tribunus pl. Philippo & Cæsare cos. legem tulerit, ut

cum

cum equitibus ſenatores iudicarent; quod proxime, cum de lege Liuia agetur, probabimus: manifeſtum eſt, ſolos equites ante Druſi tribunatum iudicaſſe. Præterea, ſcriptum eſt apud Ciceronem in oratione pro C. Cornelio, non ante legem Plotiam ſenatores cum equitibus iudicaſſe. at, legem Plotiam Pompeio Strabone, & Porcio Catone cos. latam eſſe, Pedianus docet. ex quo, legis Seruiliæ de communicandis inter equites & ſenatores iudicijs nullam habitam eſſe rationem, ac ne Liuiæ quidem, quæ id ſanxit, facile eſt cognoſcere. Poſt Cæpionem M. Liuius Druſus tribunus pl. eius Druſi filius, quo tribuno pl. ad labefactandam C. Gracchi potentiam ſenatus uſus erat, L. Marcio Philippo, Sex. Iulio Cæſare cos. tulit ad populum, ut cum equitibus ſenatores cauſſas cognoſcerent. cuius legibus, Philippo conſule referente, S. C. ſublatis, in eundem, quo ante fuerat, ſtatum re iudiciaria reſtituta, ſoli equites ex lege Gracchi iudicarunt. Anno deinde interiecto, M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. qui fuit annus belli Italici ſecundus, tulit ad populum, ut ſingulæ tribus è ſuo numero quinos denos, per annum iudicaturos, ſuffragio crearent. quo factum

eſt,

est, ut senatores quoque in eo numero essent, & quidam etiam ex ipsa plebe. Post uictor Sylla, dictator primus reip. constituendæ caussa factus, infensus equitibus, quia pro Cinnanis partibus steterant, legem tulit, ut nemo, nisi qui senator esset, iudicare posset. quod ante C. Gracchi tribunatum fieri solitum esse, diximus. Sylla mortuo, quod ille sanxerat, per annos XI seruatum est, hoc est, usque ad Cn. Pompeij & M. Crassi primum consulatum: quo anno L. Aurelius Cotta prætor populum rogauit, populusq; iussit, ut tres ordines, senatores, equites, tribuni ærarij simul iudicarent. tametsi, & centurionibus aditum ad res iudicandas patuisse hac ipsa lege, & sequentibus Pompeia, Iulia, censu tamen præfinito, Cicero docet in Philippica I. uidetur autem Paterculus, nisi mendosi libri sunt, neque tempus, neque sententiam huius legis perfecte nouisse: qui lib. II legem à Cotta latam per id tempus significet, quo Gabinius tribunus pl. rogationem tulit, ut Pompeius contra piratas summo cum imperio mitteretur. quod falsum esse constat. nam Gabinius biennio post Pompeij consulatum, hoc est Pisone & Glabrione cos. eam legem tulit: quod & Velleius ipse asserit, et inde facile licet existimare, quòd,

quòd, absoluto bello piratico, statim C. Manilius tribunus pl. tulit ad populum, ut Mithridaticum bellum Pompeio mandaretur. id Plutarchus Velleiusq; confirmant. Maniliam autem legem Cicerone prætore latam esse, luculenta ipsius oratio declarat. porro autem Ciceronem gesisse præturam Lepido & Tullo cos. qui fuit annus post Pisonis & Glabrionis consulatum proximus, quis est qui ignoret? testẽ habemus Pedianum: ut alia, quæ facile probarent, argumenta prætermittam. tulit igitur de piratico bello rogationem Gabinius tribunus pl. Pisone & Glabrione cos. at Cotta, cum rogationem de iudiciis eo anno tulerit, quo designatus ædilis Cicero Verrem accusauit, defendente Hortensio consule designato, plane uidetur eo anno tulisse, quo Pompeius & Crassus consules fuerunt. quod aperte Dio narrat. Hoc de tempore. Quod ad sententiam attinet; non uideo, qui probari posit id, quod idem narrat, Cottam iudicandi munus inter equites & senatum æqualiter esse partitum: cum, eam potestatem non his modo, sed præterea tribunis ærariis esse permissam, sexcenti loci demonstrent. nisi forte illud (libenter enim tueor antiquitatem) Aequaliter inter utrunque ordinem partitus est, ideo Paterculus

culus

culus dixit, ut significaret non solum senatum, ut antea, sed equestrem pariter ordinem post legem Aureliam iudicasse: ut ærarios tribunos, qui deinde cum senatoribus & equitibus iudicarunt, etsi non nominauit, non tamen exclusisse uideatur. quo modo & Ciceronem lib. V in Verrem locutum uidemus. ait enim, cum Cottæ legem significet. Iudicium de iudicibus, & de te futurum est. at quo tempore futurum est? nempe eo, cum populus R. aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res iudicandas requirit, nempe ea lege de iudiciis iudicibusq; nouis promulgata. Alium ordinem, dixit, cum tamen non uno de ordine, sed de tribus, hoc est, de senatoribus, equitibus, tribunis ærariis in ea lege mentio fieret. Eodemq; modo, cum, censorum iudicia rescissa esse iudicum sententiis, significare uellet, in oratione pro Cluentio locutus est. Senatores, inquit, equitesq; Romani in compluribus iam reis, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est, suæ potius religioni, quam censorum opinioni, paruerunt. et in Diuinatione: Iudiciorum leuitate ordo quoque alius ad res iudicandas postulatur. Pedianus etiam in commentario II orationis in Verrem, Cottam, inquit, prætorem significat, qui legem

promulgarat de reſtituendis equeſtri ordini iudiciis. cum tamen Cottæ lex non de uno equeſtri ordine, ſed de ſenatoribus, equitibus, tribunis ærariis mentionem faceret. Plutarchus etiam in Pompeio iudicia ad equites ait eſſe translata: cum tamen lege Cottæ inter tres ordines eſſent communicata. Quòd ſi quis putat in uno ordine, quem Cicero ad res iudicandas requiri ſignificat, ſimul cum equitibus tribunos ærarios intelligi; opinione fallitur. nam ſenatores, equites, tribuni ærarij, non ordines duo, ſed tres à ſcriptoribus antiquis appellantur. itaque Pedianus in commentario Cornelianæ, L. Cotta inquit, lege ſua iudicia inter tres ordines communicauit, ſenatum, equites, tribunos ærarios: et in commentariis duarum orationum, in Piſonem, in extremo; pro Milone, in principio. Lex Vatinia ſecuta eſt. tulit enim eam, ut opinor, P. Vatinius tribunus pl. Cæſare & Bibulo cos. qua ſententia, nondum inuenire potui: ſed fuiſſe popularem, cum Vatinius ſenatum, ſenatus illum uehementer oderit, facile poſſum exiſtimare. Lex Pompeia, quam tulit Cn. Pompeius Magnus in conſulatu II, nihil ab Aurelia de tribus ordinibus diſcrepabat, (nam poſtea de tribus ordinibus iudicantibus exempla multa

ſunt,

ſunt, maximeq́; apud Pedianum) ſed ex amplißimo cenſu, è centuriis legi iudices iubebat. Iulia, quam C. Iulius Cæſar, rerum potitus, tulit, iudicia ad duo genera iudicum redegit, equeſtrem ordinem, ac ſenatorium; tribunos ærarios, quod erat tertium, ſuſtulit. Antonia conſularis, M. Antonij, qui III uir fuit, hoc ſanxit, ut ad duas iudicum decurias accederet tertia è centurionibus, hoc eſt, ut cum equitibus, & ſenatoribus (tertium enim ordinem, tribunos ærarios lex Iulia ſuſtulerat) centuriones iudicarent. quod genus hominum ne ſuperiores quidem leges, Iulia, Pompeia, Aurelia, iudicandi iure excluſerant; ſed præſcripſerant, quo cenſu eos eſſe oporteret: ſicuti ſenatoribus quoque, & equitibus, & tribunis ærariis cenſus erat præfinitus: cū in iudice, ut ait Cicero, & fortuna ſpectari deberet, & dignitas. Antonij uero lex plus æquo impudens & diſſoluta, quæ rationem cenſus nullam habuit, omnibus, quicunque ordinem duxiſſent, iudicandi poteſtatem permiſit. atque hanc Antonij legem de tribus decuriis non eſſe abrogatam, cum ille hoſtis iudicatus eſt, cum eiuſdem legem de ſacerdotijs abrogatam eſſe ſupra docuerim, è Suetonio cognoſcitur: qui in Auguſto ita ſcripſit: Ad tres iu-

dicum decurias quartam addidit, ex inferiore censu, quæ ducenariorum uocaretur, iudicarentq; de leuioribus summis. Hæc de ordine iudiciorum, pro uariis legibus, uario. De numero autem iudicum, lex Gracchi CCC fecit, omnes ex equestri ordine, totidem, quot antea senatores iudices fuerãt: lex Drusi CCC equites, & CCC senatores, numero pari: lex Plautij DXXV: iussit enim è singulis tribubus, quæ XXXV erant, quinos denos creari: lex Syllæ CCC, omnes ex ordine senatorio. lex Aurelia cum lege Syllæ de numero, ut opinor, congruebat, cum in ordinibus discreparet. nam libro epist. fam. VIII de iudicibus CCC, cum lex Aurelia seruaretur, mentionem fieri uideo. quod si ita est: auctum deinde numerum esse lege Pompeij, uere dicemus: quia Velleius auum suum inter CCCLX à Pompeio lectum esse narrat. eundemq; numerum Plutarchus in Pompeio tradidit. lex Cæsaris, cum de tribus ordinibus unum, ut diximus, sustulerit; numerum simul iudicum, ut ego sentio, commutauit. lex Antonij cum tertiam decuriam addiderit; satis liquet, eorum, qui res iudicarent, ampliorem numerum esse factum. quem rursus & ab Augusto esse auctum, cum ad tres decurias quartam addidit,

dit, facile cognoscitur. De iudicum ætate legem fuisse, ne quis intra XXX ætatis annũ iudicaret, facile possum ex eo coniicere, quòd Suetonius de Augusto scripsit: Iudices à XXV ætatis anno elegit, id est, quinquennio maturius, quàm solebant. Callistratus quidem iurisconsultus, lege Iulia cautum esse, ait, ne minor annis XX iudicare cogeretur, ne ue minorem annis XX compromissarium iudicem liceret eligere. Sanxit idem eadem lege, ut opinor, de numero patronorum. nam ante L. Domitij Ahenobarbi, & Ap. Claudij Pulchri consulatum raro quisquam pluribus, quàm quatuor, patronis usus erat. his consulibus M. Scaurum, de repetundis accusatum, sex defenderunt. eoq; progressa res est, ut eadem caussa post bella ciuilia non nunquam à duodecim patronis ageretur. cui licentiæ, ut in Pediano scriptum est, C. Cæsar dictator lege modum imposuit. Et fortasse idem Cæsar, qua in lege de numero patronorum, in eadem tulit de ratione iudicandi. quod Gellius lib. XIIII, cap. II significare uidetur his uerbis: Atque in rerum quidem diffissionibus, comperendinationibusq;, & aliis quibusdam legitimis in rebus ex ipsa lege Iulia, & ex Sabini Massurij, & ex quorundam aliorum iuris perito-

rum commentariis commoniti ſumus. Legimus etiam apud Priſcianum de lege Lætoria, quæ minorem annis XXV ſtipulari uetabat. De diebus quoque iudiciariis leges nominat Vlpianus his uerbis: Si feriatis diebus fuerit iudicatum; lege cautum eſt, ne ijs diebus iudicatū ſit, niſi ex uoluntate partium; & , quod aliter aduerſus ea iudicatum erit, ne quis iudicatum facere, ne ue ſoluere debeat; ne ue quis, ad quem ea de re aditum erit, iudicatum facere cogat. In hoc ordine locum habent leges illæ, quæ & de perſonis, quæ facinus iudicare poſſent, & de cauſsis, in quibus poſſent, tum de indiciis, deq; teſtimonij dicendi poteſtate agebant. Ac primum illud ponatur, legibus eos iure iudicandi excluſos non eſſe, quos ignominia cenſores notaſſent. id Cicero ſignificat his uerbis in oratione pro Cluentio. In omnibus legibus, quibus exceptū eſt, de quibus cauſſis aut magiſtratum capere non liceat, aut iudicem legi, aut alterum accuſare, hæc ignominiæ cauſſa prætermiſſa eſt. timoris enim cauſſam, non uitæ pœnam, in illa poteſtate eſſe uoluerunt. et ibidem, paulo poſt, Prætores urb. qui iurati debent optimum quenque in ſelectos iudices referre, nunquam ſibi ad eam rem cenſoriam ignominiam impedimento eſſe duxerunt.

runt. poſtea tamen inductum lege Iulia, ut ſenatu moti iudicare non poſſent. quod & lege Caſsius, de ſenatoribus, traditum eſt; & Paulus quoque, ut proxime docebimus, ſignificat. Turpi autem iudicio damnatis ademptam eſſe iudicandi poteſtatem; idem Cicero in eadem oratione, paulo ante, demonſtrat. Quòd ſi, inquit, illud iudicium putaretur: ut ceteri, turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore, ac dignitate priuantur; ſic hominibus ignominia notatis neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus eſſet. turpia uero, famoſaq; iudicia erant, calumniæ, præuaricationis, furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo, pro ſocio, mandati, tutelæ, depoſiti, & alia quædam à Iuliano memorata digeſt. lib. III. Famoſos etiam, non minus, quàm qui turpi iudicio damnati eſſent, Pegaſus & Nerua filius eos iudicarunt, qui quæſtus cauſſa in certamina deſcendiſſent, aut propter præmium in ſcenam prodiſſent. athletas autem, quia ludicram artem non facere, ſed uirtutis gratia exerceri uiderentur, infamia liberabant Sabinus et Caſsius, quæ ſcripta ſunt apud Vlpianum. Præterea, cum ab eodem ita traditum ſit lib. digeſt. XLVIII; qui iudicio publico damnatus eſſet, eum ius accuſandi

non habuiſſe, niſi ſi libertorum, uel patronorum ſuorum mortem, uel rem ſuam exequeretur; conſentaneum uideri poteſt, eundem iudicandi munere excluſum. quanquam ad rationem accedit auctoritas. nam ita ſcriptum poſtea comperi apud Marcellum iuriſconſultum. Omnes etiam de ui priuata damnatos iudicare lex Iulia prohibebat. qua de re Martianus his uerbis lib. digeſt. XLVIII: De ui priuata damnati pars tertia bonorum ex lege Iulia publicatur: & cautum eſt, ne ſenator ſit, aut decurio, aut ullum honorem capiat; ne ue in eum ordinem ſedeat, ne ue iudex ſit. Huc illa pertinent, quæ tradita ſunt à Paulo iuriſconſulto: quæ ſeruata credimus etiam reip. temporibus. nihil enim à iure, aut æquo diſſentiunt. Quidam, inquit, lege impediuntur, ne iudices ſint; quidam moribus, quidam natura: natura, ut ſurdus, mutus, & perpetuo furioſus, & impubes, quia iudicio carent: moribus, ut feminæ, & ſerui; non, quia non habeant iudicium; ſed, quia receptũ eſt, ne ciuilibus fungantur officiis: lege, qui ſenatu motus eſt. qui uero poſſunt eſſe iudices, nihil intereſt, in poteſtate, an ſui iuris ſint.

Cum iudicibus recte coniungentur teſtes. itaque ſubſcribemus ea, quæ de teſtimonio dicen

do idem Paulus tradidit. Lege, inquit, Iulia, & Papia iudiciorum publicorum cauetur, ne cui inuito denuncietur, ut testimonium dicat aduersus socerum, generum, uitricum, priuignum. Cassius etiam Longinus; cuius libri non extant; sed eorum testimonio Martianus digestorum lib. I utitur; putabat, ei, qui ob turpitudinem senatu motus, nec restitutus esset, non licere neque iudicare, neque testimonium dicere: quia lex Iulia repetundarum ea fieri uetaret. Calumniæ damnatis publico iudicio quid licuerit, satis aperte Papiniani præclara sane uerba demonstrant. Quæsitum, inquit, scio, an in publicis iudiciis calumniæ damnati testimonium iudicio publico perhibere possint. sed neque lege Rhemmia prohibentur; & leges Iuliæ de ui, repetundarum, peculatus eos homines testimonium dicere non uetuerunt. ueruntamen, quod legibus omissum est, non omittetur religione iudicantium: ad quorum officium pertinet, eius quoque testimonij fidem, quod integræ frontis homo dixerit, perpendere. Mulieribus quoque uidetur licuisse testimonium dicere: siquidem, non licuisse de adulterio damnatis, Paulus indicat his uerbis: Ex eo, quòd prohibet lex Iulia de adulteriis testimonium dicere condemna

tam mulierem, colligitur, etiam mulieres testimonium in iudicio dicendi ius habere. Dictum est de iudicio, & testimonio: superest de indicio. Senatori indicium profiteri saluis legibus non licebat. aliis impunitas dabatur, nec tamen omnibus in caussis, sed proditionis, maiestatis, & si quid huiusmodi: in caussa repetundarum non dabatur: itaque nec per indices agi solitam esse legimus. Non est ab hoc genere aliena Memmia lex; quæ eorũ, qui reip. caussa abessent, recipi nomina uetabat. itaque C. Cæsar, cum in prouinciam, peracto consulatu, abijsset, & ab L. Antistio tribuno pl. Romæ appellatus esset, appellato collegio obtinuit, cum reip. caussa abesset, reus ne fieret. at M. Antonius, ille disertus, L. Crassi æmulus in oratoria laude, cum, quæstor in Asiam proficiscens, Brundusium iam peruenisset; litteris certior factus, incesti se postulatum apud L. Cassium prætorem, cuius tribunal, propter nimiam seueritatem, scopulus reorum putabatur, legis Memmiæ beneficio uti noluit; ne sibi male conscius uideri posset; statimq; in urbem recurrit, &, caussa dicta, absolutus est. hanc legem Cicero significat in oratione in Vatinium, cum ait: Cum tibi, utrũ uelles, liceret. poterat enim Vatinius, cum le-

gatus

gatus esset, iudicium recusare. quod ei per legem Memmiam licebat. Cur igitur, inquit, Cicero, cum legationis perfugio, quod lex Memmia tibi dabat, uti nolueris; postea, ne caussam diceres, tribunos pl. appellasti? Non abhorret à legibus de iudicijs lex illa, quam C. Calpurnio Pisone M'. Acilio Glabrione cos. C. Cornelius tribunus pl. tulit, ut prætores ex edictis suis perpetuis ius dicerent: cum antea, ut quisque auaritia, aut ambitione ducebatur, uarie ius dicere consuessent. In iure ciuili & coniugia sunt: de quibus illa fuit admodũ præclara lex, quam à Romulo latam Dionysius et Plutarchus prodidere, ut uxor uiro pecuniarum sacrorumq; omnium esset socia, eiq;, si sine liberis & intestato diem obiisset, heres esset; sin filios reliquisset, æqualem cum ijs partem possideret: quæ si aduersus uirum delinqueret, uir ipse cum propinquis eam iudicaret, &, si aut impudica fuisset, aut uenefica in liberos suos, aut etiam uinum ebibisset, (hæc enim omnia Romulus capitalia esse uoluit) morte multaret, uel, si mallet, diuortium faceret. quòd si quis alia de caussa uxorem repudiasset; eius bonorum partẽ ad uxorem pertinere, partem uero Cereri sacram esse iussit. diis porro inferis, qui diuortium faceret,

ceret, sacrificare uoluit. ita probas mulieres, & uiro obsequentes, tum præmio, tum pœna Romulus affecit. quæ lex ad matrimonij concordiam ita ualuit, ut per annos D X X nullum diuortium in urbe fuerit. mores enim ad ingenium uiri unaquæque fingebat, eiq; in omnibus rebus morigera fidem officiumq; præstabat. Legem etiam uideo fuisse, illam quidem paulo seueriorem, sed ad augendam uiribus ciuitatem utilissimam, ut, quicunque per ætatem uxorem ducere possent, omnes ducerent, quæq; genita essent, educarent. qua lege factum est, ut maximis cladibus ciuitas affecta, presertim secundo Punico bello, nunquam tamen penitus exhauriretur, sed nouos semper exercitus summitteret; adeo, ut extremis illius belli temporibus, post multas legiones occidione cæsas, tamen supra C millia ciuium Romanorum in armis fuerit. Post Romulum Numa quiddam lege sanxit, quod ad tuendam matrimonij fidem ac religionem pertinuit. scripsit enim hæc in pellices; quæ legimus in Gellio. Pellex ædem Iunonis non tangito. si tangit; Iunoni, crinibus demissis, agnum feminam cædito. Fuit illa quoque lex de coniugiis, quam in X I I tab. X uiri scripserunt, ne patriciis liceret cum plebe connubio iungi.

iungi. quod eo consilio factum est, ne per nuptias reconciliati iisdem animis contra X uiros, qui deponere imperium nolebant, pro libertate consentirent. quam legem paucis post annis C. Canuleius tribunus pl. abrogauit, lege lata, ut patrum & plebis promiscua connubia essent. in quo tamen patres acerrime repugnarunt; qui contaminari sanguinem suũ, confundi iura gentium ea rogatione arbitrabantur; cum tamen ad ciuium concordiam, in qua ciuitatum sita salus est, nihil esset utilius. Legem etiam uideo fuisse, ne libertinam ingenuus, aut libertinus ingenuam uxorem duceret. nam S. C. Hispalæ Feceniæ libertinæ concessum esse scribit Liuius, ut ei nubere ingenuo liceret. quo patet, libertinis cum reliquis ciuibus connubia non fuisse. Postea lege Papia cautum est, ut omnibus ingenuis, præter senatores, eorumq; liberos, uxores libertinas habere liceret. hoc Iulianus: addit Vlpianus: Si senator libertinam habuerit uxorem; quamuis interim uxor non sit, attamen in ea conditione est, ut, si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat. Et Paulus ex lege Iulia subiungit: Qui senator est, qui ue filius, nepos, pronepos ue, ex filio, uel ex filia natus; cuius eorum est, erit ue, ne quis eorum sponsam, uxo-

rem

rem ue ſciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quæ ipſa, cuius ue pater, mater ue artem ludicram facit, fecit ue: ne ue ſenatoris filia, neptis ue, ex filio, proneptis ue ex nepote, filio nato, nata, libertino, ei ue, qui ipſe, cuius ue pater, mater ue artem ludicram facit, fecit ue, ſponſa, nupta ue ſciens dolo malo eſto. Propterea reprehendit in orationibus Cicero M. Antonium, qui libertini hominis, Q. Fadij, filiam uxorem duxerat. Non omittendum quod apud Calliſtratum legimus; V legibus mulieris damnatæ dotem publicatam, maieſtatis, uis publicæ, paricidij, ueneficij, de ſicariis. Nunc agamus de iure ac libertate ciuium R. quo de genere primum Sacratis legibus, deinde X I I. tab. ſancitum eſt, ut neque priuatis hominibus leges irrogarentur, hoc eſt, ne priuilegia ferri poſſent, nec de capite ciuis, niſi comitiis centuriatis, rogari liceret. quod utrunque memorat Cicero in oratione pro Sextio, & in ſuas leges lib. de legib. I I I tranſtulit. Legem autem de prouocatione ad populum ter à Valeria familia latam animaduerti; ſed tertio M. Valerius conſul diligentius eam ſanxit, adſcripta pœna, ſi quis eum, qui prouocaſſet, uirgis cecidiſſet, ſecuri ue necaſſet. at qua pœna? hac una, improbe

be fecisse. ea tum probitas erat, ut ignominia non minus, quàm acerbissima pœna, timeretur. Postea lex Porcia, quam fortasse M. Porcius Cato, ille maior, in consulatu tulit; etsi neque Plutarchus in eius uita, neque alius, quod meminerim, ullam mentionem facit; ne ciuem Romanum uerberari, necari ue liceret; si quis fecisset, graui pœna puniretur. qua in sententia leges alias deinde scriptas esse, significat in coniuratione Catilinæ Salustius, cum ait: An, quia lex Porcia uetat? at aliæ leges item condemnatis ciuibus non animam eripi, sed exilium permitti iubent. propterea uidemus in criminum suspicione seruos ad eliciendam ueritatem torqueri solitos esse, cum de liberis hominibus quæstionem haberi leges uetarent. quo fiebat, ut ij, qui aliquid supplicio dignum commiserant, seruos, si quos eius culpæ participes, aut conscios habebant, statim liberarent. liberos enim torqueri sciebant non licere. quod cum magistratus, qui iudicio præerat, antequam fieret, suspicaretur, mittebat ad eum, cuius nomen delatum erat, ut seruos in sua potestate haberet, (sic enim loquebantur) hoc est, ne manumitteret; cum eos ad confitendam ueritatem tormentis cogi uellet. hinc illud apud Liuium lib. VIII. Eo an

no Minucia Vestalis suspecta primo propter mundiorem iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cum decreto eius iussa esset sacris abstinere, familiamq; in potestate habere; facto iudicio uiua sub terrā ad portam Collinam dextra uia strata defossa Scelerato campo. cum enim pontifices fore suspicarentur, ut Minucia, indicium metuens, seruos, à quibus prodi posset, manumitteret; habere eam in potestate familiam iusserunt. ideo & Pedianus in commentario orationis pro Milone, Pompeium ad Milonem significat misisse, ut quosdam seruos, quorum opera in occidendo Clodio usus esse dicebatur, in potestate sua haberet: Milonem respondisse, ex ijs seruis, quos nominasset, partim neminem se unquam habuisse, partim manumisisse. postea quoque lege Iulia Augusti cautum est, ne serui uxoris adulterij accusatæ intra L X dies manumitterentur: idemq; in seruis patris eius constitutum. de quo apud iurisconsultos. Tulit & C. Gracchus tribunus pl. ne de capite ciuium Romanorum iniussu populi iudicaretur. qua de lege, miror, cur neque Plutarchus, neque Paterculus, neque Liuius, cum Gracchi ceteras leges commemorarent, uerbum ullum fecerint. Fuerunt hoc de genere

& illa,

& illa, quæ ad moderanda iudicia legibus esse constituta, significat Cicero in oratione pro domo sua: ne pœna capitis cum pecunia coniungeretur: ne nisi prodicta die quis accusaretur: ut ante magistratus accusaret intermissa die, quàm multam irrogaret, aut iudicaret: ut esset accusatio trinumnundinum, prodicta die, qua iudicium esset futurum. repentina enim accusatione reos opprimi, iniquum, & graue uisum est. Fuere & de sepulcris leges: quorum iura Romanis sacra fuisse, antiquæ legis illa uerba declarant: Vbi corpus demortui hominis condas, sacer esto: & illa; Ne quis uestibulum aditum ue ad sepulcrum usu capito, neu bustum uiolato: et illa; Deorum manium iura sancta sunto. quod & postea seruatum esse, irrogata uiolantibus pœna, posteriores iurisconsulti Vlpianus, Paulus, Caius tradiderunt. In urbe sepeliri, neque ante XII tab. usitatum fuit, & deinde lex ipsa XII tab. uetuit his uerbis: In urbe ne sepelito, ne ue urito. id autem opinor, tum ut ab oculis uiuentium cadauera, quæ mœstitiam animis inferunt, quamprimum amouerentur; tum ne cælum illud urbanum, unde proxime spiritus duceretur, tetro putrescentium corporum nidore corruptum, pestem aliquam importaret.

quod autem à docto & diligenti uiro ſcriptum eſt, ante XII tab. conſuetudinem fuiſſe, ut intra urbem mortui ſepelirentur: id refelli uidetur à Cicerone, qui lib. II de legibus ita ſcriptum reliquit. Credo fuiſſe aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis cauſſa tributum eſt, ut Poplicolæ, ut Tuberto; quod eorum poſteri iure tenuerunt; aut eos, ſi qui hoc, ut C. Fabricius, uirtutis cauſſa ſoluti legibus, conſecuti ſunt. plane ſignificat, etiam ante XII tab. intra urbem ſepeliri non licuiſſe: ſiquidem Poplicolæ & Tuberto uirtutis cauſſa tributum eſt. quod ipſum & Dionyſius confirmat, & Plutarchus in Poplicola, his fere uerbis, aut certe hac ſententia: Decretum eſt, ut intra urbem iuxta Veliam ſepeliretur, utiq; eius poſteris idem ius eſſet: qui tamen ætate noſtra eo iure non utuntur: ſed, ubi quis de genere Valerio mortuus eſt, cadauere in eum locum, ubi Poplicola ſepultus eſt, delato, extollitur accenſa fax; deinde eadem demittitur. quo genere quandam uetuſti iuris imaginem oſtendunt: ut perſpicuum ſit, eo ſe, ſi uelint, uti poſſe. Seruius quidem, ubi exponit illud Virgilij, Aen. lib. XI. Finitimos tollunt in agros, urbiq; remittunt, Duilio conſule primum à ſenatu decretum eſſe ait, ne

quis

quis in urbe ſepeliretur. quod imperatores quoque Adrianus, & Antoninus Pius renouarunt: & fuiſſe hanc ueterem conſuetudinem, patet in l. mortuorum, c. de religioſis, & ſumptibus funerum. Veſtalibus tamen, intra urbem ſepeliri, nunquam non licuit. nullis enim legibus tenebantur. ideo etiam nocentes intra urbe in campo Scelerato ſepulcrũ habebant. idemq; ius imperatoribus fuit. Hæc idem ſeruius. Datũ etiam decreto ſenatus iјs, qui triumphaſſent, ut, cum eorũ corpora extra urbem cremata eſſent, in urbem oſſa & cineres referentur, humiq; mandarentur. hoc Pyrrhonẽ Lyparæum ſcripſiſſe tradit Plutarchus in libro Romanarum rerum. Sumptum in mortuis & lamentationem XII tab. ſuſtulerunt. quo utroque in genere ſtulte nimis & pueriliter hodie peccatur. cetera, quæ ſcripta ſunt in XII tab. quæ ad hoc genus pertinent, quia lib. II de legibus à Cicerone commemorantur, huc transferre non neceſſe duximus. illa, quæ ab aliis ſcripta obſeruauimus, de ſepulcrorum ratione adſcribemus: ac primum hoc, in agris ſepulcra fuiſſe; in agri uenditione, iura tamen ſepulcrorum penes eũ, qui uenderet, remanſiſſe; eumq; ſibi tantum agri in uenditione excepiſſe, quantum adeun-

do ſepulcro ſatis eſſet: quod qui non faceret, ei ſummo probro ac turpitudini fuiſſe. unde illud in oratione Ciceronis pro Roſcio Amerino: Cui de tanto patrimonio ne iter quidem ad ſepulcrum patrium relictum eſt. hac autem ipſa de re Pomponius iuriſconſultus ita ſcripſit: Dominis fundorum, in quibus ſepulcra fecerint, etiam poſt uenditos fundos adeundorum ſepulcrorum ius eſt. tum igitur in agris, tum iuxta militares, uel publicas uias, uel cadauera, uel, ſi cremata eſſent, cineres condebantur. nam & ſepeliendi cadaueris, & cremandi conſuetudinem fuiſſe, indicat illud in XII tab. In urbe ne ſepelito, ne ue urito. & illud, quod in II de legibus ſcripſit Cicero: P. Cornelium Africanum ſepultum eſſe, L. Cornelium Syllam primum è Corneliis cremari uoluiſſe. Sepeliri autem antiquius fuiſſe, quàm cremari, Plinius lib. VII, cap. LIIII declarat his uerbis: Ipſum cremari, apud Romanos non fuit ueteris inſtituti. terra condebantur. at, poſtquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc inſtitutum. & tamen multæ familiæ priſcos ſeruauere ritus: ſicut in Cornelia nemo ante Syllam dictatorem traditur crematus, idq; uoluiſſe ueritum talionem, eruto C. Marij cadauere. hæc Plinius: cui,

cui, quod ante XII tab. in more fuerit, id uetus non uideri, mirum eſt. Cremandi conſuetudo uſque ad Antoninorum imperatorum ætatem perdurauit. rurſus terra condi cœptũ eſt. Illud ex Feſto Pompeio ſcitu dignum, ante, quàm cadauer ad pyram deferretur, digitum abſciſſum eſſe; ut, reliquo corpore peruſto, ad eum iuſta fierent. Cadauere pyræ impoſito, qui propinquitate mortuo deuinctus arctiſſime fuerat, is auerſus rogo facem accenſam inferebat. Legimus & illud, maiores natu, ad tubas; minores, ad tibias, ad ſepulcrum eſſe delatos; qui uero claris maioribus orti eſſent, his eorum imagines in funere prælatas. addit Seruius Honoratus, ante ſepulcrum aram fieri ſolitam. quod & Cicero in epiſt. ad Att. ſignificat. tametſi non aram modo, ſed fanum filiæ mortuæ cogitabat. Ac fuiſſe definitum in ſepulcrorum extractionẽ ſumptum, indicat idem, cum ad eundem ſcribit, lib. XIII. his uerbis: Nunquam mihi uenit in mentem, quo plus inſumptum in monimentum eſſet, quàm neſcio quid, quod lege conceditur, tantundem populo dandum eſſe. Signũ hominis ſepulti non unum fuit. nam & lapis, & tegula, & ceſpes, & tumulus, & cippus ſepulturæ locum indicabant. De fœnore leges

multæ fuerunt ad auaritiam coercendam. unam Liuius lib. VII nominat; quam C. Marcio, Cn. Manlio cos. duo tribuni pl. M. Duilius, L. Menenius de unciario fœnore tulerunt. & aliquot post annis tulisse ad populum L. Genucium tribunum pl. ne fœnerari liceret, idem Liuius à quibusdam proditum esse tradit. sed; ut est hominum genus lucri appetens; cum uia fraudis inita esset, ut in socios, qui non tenebantur ijs legibus, nomina transcriberentur, M. Sempronius tribunus pl. L. Cornelio, Q. Minucio cos. legem tulit, ut cum socijs ac nomine latino pecuniæ creditæ ius idem, quod cum ciuibus Romanis, esset. De creditis pecunijs, ob unius fœneratoris libidinem & crudelitatem, qui nexum debitorem formosum adolescentem, de stupro recusantem, uerberibus lacerauerat, C. Petilius, L. Papilius Mugillanus lege sanxerunt, ne quis, nisi noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esse. idem à posterioribus imperatoribus sancitum. Fœneratores autem olim quadrupli, fures dupli condemnatos, ex quo patet peiorem apud ueteres habitum fœneratorem, quàm furem, apud Catonem in lib. de re rust. scriptum

est.

est. Licinia consularis, à Licinio Lucullo Asiæ pro consule ad leuandam ære alieno prouinciam lata, primum sanxit, ne supra centesimam iure fœnoris solueretur: deinde, ne maiores essent usuræ, quàm quibus ueteri iure pecuniæ antea credebantur: postremo, in quo debitoribus consultum est maxime, ne creditoribus à debitore fœnoris nomine plus liceret accipere, quàm quanta fructuum creditoris quarta pars esset. Sunt & illæ duæ de iure ciuili, Cæcilia Didia, Iunia Licinia, utraque consularis. Cæciliam Didiam tulerunt Q. Cæcilius Metellus, T. Didius cos. anno ab V. C. DCLV. Iuniam autem Liciniam D. Iunius Silanus, L. Licinius Murena cos. anno ab V. C. DCXC. nam & Cicero eam consularem uidetur agnoscere, cum ad Cæciliam Didiam adiungat: &, latam, Ciceronis ætate, indicant illa uerba in oratione V in Antonium: Vbi pœne recenti lege Iunia & Licinia? De Cæcilia Didia primum illud pono, quod uideo minus esse animaduersum; ab his consulibus non unam legem, sed duas diuersa sententia esse latas. id ego, cum Ciceronis loca contulissem; diligenterq; considerassem, facile potui conijcere. nam in oratione pro domo sua ita scripsit: Quæ est quasi alia uis, quæ sententia

Cæciliæ legis & Didiæ, nisi hæc, ne populo necesse sit in coniunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod uelit, repudiare? quibus uerbis hanc Cæciliæ Didiæ sententiam fuisse constat, ne diuersis de rebus lex ferretur. at in eadem oratione de alia Cæcilia Didia mentionem fieri, ex ea re, qua de Cicero loquitur, intelligo. loquitur autem de trinundino, quod in seruanda lege ferebatur, & M. Drusi leges, quòd in iis ferendis trinundini habita ratio non esset sublatas à senatu significat. uerba sunt hæc: Hora fortasse sexta questus sum in iudicio, cum C. Antoniũ, collegam meum, defenderem, quædam de rep. quæ mihi uisa sunt ad illius miseri caussam pertinere. hæc homines improbi ad quosdam uiros fortes longe aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. hora nona illo ipso die tu es adoptatus. si, quod in ceteris legibus trinumnundinum esse oportet, id in adoptione satis est triũ esse horarum: nihil reprehendo. sin eadem obseruanda sunt, ut decreuit senatus M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri: iam intelligis, omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspicijs, quod in legibus sit, te tribunum pl. non fuisse? Quid? illa, quæ scripta

sunt

ſunt in oratione V in Antonium, non ne ſatis aperte declarant, legem Liciniam de tempore ſanxiſſe, quod in ferenda lege ſeruari oporteret? quæ, quo res pateat illuſtrius, placet recitare. Tulerunt, inquit, tribuni pl. de prouincijs contra acta Cæſaris, ille biennij, iſte ſexennij. num etiam hanc legem populus R. accepit? quid? promulgata fuit? quid? non ne ante lata, quàm ſcripta? non ne ante factam uidimus, quàm futuram quiſquam eſt ſuſpicatus? ubi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Iunia & Licinia? quo in loco quia Cæciliá Didiam cum Iunia Licinia coniungit, quæ ijs, qui trinundinum non ſeruaſſent pœnas irrogabant; propterea lib. II epiſt. ad Att. ubi Cæciliæ Didiæ pariter & Iuniæ Liciniæ mentio ſimul fit, de hac Cæcilia Didia, quæ tempus legum latoribus definiebat, non de illa, quæ diuerſis de rebus legemq; ferri uetabat, opinor intelligendum. Nunc de Iunia Licinia agamus. hæc, non plane uideo, quid ſanxerit. nam, quod aiunt non nulli, eam, feſtis diebus cum populo agi, aut legem aliquam promulgari, uetuiſſe: id à quo libro didicerint, non inuenio. nemo enim ex ijs, quorum ſcripta æreis typis diuulgata circunferuntur, id memoriæ

memoriæ mandauit. & , ut aperte meam ſen tentiam pronunciem, quam peritiores iudicabunt; uereor ne, quicunque ille fuit, ex ijs uerbis, quæ ſunt in oratione pro Sextio, inductus ſit in errorem. ſunt autem hæc. Iiſdem conſulibus ſedentibus, atque inſpectantibus, lata lex eſt, ne auſpicia ualerent; ne quis obnunciaret; ne quis legi intercederet; ut omnibus faſtis diebus legem ferri liceret; ut lex Aelia, lex Fuſia ne ualeret. quæ non ad Iuniam Liciniam, ſed ad Fuſiam pertinent. Fuſia enim non omnibus diebus faſtis, ſed ijs tantum, qui comitiales eſſent, leges ferri iubebat. quod iá antea in ordine legum de comitijs, demonſtratum eſt. quæ fuit igitur, dicet aliquis, Iuniæ Liciniæ ſententia? forte hæc, ut ijs, qui trinundinum in ferenda lege non ſeruaſſent, grauiores, quàm lex Cæcilia Didia ſanxiſſet, pœnæ irrogarentur. id, puto, declarant illa uerba in Antonium; quæ etſi ante recitauimus, iterare tamen, quia poſtulat locus, non alienum uidetur. Vbi, inquit, lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Iunia & Licinia? Fuit alia Licinia non recens conſularis, ſed uetus tribunicia, & eiuſdem generis Aebutia: quibus hoc rogatum, ut poteſtas nulla curatio ue non mo-

do

do ijs, qui de aliqua curatione, aut poteſtate tuliſſent, ſed nec eorum collegis, cognatis, affinibus mandaretur. Eſt autem illud animaduertendum; duas fuiſſe diuerſis de rebus Aebutias leges, hanc, de qua meminit Cicero in agraria II, quæ cum Licinia idem ſanxit; & illam, quæ XII. tab. correxit, quam Gellius lib. XVI, cap. X nominat. Sunt & de iure ciuili Atinia, Furia, Fuſia; de quibus meminit Cicero lib. in Verrem III. et de ciuium iure omnes fuiſſe, criminum capitalium publiciq; iudicij nihil attigiſſe, Pedianus aſſerit. Atiniam de uſucapionibus fuiſſe, ne furtiua res uſu capi poſſet, ſed eius rei perpetua eſſet auctoritas, tum iuriſconſultorum libri, tum Gellius lib. XVII, cap. VII declarat. etiam lex Iulia, & Plautia, de quibus agetur inter crimina, quaſi Atiniæ ſubſcribentes, rem ui poſſeſſam uſu capi prohibuerunt. Furiam eam fuiſſe puto, quam de teſtamentis eſſe latam, ſupra dixi; ne cui plus, quàm M nummum, legari poſſet: alioquin eius, quod amplius legatum eſſet, quadruplum reſtitui debere. Fuſiæ ſententiam nemo ſignificat. niſi ſi furiam & Fuſiam eandem putemus: quia Fuſios, & Valeſios, pro Furiis, Valerijs, ueteres dicebant. De ciuitate, quin uel à pri-

mis reip. temporibus latæ leges multæ sint, dubitare non licet: sed earum nomina uetustas deleuit. duarum extat mentio apud Liuium. prior sanxit, ut socij ac Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, ciues Romani fieri possent. postea, cum ei legi fraudem socij facerent, altera lex, sociarum ciuitatum petentibus legatis, lata est, ne quis quem, ciuitatis mutandæ caussa, suum faceret, ne ue alienaret. Aliæ deinde leges, ut res, aut hominum uoluntas tulit, latæ sunt, Seruilia, Licinia Mucia, Iulia, Plautia Papiria, Petronia, Papia. Seruilia fortasse prætoria fuit, aut tribunicia, à C. Seruilio Glaucia lata, qui cum L. Saturnino tribuno pl. in prætura occisus est. patet enim, hanc legem ante Muciam Liciniam rogatam esse. quod Cicero in ea pro Balbo declarat his uerbis. Quòd si, acerbissima lege Seruilia, principes uiri, ac grauissimi & sapientissimi ciues hanc Latinis, id est fœderatis, uiam ad ciuitatem populi iussu parere passi sunt: neque in his est hoc reprehensum Licinia & Mucia lege; cum presertim, & quæ sequuntur. Huius legis hæc sententia fuit, ut Latini, senatoribus Romanis damnatis, ciues ipsi Romani fierent. Licinia & Mucia consularis fuit, L. Crassi & Q. Scæuolæ, ut

socij Latini, qui se pro ciuibus Romanis gererent, cum re uera non essent, in suarum ciuitatum iura redigerentur. qua lege ita alienati sunt Italorum animi, ut Italici belli, quod post triennium exortum est, ea uel maxima caussa fuerit. hoc spectauit Cicero, cum dixit in oratione pro C. Cornelio: Legem Liciniam & Muciam de ciuibus regundis, uideo constare inter omnes, quam duo consules omnium, quos uidimus, sapientissimi tulissent, non modo inutilem, sed perniciosam reip. tulisse. quo in loco paulo fusius historiam narrat Pedianus interpres. Cum, inquit, summa cupiditate ciuitatis Romanæ Italici populi tenerentur; & ob id magna pars eorum pro ciuibus Romanis se gereret: necessaria lex uisa est, ut in suæ quisque ciuitatis ius redigeretur. uerum ea lege ita alienati animi sunt principum Italicorũ populorum, ut ea uel maxima caussa belli Italici, quod post triennium exortum est, fuerit. Idemq; Cicero de officiis, esse, inquit, pro ciue, qui non sit ciuis, rectum est non licere. quam tulerunt legem sapientissimi consules, Crassus, & Scæuola. Vnam tamen hæc lex habuit exceptionem, ut non omnes plane in suarum ciuitatum iura redigerentur, sed omnes præter eos, qui ciuitatem

Romanam lege Seruilia essent consecuti. id mihi demonstrarunt facile illa, quæ iam recitaui, Ciceronis uerba pro Balbo. Iulia lata est à L. Cæsare consule, P. Rutilij collega. ea sanxit, ut ijs, qui, bello Italico exorto, in fide manserant, (manserant autem omnes Latini) & ijs, qui in fidem postea redijssent, ciuitas daretur. ita primum Latini, deinde etiam Itali omnes, cum ad amicitiam populi R. redijssent, ciuitate donati. Iulia autem dicta, quia, cum eius collega Rutilius in prælio esset occisus, solus eam Cæsar ex S. C. tulit. atque huius legis beneficio coloniarum & municipiorum, quæ in Italia fuerunt, æquata iura sunt, non ut legibus Romanis æque uterentur, (nam coloniarum duntaxat hoc fuit: municipia suis legibus, atque institutis uiuebant) sed ut æque ius illud ciuium Romanorum, ferendi scilicet suffragij, & adipiscendorum magistratuum obtinerent. quod antea municipijs, & Romanis coloniis licuerat, Latinis uero coloniis, & Latino populo non item. postea sublatam hanc legem licet opinari; cum dicat Suetonius, homini Latino ius Quiritum à Claudio Imperatore propositum. nisi si hoc intelligas: omnibus id propositum, qui tantum Latij ius haberent: cuiusmodi erát omnes extra

tra Italiam Latinæ coloniæ, omniaq; municipia, quæ ius Latij haberent, ius autem ciuitatis Romanæ nondum essent assecuta. multæ enim ciuitates extra Italiam municipia iure Latinorum facta, multæ etiam iure ciuium Romanorum. & legis Iuliæ beneficium intra terminos Italiæ continebatur. Plautia Papiria, quod ego sciam, à nemine nominatur: mihi tamen ea, quam Cicero nominat in oratione pro Archia, cum ait; Data ciuitas Siluani lege, & Carbonis; Plautia & Papiria uidetur fuisse, lata à duobus eiusdem anni tribunis pl. M. Plautio Siluano, C. Papirio Carbone, C. Carbonis, eloquentissimi uiri, filio, sexennio post quàm Crassus & Scæuola legem eam tulerant, de qua supra meminimus. nam Siluanum Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. tribunatum gessisse, Pedianus docet. Carbonem autem eodem anno tribunum pl. fuisse, ex eo suspicari licet, quòd eum post M. Liuij mortem, qui Philippo & Cæsare cos. est interfectus, tribunatum administrasse, Cicero in Oratore significat his uerbis. Me stante C. Carbo C. F. tribunus pl. in concione dixit: O M. Druse; patrem appello: tu dicere solebas sacram esse remp. quicunque eam uiolassent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas. patris

tris dictum sapiens temeritas filij comprobauit. præterea cum à duobus eiusdem anni consulibus non esse latam hanc legem, satis liqueat; quia Silanus & Carbo collegæ in consulatu nunquam fuerunt: necesse est à duobus tribunis pl. latam existimare. quòd si à tribunis pl. sequitur, ut ab ijs duobus potius, quos nominaui, quàm ab aliis: ut tamen de secundo Carbonis tribunatu intelligamus. nam primum cum Q. Vario, C. Curione, Q. Metello, Cn. Pompeio gessit, Cæsare & Lupo cos. ut ex Ciceronis Bruto patet. Eius legis hæc sententia fuit, ut ascriptis in fœderatas ciuitates ciuitas daretur, ita, si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium haberent, & si sexaginta diebus apud prætorem essent professi.
Post hanc legem Petronia, ut opinor, secuta est. latam enim ante Papiam, patrum ætate, ut peregrini urbe prohiberentur, Cicero de officiis ostendit. Petronius, inquit, apud patres nostros, Papius nuper. ¶ Sed Papiam post eam esse latam, quam à Siluano & Carbone rogatam dixi, idem Cicero & in oratione pro Archia significat his uerbis. Quid? cum ceteri nó modo post ciuitatem datam, sed etiam post legem Papiam aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint; hic, qui nec utitur

quidem illis, in quibus est scriptus, quòd semper se Heracliensem esse uoluit, reijcietur? ex quo primum de tempore, deinde de sententia legis Papiæ docemur: de tempore, latam esse post eam, qua ciuitas data est; quam à Siluano & Carbone rogatam ostendimus: de sententia, pœnam esse irrogatam ijs, qui dolo in tabulas municipiorum irrepsissent, ut ex eo, legis Plautiæ & Papiriæ beneficio, ciues Romani fierent. nam ascriptis, ut dixi iam, in fœderatas ciuitates aditus ea lege in ciuitatẽ Romanam dabatur. Sed me rursus de Papiæ legis tempore in dubium reuocat Valerius; qui M. Perpernæ patrem, lege Papia damnatũ, pristinas in sedes redijsse tradit, amissa ciuitate Romana, in quam contra leges irrepserat. quod si ita est; uidetur Papia lex ante Siluani & Carbonis tribunatum esse lata: cum Perperna, cuius pater damnatus est, annis XL consulatum ante eorum tribunatum gesserit. sed fortasse Valerius parum, eo quidem in loco, in tradenda ueritate diligens. malo enim ab eo, quàm à Cicerone, dissentire; presertim cum idem de Perpernæ triumpho falsa narret: qui Aristonicum quidem uicit, triumphare tamen morte præuentus non potuit eumq; honorem successor eius M'. Aquillius

 tulit.

tulit. quod Velleius & Iustinus significant. nam Strabo tantum Perpernæ mortem memorat, de triumpho uerbum non facit. Aliæ uidentur de ciuitate fuisse leges, quas Cicero pro Balbo significat his uerbis: Num fundos populos Latinos factos arbitramur aut seruilia lege aut ceteris, quibus latinis hominibus erat propositum aliqua ex re præmium ciuitatis?

Subiungatur lex Cæcilia de tributis tollendis, quòd affinem quiddam habet superioribus legibus. tulit eam Q. Cæcilius Metellus Nepos prætor, ut apud Dionem lib. XXXVII scriptũ est. quid cautum sit, idem Dio satis plane significat. Cum enim, inquit, ciuitati, ac reliquæ Italiæ molesta, nec iam ferenda tributa uiderentur: Metellus Nepos prætor ea, lege lata, inuito senatu sustulit. Et Cicero lib. II. epist. ad Atticum: Portorijs Italiæ sublatis, agro Campano diuiso, quod uectigal superest domesticum, præter uicesimam? hanc legem temporibus quoque imperatorum obseruatam, Paulus lib. ult. de censibus ostendit his uerbis. Diuus Vespasianus Cæsarienses colonos fecit, non adiecto, ut & iuris Italici essent, sed tributum his remisit capitis. diuus autem Titus etiam solum immune factum interpretatus est. Quasi dixerit: Titus è sua

liberalitate, etiam ius Italicum datum esse, uoluit, quod in soli immunitate consistebat. Maniliæ legis mentio reperitur, de finibus per singulos arbitros regendis; & Mamiliæ, in eos quorum consilio Iugurtha senatus decreta neglexisset; quiq; ab eo in legationibus, aut imperijs pecunias accepissent, qui elephantos, quiq; perfugas tradidissent; item, qui de pace, aut bello cum hostibus pactiones fecissent. quá legem tulit C. Mamilius Limetanus tribunus pl. eamq; Cicero in Bruto, & Salustius in Iugurthino memorant. sed in Salustio, pro Mamilius, Mamillus, mendose legitur; & pro Limetanus, Lemetanus. habet enim argenteum nummum uir clarissimus, antiquitatis bene peritus, Andreas Lauretanus ita inscriptum, C. MAMIL. LIMETAN. Lex Ateria pertinuit ad multas; et cum alia, tum hoc sanxit, ut multarum dicendarum nõ, ut ante, consulum duntaxat, sed omnium esset magistratuum. hanc legem & à Gellio, si modo Gellius ita scripsit, & ab ijs, qui Gellij testimonium secuti sunt, falso nominatam Aterinam existimo. opinor enim Ateriam, legem, non Aterinam, fuisse, quam Sp. Tarpeius Montanus Capitolinus, & A. Aterius cos. tulerint. quod uidetur confirmare

Festus Pompeius: qui de Tarpeia lege meminit his uerbis. Postea quam ære signato populus R. uti cœpit, Tarpeia lege cautum est, ut bos centussis, ouis decussis æstimaretur. quá Tarpeiam Festus, eandem Gellius Ateriam (sic enim est legendum) appellat; quòd, cum à duobus eiusdem anni consulibus esset lata, utrius nomine uocaretur, nihil interesset. nec est ab re, ut id ita esse constet, ipsius Gellii uerba recitare. sic enim lib. XI, cap. I scriptum reliquit. Timæus in historiis, quas oratione Græca de rebus populi R. composuit, & M. Varro in antiquitatibus rerum Romanarum, terram Italiam de Græco uocabulo appellatam, scripserunt, cum boues Græca ueteri lingua ἰταλοὶ uocitati sint; quorum in Italia magna copia fuerit, bucetaq; in ea terra gigni, pasciq; solita sint complurima. coniectare autem ob eandem caussam possumus, quòd Italia tunc esset armentosissima, multá quoque, quæ appellatur suprema, institutá, in singulos dies duarũ ouium, triginta bouũ, pro copia scilicet bouũ, proq; ouium penuria. sed quoniam, cũ eiusmodi multa pecoris, armentiq; à magistratibus dicta erat, abigebantur boues, ouesq; alias pretii parui, alias maioris; eaq; res faciebat inæqualem multæ punitionem: iccirco

postea

postea lege Ateria constituti sunt in oues singulas æris deni, in boues æris centeni. Post hanc duas item de modo multarum leges esse latas, utranque consularem, primo Meneniam Sextiam, deinde Papiriam Iuliam, ex Liuio, Festoq; cognoscitur. multam autem uidentur ii tantum indixisse, apud quos legis erat actio. quod apud iurisconsultos, l. tertia, c. de modo multarum, constat, & in eo. tit. multarum coarctata est licentia. Tres etiam de nummis leges, omnes, ut opinor, tribunicias, à Plinio uideo nominatas, Papiriam de assibus, ut, qui unciales erant, semunciales fierent; Liuiam, ut octaua æris pars argento misceretur; Clodiam, ut Victoriati, quod antea nummi genus, ex Illyrico aduectum, mercis loco habebatur, percussi, &, quod indicat ipsum nomen, uictoriæ imagine signati, in usu essent. Atque ex his legibus licet coniicere, nouum nummum nisi lege nullum Romæ esse percussum, aut in pondere, pretio ue mutatum, ut cum as ex librali factus est duarum unciarum: quod significat Plinius cum ait: Pondus æris imminutum primo Punico bello, cum impensis resp. non sufficeret: constitutumq;, ut axes sextantario pondere ferirentur. est enim sextans sexta pars libræ.

idemq; de asse postea, primum unciali, deinde semunciali facto, deq; denario à decem assibus ad sexdecim, quinario à quinque ad octo, sestertio à dupondio ac semisse ad quatuor deducto, uidetur existimandum. Sempronia C. Gracchi, tribunicia, de frumento pauperibus semissibus & trientibus distribuendo, iubebat ut frumentum publice emeretur, singulisq; mensibus per singulas tribus uilissimo pretio plebi diuideretur. eratq; locus Romæ constitutus, in quo frumentum publicum asseruabatur una cum legibus frumentariis, qui dicebatur, Horrea Sempronia. Fabia de sectatorum numero, Cincia de donis & muneribus nominantur, illa contra ambitionem, hæc aduersus auaritiam. ac de Cincia Liuius lib. XXXIIII, Quid, inquit, legem Cinciam excitauit de donis & muneribus, nisi quia uectigalis iam, & stipendiaria plebs esse senatui cœperat? Tacitus autē libro XIII. Patres legem Cinciam flagitant: qua cauetur antiquitus, ne quis ob caussam orandam pecuniam, donum ue accipiat. et infra eodem libro: Cincia lex aduersus eos, qui pretio caussas orauissent. libro autem XV. Oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus Iulias leges, magistratuum auaritia

Calpur-

Calpurnia scita pepererunt. Sed primus omnium ob defensum negocium, ut ait Amianus lib. XXX, pecuniam accepit Antipho Ramnusius. postea Claudius imperator usque ad X HS capi permisit: quod & Nero confirmauit, qua de re testem habemus Suetonium: cui subscribit lib. XI. Tacitus, & Plinius in VI epistolarum ad Rufum. iuriscósultis permissum uidetur capere usque ad C aureos. l. i. uersic. si cui cautum. de uariis, & extraordinariis cognitionibus. Priuati sumptus non sunt ab ijs, qui reip. præsunt, negligendi. domus enim exhauriuntur: & ex domibus ciuitas constat. itaque ualere non potest, quasi corpus aliquod, membris male affectis. propterea leges sumptuariæ multæ ad coercendam luxuriam diuersis temporibus, omnes utilissimæ, latæ sunt, ut de modo supellectilis domesticæ, funerum, cenarum, alioq; de genere. Publium quidem Cornelium Rufinum, à quo L. Sylla dictator originem duxit, strenuú ducem, bis consulatu & dictatura functum, Plutarchus, Valerius, & Gellius motum senatu narrant à censoribus C. Fabricio Luscino, Q. Aemilio Papo, quòd eum comperissent argenti facti, hoc est uasorum argenteorum, (sic enim Q. Mucius, ut ait Vlpianus,

decem pondo habere. Et de ſumptibus mulierum C. Oppius tribunus pl. tulit, ne qua mulier plus ſemuncia auri haberet, neu ueſtimento uerſicolori uteretur, ne ue iuncto uehiculo in urbe, oppido ue, aut propius inde M paſſus, niſi ſacrorum publicorum cauſſa, ueheretur. Fuit etiam lex Metilia, qua ratio poliendarum ueſtium fullonibus præſcribebatur. hanc ego mendoſe opinor nominari Metellam apud Plinium, lib. XXXV. leges enim à nomine, non à cognomine, uocabantur. ea lata eſt anno ab V. C. DXXXIII: ſiquidem, ut ait Plinius, dedere ad populum ferendam C. Flaminius & L. Aemilius cenſores. De moderando autem funerum ſumptu legem tulit Sylla dictator: qui tamen in funere Metellæ coniugis præſcriptum ſua lege modum tranſgreſſus eſt. De ſumptibus in cenas tribunicia C. Orchij; conſulares, C. Fannij, T. Didij, P. Licinij Craſſi Diuitis, L. Cornelij Syllæ, M. Aemilij Lepidi; rurſus tribunicia Q. Antij Reſtionis, conſularis C. Iulij Auguſti. quibus de legibus, uidentur ea ſubſcribenda, quæ ſcripta ſunt apud Macrobium: ut, quid ſingulæ ſanxerint, cognoſcatur. Prima, inquit, omnium de cenis lex ad populum Orchia peruenit: quam tulit C. Orchius tribunus pl. de ſe-

natus

natus sententia, tertio anno, quàm Cato censor fuerat. cuius uerba, quia prolixa sunt, prætereo. summa autem eius præscribebat numerum conuiuarum. et hæc est lex Orchia, de qua Cato mox orationibus suis uociferabatur, quòd plures, quàm præscripto eius cauebatur, tum ad cenam uocarentur. cumq; auctorem nouæ legis aucta necessitas imploraret; post annum XXII Fannia lex lata est, anno post Romam conditam, secundum Gellij opinionem, DLXXXVIII. de hac lege Sammonicus Serenus ita refert. Lex Fannia, sanctissimi Augusti, ingenti omnium ordinum consensu peruenit ad populum. neque eam prætores, aut tribuni, ut plerasque alias, sed ex omni bonorum consilio & sententia ipsi cõsules pertulere; cum resp. ex luxuria conuiuiorum maiora, quàm credi potest, detrimenta pateretur. siquidem eò res redierat, ut gula illecti plerique ingenui pueri, pudicitiam, & libertatem suam uenditarent; plerique ex plebe Romana uino madidi in Comitium uenirent, & ebrij de reip. salute consulerent. Hæc Sammonicus. Fanniæ legis seueritas in eo superabat Orchiam legem, quòd in superiore numerus tantummodo cenantium cohibebatur, licebatq; secundum eam unicuique

bona

bona sua inter paucos consumere: Fannia autem & sumptibus modum fecit assibus centum: unde à Lucilio poeta, festiuitatis suæ more, centussis uocatur. Fanniam legem post annos decem & octo lex Didia consecuta est. eius ferundæ duplex fuit caussa, prima, & potissima; ut uniuersa Italia, non sola urbs, lege sumptuaria teneretur, Italis existimantibus Fanniam legem, non in se, sed in solos urbanos ciues esse conscriptam: deinde, ut non soli, qui prandia cenas ue maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad eas uocati essent, atque omnino interfuissent, pœnis legis æque tenerentur. Post Didiam Licinia lata est à P. Licinio Crasso Diuite. cuius ferundæ, probandæq; tantum studium ab optimatibus impensum est, ut S.C. iuberetur, ut, ea tantummodo promulgata, prius quàm trinundino confirmaretur, ita ab omnibus obseruaretur, quasi iam populi sententia comprobata. lex uero hæc, paucis mutatis, in plerisque cum Fannia congruit. in ea enim ferenda quæsita est nouæ legis auctoritas, exolescente metu legis antiquioris, ita Hercules, ut de ipsis XII tab. factum est. quarum ubi contemni antiquitas cœpit; eadem illa, quæ illis legibus cauebantur, in alia latorum nomina transierũt.

ſed legis Liciniæ ſumma, ut kalendis, nonis, nundinis Romanis cuique in dies ſingulos XXX duntaxat aſſes edundi cauſſa conſumere liceret; ceteris uero diebus, qui excepti nõ eſſent, ne amplius apponeretur, quàm carnis aridæ pondo tria, & ſalſamentorum pondo. Secuta eſt, non ita multis poſt annis, lex Cornelia, & ipſa ſumptuaria; quam tulit L. Cornelius Sylla dictator: in qua non conuiuiorum magnificentia prohibita eſt, nec gulæ modus factus, uerum minora pretia rebus impoſita, & quibus rebus dij boni, quamq; exquiſitis, et pene incognitis generibus deliciarum? quos illic piſces, quasq; offulas nominat? Sylla mortuo, Lepidus conſul legem tulit & ipſe cibariam. Cato enim ſumptuarias leges cibarias appellat. Dehinc, paucis interiectis annis, alia lex peruenit ad populum, ferente Antio Reſtione: quam legem, quamuis eſſet optima, obſtinatio tamen luxuriæ, & uitiorum firma concordia, nullo abrogante, irritam fecit. illud tamen memorabile de Reſtione, latore ipſius legis, fertur, eum, quoad uixit, foris poſtea non cenaſſe; ne teſtis fieret contemptæ legis, quam ipſe bono publico pertuliſſet. Subijciam hic leges aliquot ex XII tab. quæ ſunt de iure ciuili, ſumptas à Cicerone,

ne, Liuio, Valerio, Plinio, Seneca, Feſto, Quinctiliano, Gellio, Dionyſio, atque illam primum, ei legi admodum ſimilem, quam Romulus tulit, ut parentibus liberos ter uendendi ius atque poteſtas eſſet, ſtatuq; liberos etiã poſſent uenundare. id poſtea ab imperatoribus ſublatum eſt, cautumq; ut ob ſolam famis neceſſitatem à patre diſtrahi filius poſſet. l. i. & ij. c. de patribus, qui filios diſtraxerunt. Alia fuit item XII tab. Si furioſus exiſtet; agnatorum, gentiliumq; in eo, pecunia ue eius poteſtas eſto. Nec ab hac lege aborret illa, & ipſa XII tab. qua prodigoꝭ bonis interdicebatur; utiq; in agnatorum curatione eſſet, cogebatur. Alia lex fuit XII tab. ut, ſi quis reus in agendo plus petiiſſet, cauſſa caderet. idem apud iuriſconſultos legimus, in uerſic. ſi quis agens, inſt. de actionib. ſed immutatum poſtea, in uerſic. & hæc quidem, inſt. de actionibus. Etiam illa nominatur: Si quis in ius uocatur; ſi morbus, æuitas ue uitium eſt; qui in ius uocabit, iumentum dato: ſi nolet, arceram ne ſternito. Ad iudicia pertinet ea, quæ ſanxit, ut uindiciæ ſecundum libertatem darentur. Nec minus ea, in qua tuendæ fidei cauſſa ſcripta ſunt hæc. Aeris confeſſi, rebusq; iure iudicatis, XXX dies

iusti sunto: post deinde manus iniectio esto: in ius ducito: ni iudicatum faxit, aut quis pro eo in iure uindex sit, (sic enim apud Gelliũ lib. XX, cap. I legitur) secum ducito, uincito, aut neruo, aut compedibus, XV pondo ne minore; aut, si uolet, maiore uincito: si uolet, suo uiuito: ni suo uiuit, qui eum uinctum habebit, libras farris in dies dato: si uolet, plus dato. erat autem ius interea paciscendi: ac, nisi pacti forent, habebantur in uinculis dies LX. inter eos dies, trinis nundinis continuis ad prætorem in Comitium producebantur: quantiq; iudicati essent, prædicabatur. quòd si plures essent, quibus reus esset iudicatus: lex ita loquebatur: Tertiis nundinis partes secanto: si plus minus ue secuerint, sine fraude esto. Ciuilis humanitatis atque clementiæ uidetur lex illa XII tab. quam X uiri tulerunt, ut uicinos ad societatem magis allicerent: quæ fuit huiusmodi. Sanatibus idem iuris esto, quod fortibus. Et ad ius commune spectauit illa item XII tab. ut, si quis sepem in confinio poneret, terminum non excederet; si murum, pedem relinqueret; si domum, pedes duos; si sepulcrum, foueam ue, quantum id profundum esset; si puteum, passum; si oliuam, ficum ue, pedes nouem; si denique

nique aliæ arbores plantarentur, quinque pedes ab alieno loco ponerentur; in cõtrouersia de finibus, quinque pedũ usucapio nulla esset.

NVNC, quando de iure ciuili leges dictæ sunt; eas, quæ ad crimina pertinent, explicabo. &, quia non omnium eadem est uis & natura criminum; sed alia publica, alia priuata; rursus, quia non eiusdem generis ipsa publica sunt, sed ita distinguuntur, ut alia capitalia sint, alia non capitalia; ordinem à conditione criminum petemus; & de publicis capitalia primum, deinde non capitalia, postremo loco priuata, eaq; ipsa duobus dispertita generibus, aut cum infamia, aut sine infamia, persequemur. quod antequam agamus; definiendum est, quale fuerit in rep. id, quod capitale crimen nominamus. quod ut aperiatur, præponendum illud est, lege Porcia cautum fuisse, ne quem ciuem Romanum ullam ob culpam, perduellione excepto, necare uerberare ue liceret. quòd si quis ita grauiter peccasset, ut supplicio dignus ultimo duceretur; is post M. Catonis censorij ætatem, qui eam legem tulit, non capite, aut ulla omnino corporis parte, sed aut bonorum publicatione, aut amissione ciuitatis, cum aqua & igni interdiceretur, (nam exilium nulla lex irrogabat: sed,

ſed, interdicta aqua & igni, exilium neceſſario ſequebatur) aut carcere etiam pœnas dabat. uinculorum enim uideo fieri mentionem in oratione pro Cecina, & in primo de oratore. Excipio illa tempora, cum, ob ſeditiones domeſticas, ad illud S.C. neceſſario deſcendebatur, Darent operam conſules, ne quid reſp. detrimenti caperet. qua de re plenius infra. redeo ad propoſitum. Crimen capitale non ita plane eſt intelligendum, quòd uita priuaretur is, qui crimine capitali damnatus erat; ſed ideo capitale, quòd eum, qui damnatus erat, capitis pœna ſequeretur. capitis autem pœna, uel libertatis, uel ciuitatis amiſſio diceba tur. quam utranque capitis diminutionem uo cabant. at capitis diminutio cum triplex eſſet, maxima, media, minima; non omnis tamen pœna fuit, ſed tantum duæ priores, maxima, quæ libertatis ademptione fiebat; & media, quæ ciuitatis. minima, cum familia mutaretur, beneficium potius, quàm pœna, fuit. quòd ſi cui magiſtratus adimeretur; capitis ea diminutio non fuit; ut Inſtit. lib. I legimus: ſicuti capitis diminutio fuit manente magiſtratu, ut in emancipatione filij: quod lib. XLVIII Digeſtorum, de capite minutis traditum eſt. quocunque autem in crimi-

ne uel

ne uel maxima, uel media capitis diminutio ſequeretur, capitale illud eſſe crimē dicebatur. porro, qui libertatem, idem ciuitatem ſimul, & familiam amittebat. ſerui enim neque ciues, neque gentiles erant: qui ciuitatem, familiæ quidem iura, non tamen libertatem. nam etſi in oratione pro Cecina ſcriptum ita eſt: Si ſemel ciuitas adimi poteſt, retineri libertas non poteſt: qui enim poteſt iure Quiritum liber eſſe is, qui in numero Quiritum non eſt? quod uidetur Liuius lib. XLV confirmare, cum ait, Omnibus V & XXX tribubus mouere, id eſſe ciuitatem libertatemq; eripere: tamen eo non moueor: nec, quia dicat Calliſtratus iuriſconſultus, per deportationem adimi libertatem; & in Topicis Boetius, deportationem eſſe capitis maximam diminutionem. non enim uere proprieq; exules, aut deportati, aut omnibus tribubus moti, in ærariosq; relati, libertate carent; etſi neque teſtamentum facere, neque hereditatem capere, neque omnino earum rerum, de quibus iure ciuili ſtatutum eſt, habere ullam liceat. ius quidem in eo ſuum exul, ac deportatus amiſit, & quodam modo partem priſtinæ libertatis: (ſiquidem amittit ea, quæ iuris ciuilis ſunt: quæ uero ius gentium complectitur, ea

retinet

retinet omnia) libertatem tamen ipsam, qui redactus in seruitutem non sit, adhuc retinet. quare caussæ potius, quam agebat, rationem, oratorio more, Cicero habuit, quàm ueritatis. & apud Liuium Claudius censor, contra collegam disputans, exaggerandi caussa eripi libertatem ordini libertino cum ciuitate dixit. Boetius autem cum deportationem esse diminutionem capitis maximam dixit, non ad ius gentium, neque ad libertatis uniuersæ, sed ad earum tantum rerum, quibus iure ciuili constitutis deportati priuabantur, amissionem spectauit. Illa sunt de exilio notanda: etsi mentionem ciuium Romanorum exulantium sæpe fieri uidemus, nulla tamen lege damnatis ciuibus exilium esse irrogatum. quod ne uocari possit in dubium, ponam uerba Ciceronis in oratione pro Cecina. Exilium, inquit, non supplicium est, sed perfugium portusq; supplicij. nam, qui uolunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum uertunt, hoc est, sedem, ac locum mutant. itaque nulla in lege nostra reperietur, ut apud ceteras ciuitates, maleficium ullum exilio esse multatum. sed, cum homines uincula, neces, ignominiasq; uitant, quæ sunt legibus constituta, confugiunt, quasi ad aram, in exilium: qui si

in ciuitate legis uim ſubire uellent, non prius ciuitatem, quàm uitam, amitterent. quia nolunt, non adimitur ijs ciuitas, ſed ab ijs relinquitur, atque deponitur. nam, cum ex noſtro iure duarum ciuitatum nemo eſſe poſſit; tum amittitur hæc ciuitas denique, cum is, qui profugit, receptus eſt in exilium, hoc eſt, in aliam ciuitatem. hæc Cicero: quæ tum, non eſſe exilium ulla in lege nominatum, aperte docent; tum uero ideo multos in exilium ante damnationem ſua uoluntate profugiſſe, quia legis pœnam, quam præſentes corpore ſubirent, ut uincula, neces, ignominiam aliquam, omnino uitare uellent. nam etſi, reo in exilium profecto, nihilo minus cauſſa peragebatur, & ſententiæ ferebantur: (id exēplo Fabricij, de ueneficio condemnati, ex oratione pro Cluentio conſtat: qui cum, abſolutione deſperata, à ſubſellijs ſua ſponte diſceſſiſſet, eum tamen, latis ſententiis, abſentem iudices condemnarunt: idemq; de Verre Pedianus ſignificat, & in commentario Milonianæ, cum ait: Multi præſentes, & cum citati non reſpondiſſent, damnati ſunt) tamen, quod ad corpus attinet, aut ad præſentē ignominiam, ipſe ſibi iam reus cauerat; leuiora ducebat reliqua, ſiue ſibi abſenti aqua & igni

interdiceretur, siue bona publicarentur, siue aliqua infamiæ nota inureretur. At idem Cicero ipse sibi quasi repugnare in paradoxis uidetur: ubi de exilio, tanquam pœna legum, ita loquitur. Omnes scelerati, atque impij, quorum tu te ducem esse profiteris, quos leges exilio affici uolunt, exules sunt, etiam si solum non mutarunt. an, cum omnes leges te exulem esse iubeant, non eris tu exul? et ibidem alia his similia. in oratione autem pro Murena, noua ambitus lege, quam ipse tulit, senatores in exilium missos, his uerbis demonstrat: Legem ambitus flagitasti: quæ tibi non deerat: erat enim seuerissime scripta Calpurnia. gestus est mos & uoluntati, & dignitati tuæ. sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset, petitioni uero refragata est. pœna grauior in plebem tua uoce efflagitata est: commoti animi tenuiorem. exilium in nostrum ordinem: concessit senatus postulationi tuæ, sed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem te auctore constituit. Atque hac ipsa de lege, deq; exilio X annorum loquitur & Dio lib. XXXVII. nec desunt alia de ciuibus Romanis exulantibus exempla: quos tamen à lege, uel à iudicibus, qui ministri legum sunt, no-

minatim in exilium esse eiectos, non debemus opinari. quo modo igitur exules? Sciendum est, exilij duo genera fuisse, uoluntarium, & legitimum: & uoluntarij rursus duo genera, unum, cum reus ante latas à iudicibus sententias in exilium abibat, uel ut legis pœnam uitaret, quod iam diximus; uel quia, cum se damnatum iri perspicue uideret, sponte uellet eam pœnam subire, quam paulo post leges ei sine dubio illaturæ uiderentur: quod ij, quos paulo ante nominaui, Verres, Fabriciusq́;, omni prorsus absolutionis abiecta spe, fecerunt. non enim ante damnationem ideo discesserunt, ut legis pœnam uitarent: quandoquidem Fabricius nihil exilio grauius timere à iudicibus poterat: cum Oppianicum, qui mox eodem crimine præsens damnatus est, nullam omnino, præterquam exilij, calamitatem tulisse constet. nec de repetundis, quo crimine damnatus est Verres, alia præter exilium, et litis æstimationem, nocentes reos pœna sequebatur. quam utranque pœnam, post profectionem damnatus, Verres tulit. Alterum exilij uoluntarij genus fuit, cum reus, post damnationem, quia multam, à iudicibus dictam, soluere non posset, ex urbe discedebat. quod ut putem ei legibus, ad effugiendam multæ so-

tæ solutionem, fuisse permissum, adducor ijs uerbis, quæ sunt in oratione pro Cecina: In colonias Latinas sæpe nostri ciues aut sua uoluntate, aut legis multa profecti sunt: quam multam si sufferre uoluissent, tamen manere in ciuitate potuissent. Legitimum autem exilium erat, cum reus, non ille quidem uerbo, re tamen ipsa in exilium mittebatur. uetus enim consuetudo fuit, inducta legibus, more confirmata, quæ non modo in rep. sed imperatorum quoque ætate, multisq; post sæculis uiguit: ut, si quis exilij pœna dignus uideretur, ei, nulla exilij facta mentione, tecto, aqua, igni interdiceretur. ita earum rerum, quæ maxime sunt ad uitam sustentandam necessariæ, usu priuatus, cum uno aeris alimento contentus esse non posset, abire cogebatur. ex quo exulare ciues Romani dicebantur. patet hoc in oratione pro domo: in qua ita scriptum est. Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò uertendi, hoc est mutandi, soli caussa uenerant. id autem ut esset faciundum, non ademptione ciuitatis, sed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant. Ac ne ciues quidem omnium improbissimi, atque audacissimi, cum

in suos inimicos, acerrimo incitati odio, non leges, sed priuilegia ferrent, exilium nominabant, sed ijs aqua, & igni interdicebant. itaque & de ipso Cicerone, quod in eadem oratione legimus, P. Clodius tribunus pl. cui nihil in tota uita modestiæ fuit, qui in tribunatu pro sua libidine, neglecto more maiorum, abiectis legibus, cuncta gessit, ita populum rogauit: Velitis, iubeatis, ut M. Tullio aqua, & ignis, interdicatur. neque solum Clodius, sed antea quoque homines maxime seditiosi, C. Gracchus, & L. Appuleius Saturninus de suis inimicis eodem modo tulerunt. est enim eadem in oratione ita scriptum. Ne tum quidem, cum aberam, negare poteras esse me tua lege senatorem. ubi enim tuleras, ut mihi aqua, & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. et minorem, siue mediam capitis diminutionem, cum ciuitas etsi non uerbo, re tamen adimebatur, ita fieri solitam, tradit Iustinianus instit. lib. I. de capitis diminutione, his uerbis: Minor, siue media capitis diminutio est, cum ciuitas quidem amittitur, libertas uero retinetur: quod accidit ei, cui aqua, & igni interdictum fuerit, uel ei, qui in insulam deportatus est. ergo, cum dixit Cicero aduersus

ſus Clodium in paradoxis; Familiariſſimus tuus de te priuilegium tulit, ut, ſi in opertum Bonæ deæ acceſſiſſes, exulares; hoc ſignificauit; Vt tibi aqua, & igni interdiceretur. et, cum de ambitu damnatis X annorum exilio puniendis Dio locutus eſt, cuius uerba ſupra recitauimus, non aliud intellexit, quàm, ut ijs in X annos aqua, & ignis interdiceretur. Erat autem, ut neque flagitia ſunt paria, ſic hoc pœnæ genus neque loci ſpatio, neque temporis æquale. quibuſdam enim tantum intra urbem, hoc eſt intra pomœrij fines, alijs longius, aqua, & igni interdicebatur. crediderim tamen, actum ſatis leniter ac miſericorditer cum reis, neminemq́;, aut certe paucos admodum extra Italiæ terminos aquæ et ignis interdictione ſummotos; qui uideam Oppianicum, de ueneficio, quod capitale crimen erat, damnatum, impune tamen ad urbem habitare potuiſſe. notauimus enim hæc in oratione pro Cluentio: Cum uagus, & exul erraret Oppianicus, & huc ad urbem profectus eſſet, (ſolebat enim intra urbem aliquid habere conducti) cecidiſſe ex equo dicitur, & homo infirma ualetudine latus offendiſſe uehementer, &, poſtea quàm ad urbem cum febri uenerit, paucis diebus eſſe mortuus. Quid, quòd

N 4 Q. Pom-

Q. Pompeium Rufum, & T. Plancum Bursam, utrunque de ui damnatum, quod ex Dionis historia constat, alterum Baulis fuisse, alterum Rauennæ, scribit M. Cœlius in epistola ad Ciceronem? nam Cicero ipse CD millibus passuum, non ulla communi lege, neque iudicum sententijs, sed iniquissimo P. Clodij priuilegio, per operas Clodianas lato, abesse iussus est, aqua & igni citra illum terminum interdictis. Milonis autem Massiliæ exulantis exemplum uix cum altero licet exemplo coniungere. graue enim facinus, occiso in Appia uia Clodio, à senatu iudicatum est: & fuit satisfaciendum populo, Clodij morte concitato. ideoq; noua lex perlata, & extra ordinem quæsitum. nec tamen satis habeo compertum, Massiliam ne sedem exilij Milo delegerit, quòd citra esset ei interdictum aqua & igni, an uero, quòd, cum propius urbem, concedente lege, posset habitare, Massiliam tamen probauerit, ac uoluerit. nec puto leges aut iudices præscripsisse cuiquam, ubi esse deberet, sed ubi esse non posset. nec uero ijs, de quibus & Cicero in oratione pro Balbo, & historiæ loquuntur, Q. Maximo, P. Popillio, Q. Philippo Nuceria, aut C. Catoni Tarraco, aut Q. Cæpioni, & P. Rutilio

lio Smyrna locus exilij definitus est: sed ipsi, cum Romæ esse non liceret, eas urbes, ut iucundas, aut quietas, aut commodas, aut sibi fortasse beneuolas, ad habitandum legerunt. Memorabile illud fuit, quod legimus in Polybio: capite damnatis egredi palam ex urbe licuisse; quòd si tribuum una, quæ scilicet ad damnationem deesset, suffragium de reo nondum tulisset, facultatem reo esse datam exilij suo sibi arbitratu deligendi. exulibus autem commorari tuto licebat, in qua uellét urbe fœderata, ut Neapoli, Præneste, Tybure. Hæc Polybius: cuius ætate populus de capitalibus criminibus iudicabat: quod idem scriptum reliquit. nam postea prætores quæsierunt, excepto crimine perduellionis, aut si quando tribunus pl. diem alicui diceret, suffragiumq; de reo mallet à populo, quàm sententias à iudicibus, & prætore, ferri. Quod autem exilii tempus disparibus in culpis diuersum fuisse dixi; id ita uerisimile est, ut exemplis probari multis non debeat. quare unum ponam, etsi minime necessarium. Damnatis de ambitu aqua & igni per X annos tantum interdicebatur: quod ante demonstraui. at damnatis de corrupto iudicio, in uniuersum uitæ tempus: quod ex oratione pro Cluentio licet coniicere: cuius

cuius in extremo, periturum extra patriam Cluentium, si damnatus erit, his uerbis significat: Quid erit profectum, nisi ut huius ex medijs mortis insidijs uita ad luctum reseruata, mors sepulcro patris priuata esse uideatur? Ac de duobus exilijs, uoluntario, ac legitimo, utrum fuerit grauius, uenit in mentem quæri posse. legitimum existimo: primum, quòd eos, quibus aqua & igni interdictum est, recipi tecto intra spatium interdictum leges uetant: quod ijs non contigit, qui sua sponte in exilium profugerunt: deinde, quòd, ut ego arbitror, aliquanto turpius est, exulare legibus eiectum, quàm, exulare non eiectum. eiicitur enim ciuitate, cui aqua, & ignis interdicitur: qui uero sua uoluntate discedit, non is ciuitate pellitur, sed eam ipse deserit, ac relinquit. huc adde, quòd, quibus interdicitur, ii senatores postea non sunt; & eos legi suo loco à censore in senatum leges prohibent: quibus uero non interdicitur, ii, etiam si urbe carent, senatores tamen sunt. hoc ex oratione pro domo didicimus: in qua hæc sunt. Ne tum quidem, cum aberam, negare poteras esse me senatorem. ubi enim tuleras, ut mihi aqua, & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines seditiosissimi

de optimis, ac fortissimis ciuibus, non ut esset interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur. ubi cauisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. Ergo, cum de pœnis capitalibus loquimur, aut exilium inter eas numerandum non est, quod lex nulla, nullum ob malefactum, irrogabat: aut eo de exilio dicendum, quod, etsi non nominaretur, necessario tamen, cum damnatis interdiceretur aqua & igni, consequebatur. Capitalia uero crimina publicis iudiciis omnia cognoscebantur: non itē publica iudicia de capitalibus omnia criminibus fiebant. nam, ut instit. lib. IIII traditum est, si quam infamiam irrogabant publica iudicia cum damno pecuniario, publica quidem erant, non tamen capitalia. quod quidem si de caussis publicis, in quibus cum detrimento rei familiaris famæ iactura coniungeretur, uerū est: multo magis de priuatis. & hoc ipsum declarat Cicero satis aperte in epistola ad Pætū, his uerbis. Iudicia non solemus omnia tractare uno modo. priuatas caussas, & eas tenues, agimus subtilius; capitis, aut famæ, scilicet ornatius. seiunxit enim à caussis capitalibus caussas famæ, siue publicas, siue priuatas. Sed ipse

ipſe me in dubitationem reuoco. Si cauſſæ famæ, capitales non ſunt: cur Quinctii cauſſam, quæ famæ eſt, capitalem Cicero ſignificat? ait enim in exordio. Quid hoc iniquius, aut indignius, quàm me, qui caput alterius, famam, fortunasq; defendam, priore loco cauſſam dicere? & infra. Clamabat Quinctius: ſeſe iccirco nolle ſatiſdare, ne uideretur iudicaſſe, bona ſua ex edicto poſſeſſa eſſe: ſponſionem porro ſi iſtiuſmodi faceret, ſe, id quod nunc euenit, de capite ſuo priore loco cauſſam eſſe dicturũ. & in extrema oratione. Horribile eſt, cauſſam capitis dicere: horribilius, priore loco dicere. ſane non leuiter aliquandiu hæc me loca, & alia huiuſmodi in ea oratione perturbarunt, eoq; magis, quòd cauſſa Quinctii ad recuperatorẽ agitur. ex quo ſequitur, ut priuata ſit. recuperatores enim, et C uiri & arbitri, iudices ſunt, (liceat hic arbitros inter iudices, uocabulo minime proprio, nominare) ciuilibus in controuerſiis ab urbano prætore dati. cauſſam porro capitalem ad recuperatorem agi, ita mihi abſurdum, ita non rationi conſentaneum uidebatur, ut perſuaderi nullo modo poſſet. ſed fortaſſe, ut ſæpe diſtinctione ueritas illuceſcit, idem hic quoque poteſt euenire. cogitaui, nunquid, cauſſam eſſe capitalem, &, agi de capi-

te,

te, siue, capitis esse caussam, idem sit. non enim dubito, quin, caussæ capitales quæ uocantur, eædem caussæ capitis uocari omnes possint: quæ uero capitis, fortasse non omnes item capitales. nam caussa capitis Quinctiana dicitur: quam tamen nullo modo capitalē fuisse concedo: cum in ea neque de libertate, neque de ciuitate adimenda, quæ capitalia fuisse iudicia notum est, agatur. et caussa Mancini, quem, ut Cicero, & alii prodiderunt, à patrepatrato ex S. C. Numantinis deditum, Numantini non receperunt, caussa quidem capitis est, (agitur enim in ea de ciuitate, de libertate, de capite) capitalis tamen non est. in capitalibus enim quæritur de crimine, & damnatos diminutio capitis ex iudicum sententia sequitur: in aliis autem capitis caussis agitur quidem de capite, non tamen quæritur de crimine, capitisq; diminutio uel nulla sequitur, ut in caussa Quinctii, uel, si sequitur, ut in caussa Mancini, non sequitur uti pœna à iudicibus irrogata, sed ideo sequitur, quia is, qui iam deditus erat ex S. C. Numantinis, capite fuisse diminutus ostenditur: ita ut iudex non iudicet, sit, nec ne, capite minuendus; quod fit in causis capitalibus; sed, fuerit ne antea, an non fuerit, capite diminutus: & status homini

minis non tunc mutatur, ſed, qualis ſit cognoſcitur, itaque, cum de eo dixit Cicero lib. I de oratore, Quam poſsumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus cauſsam, contentionemq; maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis conſularis? crimen nullum ſignificauit, cuius criminis cauſa uocatus in iudicium Mancinus, periculum amittendæ ciuitatis, aut libertatis in eo iudicio ſubiret; ſed facultatem iudicibus cognoſcendi, ac ſtatuendi datam intellexit, eas ne res æque Mancinus poſſideret, atque antea quàm à patrepatrato eſset deditus, an uero, quia deditus eſset, amiſiſset, etiam ſi receptus à Numantinis non eſset. quare capitalis cauſa non fuit: actum tamen eſse de capite, ob eam, quam expoſui, cauſsam recte Cicero dixit. At, quod ad Mancini cauſsam attinet, ferri poteſt. extat enim ratio, cur, in ea de capite agi, dicatur. in cauſa uero Quinctii, in qua nullo modo neque de ciuitate, neque de libertate agebatur, mentio capitis unde ducta? an ex eo, quia caput pro exiſtimatione uſurpari poſse uideatur? repugnat uetus loquendi conſuetudo: nec huius generis exempla licet inuenire. potius igitur, ex oratoris licentia, crediderim: ut exaggeretur res, ad inuidiam aduerſus Neuium ex eius crude-

crudelitate, & misericordiam erga Quinctiũ ex eius periculo quærendam. atque hoc eo magis constat, quòd Cicero nec in eo uere ac proprie loquitur, cum eam uocat accusationem, quæ sponsi caussa est: nec, cum ait, Quẽ nunc interficere nefarie cupis: quandoquidem ciuibus Romanis eripi nullo crimine uita posset. caussam uero non esse capitalem, propriis uerbis ipse clare demonstrat in eo loco: Iudicium, C. Aquilli, non de re pecuniaria, sed de fama, fortunisq; P. Quinctii uides. & cum dixit: Hortensius partes accusatoris obtinet: oratorie loquitur. nec enim re uera accusabat Hortensius, sed accusare uidebatur, nec est nisi criminalibus in caussis, accusator. Redeo unde diuerti. Publicorum criminum alia capitalia, alia nõ capitalia. quodq; notandum magis est, ne maiestatis quidem iudicium capitale semper fuit, cum tamen publicum semper esset. nam Claudiæ Vestali, Appij Cæci filiæ, C. Fundanius, & Ti. Sempronius ædiles pl. quòd populo R. calamitatem esset imprecata, multam dixerunt æris grauis XXV millia. quæ capitalis pœna non fuit. iudicium autem illud & publicum fuisse, inde patet, quòd ad populũ factum est; idq; etiam Ateius Capito propterea inter publica iudicia retulit; & maiestatis

nomine notatum, Suetonius in Tiberio significat his uerbis: Claudia nouo more iudicium maiestatis apud populum mulier subijt, quòd in conferta multitudine, ægre procedente carpento, palam optauerit, ut frater suus Pulcher reuiuisceret, atque iterum classem amitteret, quo minor turba Romæ foret. Publica erant capitalia, incestus, maiestas, repetundæ, uis publica duplex, ea, quæ in rempublicam, ac magistratus inferebatur, de qua lex Lutatia fuit, & ea, quæ in priuatos ciues, de qua Plotia, & aliæ leges: tum, peculatus, de residuis, inter sicarios, paricidium, ueneficium, ambitus, pecuniæ ob iudicandum captæ, adulterium, de falsis, de plagiarijs, de tutorum fraude, de famosis libellis, de furto, clandestina coitio. quibus de criminibus aut ad prætorem, aut ad iudicem quæstionis, aut ad populum notio pertinebat. de maiestate, perduellione excepto, de ui, de repetundis, de crimine inter sicarios, de ambitu prætor quærebat: de incestu, & perduellione populus, sed tributis comitijs de incestu, tribuno pl. populum per tribus in forum cogente; centuriatis autem de perduellione, cum in campum consul centuriatim populum aduocasset. de ueneficio autem & prætor, qui iudex quæstionis idem diceba-

tur,

tur, & iudex quæstionis, etiam si prætor non esset, cognoscebat. Prætores, quæ cuiusque futura esset quæstio, ante sortiebantur: ut deinde singulis de criminibus singuli, prout sors tulisset, cum consilio quærerent. etsi de crimine inter sicarios, cum in iudicium quandoque ita multi uocarentur, ut prætor unus minime sufficeret, non unus, sed duo prætores cognoscebant. quod in oratione pro Cluentio animaduertimus. idemq; eandem ob caussam in alijs criminibus interdum esse factum, licet existimare. non nunquam etiam, diem dicente aliquo tribuno pl. qui cogendi ad iudicium populi ius habebat, non prætor, sed populus ipse de maiestate quæstionem exercebat. itaque Cn. Domitius tribunus pl. is, qui cum C. Cassio postea consul fuit, accusauit M. Silanum, quòd iniussu populi bellum cum Cimbris consul gessisset; cum in eo bello graues ob eam caussam calamitates acceptas esse diceret. qua de re suffragium tribus tulerunt. Quod auté dixi, prætores de criminibus quæsisse: unum excipio prætorem urb. qui nullo de crimine publico quærebat; itaque nec quæsitor dicebatur; tantum, ciuilibus controuersijs ad eum delatis, ius dicebat, hoc est iudices, & iudicij formulam, quam sequerentur,

dabat. nec enim prætor ipse iudicare solitus erat, sed, cum iudices, ab ipso dati, de controuersia cognouissent, ac iudicassent, exequebatur. ideo in omnibus ferme edictis prætorum legitur, Iudicium dabo. in quo posteriores lapsi sunt. Est igitur aliud, ius dicere; aliud, iudicare: contra quàm, qui ueterum iurisconsultorũ libros ignorant, opinantur. et, quemadmodum ciuilibus in rebus prætor non cognoscit, neque iudicat, sed ius dicit: sic, qui ab ipso iudices dati sunt, non ius dicunt, sed cognoscunt, ac iudicant. hinc recuperatores, hinc C uiri, hinc arbitri, quos prætor dabat, ut iudicarent. atque hoc & Cicero indicauit in epistola ad Q. fratrem. Prætor, inquit, solet iudicare, deberi? Quædam tamen erant, in quibus non modo non iudicabat, uerum nec ius dicebat prætor urb. sed, omissa iurisdictione, imperio prætorio exequebatur; ut, cum bonorum possessionem secundum tabulas, aut contra tabulas dabat; item, cum restituebat in integrum; & huius generis non nulla. Porro, cuius prætoris erat iurisdictio, eius non erat quæstio publica: neque, cuius quæstio publica, eius iurisdictio. unus tamen de toto prætorum collegio, qui erant omnes octo, & iuris dicendi, & quærendi potestatem habebat,

is,

is, qui prætor inter peregrinos uocabatur. nã &, ius inter peregrinos ab eo dictum, satis constat: &, quæsitum, sociorum, hoc est peregrinorum caussa, de repetundis, Pedianus demonstrat in orationis commentario aduersus competitores. Nunc, quæ diuersis temporibus leges ad ea, quæ nominauimus, crimina uindicanda, peccandiq; licentiam reprimendam rogatæ sunt, eas ostendemus. et, quoniam inter publica primum locum obtinet religio; de incestu, quæ in sacram personam, sacro ue in loco commissa libido fuit, ante omnia est agendum. Incestus ita graue crimen ducebatur, ut, cum P. Clodius Bonæ deæ cærimonias & sacra libidinis caussa polluisset, S. C. factum sit, ut populus de reo cognosceret. quo licet conijcere, quæstionem de incestu non esse legibus prætori demandatam. quod eo magis opinamur, quia legimus apud Pedianum, de M. Aemilio Scauro, qui princeps senatus fuit, diminutæ ac neglectæ religionis reo, comitijs tributis, accusante tribuno pl. Cn. Domitio, esse quæsitum. Lex illa fuit seuerissima, quæ uirginem Vestalem, si stuprum commisisset, ad portam Collinam defodi uiuam iubebat. quam legem Numa Põpilius, Romanorum II rex, qui Vestalium

uirginum ſacerdotium Romæ inſtituit, ab Albanis tranſtulit. illi enim Veſtales uirgines, in ſtupro deprehenſas, uirgis ad mortem cædebant: Numa uero mortem quidem & ipſe pœnam eſſe uoluit, ſed cruoris expertem; ut uiuæ ſepultæ, diem ſuum miſerrimis in tenebris obirent. Nec dubito, quin & is, qui ſtuprum cum Veſtali commiſiſſet, morte pœnas lueret: ut in pari ſcelere pari ſupplicio punirentur. Poſſem alia non pauca aduerſus religionem crimina ſubiungere: ſed locus hic non eſt. agitur enim de capitalibus: ea porro capitalia non ſunt; ut, ſi quis auguri non paruerit, aut inaugurato quid fecerit: ſi quis deos patrios alieno ritu, aut nouos ſeparatim coluerit: ſi quis loca ſacra priuata fecerit: ſi quis in deos, aut de dijs nefarie atque impie locutus erit: ſi quis ſacrum, aut in loco ſacro ſurripuerit: ſi quis ſacram perſonam, aut profaná in loco ſacro percuſſerit: & illa duo: quórum alterum apud Paulum iuriſconſultum, alterum apud Vlpianum legimus; ſi quis alicuius numinis ſuperſtitione leues mentes terruerit; ſi quis illicitam diuinationem pollicitus erit. De maieſtate, niſi ſi aut perduellionis cauſſa eſſet, aut tribunus ædilis ue pl. accúſaret, quæſtionem prætor, is, cui obueniſ-

ſet

ſet ea quæſtio, exercebat. quod ex Pediano, qui C. Cornelium apud P. Caſſium prætorem de maieſtate reum ait eſſe factũ, ſatis liquet. interdum tamen capitale non fuiſſe crimen de maieſtate; ſupra demonſtratum eſt. Quot autem modis maieſtas læderetur, non omnino fortaſſe, ſed magna tamen ex parte, ut opinor, exponemus. Læſa maieſtas iudicatur, ubi quid in populum ſuum, ſuam ue remp. aut in magiſtratus, perſonam ue principis commiſſum eſt: in populum, ut ſi quis exercitum hoſtibus tradidit, ſi exercitum ſolicitauit, delectum ue iniuſſu populi aut ſenatus habuit; ſi quis exercitum extra ſuam prouinciam iniuſſu populi duxit, aut ipſe, relicto exercitu, prouinciæ finibus exceſſit; ſi quis remp. ſua culpa male geſſit; ſi ſtationem deſeruit; ſi contra libertatem conſilia iniјt; ſi ſeditionem aut bellum excitauit; ſi publicum hoſtem domi priuatus habuit; ſi ius ciuitatis aut magiſtratus imminuit; ſi præter dignitatem populi R. regio in comitatu fuit; ſi contra bonum publicum locutus eſt; quod maieſtatis quidem crimen, non tamen capitale fuit; ut exemplo docuimus: præterea, ſi quis ad hoſtem transiјt, aliud ue quid cum ĳs aduerſus remp. pactus eſt. Hæc in populum læſæ maieſtatis crimi-

in magistratum autem, uel in principis personam, si quis uim omnino ullam attulit; si tribuno pl. intercedenti non paruit, aut ab eo concionem auocauit, eum ue priuati loco habuit, ut puta, si occurrenti in uia non cessit, si consilium plebis disturbauit: & huius generis alia; quæ facile possumus intelligere ex ea definitione, quæ prodita litteris est: Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus ciuitatis amplitudo constat. Leges nominantur hæ, primum illa XII tab. de qua Polybius lib. V: ut, qui hostem concitasset, uel ciuem hosti tradidisset, capite pœnas daret: deinde, tribuniciæ, Appuleia, Varia; consulares, Cornelia, Iulia, Antonia. Appuleiam tulit, opinor, L. Appuleius Saturninus tribunus pl. quem postea cum C. Seruilio Glaucia prætore C. Marius VI consul S. C. interfecit. hac lege damnatum legimus C. Iunium Norbanum; quia, seditione populi concitata, quod ad maiestatem pertinuit, Q. Seruilium Cæpionem innocentem damnasset. Variam tulit Q. Varius Sucronensis tribunus pl. qui Philippo & Cæsare cos. in locum M. Liuij Drusi interfecti tribunus pl. creatus est. huius legis hæc sententia fuit, ut quæreretur de ijs, quorum ope, aut consilio bellum Italicum esset conci-

concitatum. quo crimine cum essent multi condemnati; et ad plures præterea, quos damnari necesse esset, ea culpa pertinere uideretur: fecit sapienter senatus, qui decreuerit, ne, dum tumultus Italicus esset, iudicium ullum lege Varia fieret. Secuta est Cornelia, L. Syllæ dictatoris; inde Iulia, C. Cæsaris, in primo, ut opinor, lata consulatu, aut post uictum in Pharsalia Pompeium. nam consul iterum, bello Pompeij, aut Alexandrino impeditus, abfuit. hæc lex damnatis aqua & igni interdicebat. Postremo Antonia, M. Antonij consulis, qui III uir postea fuit: quæ damnatis de maiestate prouocationẽ ad populum dabat. quod antea in uno perduellione, omnium de maiestate criminum grauissimo, licebat. In caussa maiestatis, & proditionis, & si quid esset huiusmodi, impunitatem indici datam Pedianus ait; in caussa repetundarum negat. nulla uero prorsus in caussa senatoribus licuisse indicium profiteri, ne uidelicet summi dignitas ordinis minueretur, affirmat. Præmium autem, si quis accusasset & damnasset aliquem magistratum, ei datum crediderim eius ipsius, qui damnatus esset, magistratum; si modo accusator competitor fuisset, aut ei alioqui per leges petere liceret: aut, si reus

magiſtratus deſignatus non eſſet, & magiſtratum antea geſſiſſet, ius eodem loco dicendæ ſententiæ; ſi modo ſenator eſſet accuſator. ná, cum ait Cicero in oratione pro Balbo: Legum præmiis prætoriam ſententiam, & prætextam togam conſecuti ſunt: aperte ſignificat, quæ ſumma darentur accuſatoribus præmia, hæc duo fuiſſe, poteſtatem dicendæ prætorio loco ſententiæ, & magiſtratum: cum ſcilicet damnatus eſſet is, qui, ob geſtam antea præturam, ſententiam prætorio loco diceret; aut is, qui deſignatus eſſet in aliquo magiſtratu. quòd ſi hæc ſumma erant accuſatoribus præmia: certe non niſi ſummis de criminibus dabantur. & ſi hoc; ſequitur illud, ut ob maieſtatem, quod ſummum erat crimen, præcipue darentur. Perduellio, quod omnium de maieſtate csiminum fuit atrociſſimum, (nam tunc eſt perduellio, cum in ipſam remp. uel in perſonam magiſtratus, aut principis infertur iniuria) non à prætore, ſed à II uirts cognoſcebatur. deinde ad populum erat prouocatio. itaque & Horatium illum, qui ſororem occidit, & Sp. Caſſium Viſcellinum, qui de regno cogitauit, perduellionis accuſatos, alterú à populo eſſe abſolutú, alterum condemnatum, et, bonis publicatis, necatum, Liuius monimentis

hiſto-

historiarũ prodidit. quanquam Horatij factũ paricidium, non perduellio, uidetur fuisse: & lege paricidij, quam Numa Põpilius fecerat, iudicatum esse, Hostilij regis iussu, Festus Põpeius docet. cur igitur perduellionem Liuius nominat? ait enim. Rex, concilio populi aduocato, II uiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent secundum legem facio. Caussam hanc, fortasse ueram, licet opinari: uel quia Numa, uir sanctissimus, paricidium omne perduellionem uoluit esse; uel quia, si nõ omne paricidium, saltem illud, quod in cognatos, affines ue committeretur. Lege perduellionis primum II uiri iudicabant, deinde ad populum erat prouocatio. declarat hoc oratio pro Rabirio perduellionis reo: ex qua, primum à II uiris, deinde à populo de Rabirio iudicatum esse, cognoscitur. quod etiam Suetonius tradidit. quanquam, multo ante, iudicem hoc de crimine populum fuisse, non modo Horatij proximo demonstratur exemplo, uerum etiam ex eo, quod à Plutarcho in Poplicola de Vitelliis, & Aquillijs, qui patriciæ gentis utrique fuerunt, proditum est. nam, cum de Tarquinio rege restituendo cogitassent, damnati à populo pœnas morte debitas luerunt. Atque hoc uno crimine damnatos necare ciues Romanos

manos licuisse, cum eo tamen, si populus ita iudicasset, (nam, alioqui ne liceret, Sempronia C. Gracchi tribunicia lege sancitum est) satis plane constat: quippe, cum & crucem Rabirio à Labieno accusatore in campo constitutam Cicero dicat; &, mortem lege Iulia irrogatam, posteriores etiam iurisconsulti tradiderint, rei quoque memoria post morté condemnata. Notat Vlpianus, quod à nobis omittendum non fuit; purgandum fuisse crimen perduellionis etiá successoribus; si forte reus obijsset ant e quàm de eo iudicatum esset. ait enim sic. Is, qui in reatu decedit, integri status decedit. extinguitur enim crimen mortalitate. nisi quis forte maiestatis crimine reus fuerit. nam, nisi hoc crimen à successoribus purgetur, hereditas fisco uendicatur. plane non, quisquis legis Iuliæ maiestatis reus est, eadem conditione est, sed qui perduellionis reus est, hostili animi aduersus remp. uel principem animatus. ceterum, si quis ex alia caussa legis Iuliæ maiestatis reus sit, morte crimine liberatur. hæc Vlpianus: quæ alii quoque confirmant, ut paulopost in crimine repetundarum ostendemus. Quemadmodum autem omnium de maiestate criminum perduellio grauissimum fuit: sic à populo iis comitiis, quæ maxima omnium erant,

centuriatis, inquam, iudicabatur. quod in ea, quam proxime nominaui, oratione pro Rabirio declaratur. idemq; Liuius, Valeriusq; significant; qui centurias nominant in eo perduellionis iudicio, quod de Ti. Graccho, & C. Claudio censoribus, accusante tribuno pl. fiebat. nec dubito, quin Atilius ille Calatinus, Q. Fabii Maximi socer, quem scribit Valerius oppidi Soranorum proditione reum ad populū esse factum, centuriatis & ipse comitijs caussam dixerit: cum oppidi proditio, quæ in remp. grauis iniuria est, uideatur esse perduellio. itaque miror (ut aliud ex alio) cur proditionem & maiestatem Pedianus quodam in loco separatim nominauerit: cum proditio certe in maiestatem includatur, atque etiam, ut ego existimo, perduellio sit: quod inter maiestatis crimina summum fuit. nisi si ut speciem, quo modo philosophi loquuntur, à genere seiunxit, perduellionem scilicet à maiestate. nam & uocabulum ipsum, prodere, uidetur proprie ac directe perduellionem spectare. est enim, ubi quis cum hostibus aduersus remp. conspirat. Videtur etiam considerandum: cum tribuni pl. aliquem perduellionis accusarent, ut duos, quos nominaui, censores Rutilius, Rabirium Labienus, qua ratione populum, ut de reo iudicaret,

caret, per centurias conuocarent. siquidem tribunus pl. minor erat magistratus: centuriata uero comitia non nisi à maiore magistratu, ut consule, prætore, esse habita, traditum est. Dicendum, quod ueterum in libris patet; accusasse quidem tribunum pl. comitia uero maiorem magistratum, tribuno poscente, habuisse. et hoc significat Liuius lib. XXVI, cum ait: C. Sempronius Blæsus perduellionis se iudicare Cn. Fuluio dixit, diemq; comitiis ab C. Calpurnio prætore urb. petit. eodemq; modo locutus est lib. XLIII. Vtrique censori, inquit, tribunus pl. Rutilius perduellionem se iudicare pronunciauit, diemq; comitijs à C. Sulpicio prætore urb. petiit. est igitur, petere diem comitiis, petere ut sibi certo die comitia dentur. fuitq; hoc genus antiquum loquendi; quo & ante Liuium Valerius Antias usus est. notaui enim apud Gellium hæc, hoc ipso de crimine, lib. VII, cap. IX. Peposci, non poposci, Valerius Antias lib. annalium XLV scriptum reliquit. Denique, ait, Licinius tribunus pl. perduellionem ei diem dixit, & comitiis diem à Q. Marcio prætore pepo scit. Quæro etiam illud, cur censores illos, perduellionis accusatos, in exilium ituros fuisse, si damnati essent, non morte multatum iri, Liuius demonstret. ait

enim

enim sic. Gracchus conceptis uerbis iurauit, si collega damnatus esset, non expectato de se iudicio comitem exilii eius futurum. Hoc ego mihi uideor hac tueri ratione posse: quia censor magistratus esset; nec interfici, aut omnino uiolari magistratum, leges sinerent. Addi fortasse & illud potest: non fuisse uere, quæ censoribus illis obiiciebantur, crimina perduellionis: quòd eorum alter concionem à tribuno pl. auocasset, alter eum, intercessioni non parendo, in ordinem coegisset: maiestatem quidem illam fuisse, perduellionem autem non fuisse: cum sit omnis perduellio maiestas, non omnis maiestas perduellio. quòd si quis tribunum pl. alium ue magistratum necasset, aut aduersus remp. tyrannidis caussa consilia iniisset: uere tunc perduellio fuit. ideo & Cassium Viscellinum, de regno cogitantem, esse necatum, & Rabirio, ob interfectum Saturninum tribunum pl. accusato, crucem in campo Martio supplicii caussa fuisse constitutam, animaduertimus. Postea totum hoc ad populum prouocandi ius lex Iulia, non C. Cæsaris, sed Octauiani, sustulit. Repetundarum crimen capitale, nec ne, fuerit, dubitatur à doctis. uerum omnem dubitationē tollit una distinctio. prioribus enim temporibus capitale non fuit: postea,

postea, cum auaritia magistratuum haud paulo latius manare iam in prouinciis cœpisset, uisum est ut acrioribus remediis obuiam iretur. itaque, lege lata, capitale crimen factum est. utrunque probatur exemplis. L. Lentulum, de repetundis damnatum, postea cum L. Marcio Censorino censorem esse factum, tradit Valerius lib. VI. quo patet, damnatione ius Romæ manendi ademptum illi non esse; siquidem censuram deinde sit assecutus: quam gessit anno ab urbe condita DCVI. Idem illa confirmant, quæ scripta sunt lib. I rhetoricorum ad Herennium. Lex uetat eum, qui de repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. augur quidam, damnatus de repetundis, in demortui locum qui petat, nominauit. ueteris enim legis, non eius, quæ postremis reip. temporibus lata esset, exemplum uidetur attulisse: cum libro de officiis II ita loquatur Cicero: Proximæ quæque leges de repetundis duriores. Hæc, mansisse Romæ primis illis temporibus, qui iam de repetundis damnati essent, facile demonstrant. Rursus, capitale crimen fuisse, eoq; damnatos exulasse, interdictis aqua & igni, A. Gabini, & C. Verris exemplo cognoscitur. quòd si quis obiecerit, non eos lege exulasse, sed quia, cum soluendo non essent,

ſent, aut omnino cum nollent ſoluere, uoluntarium in exilium profecti ſint: adiungemus de C. Catone: quem & eſſe damnatum de repetundis, Cicero in Verrem, Velleiusq; tradunt; & exulaſſe Tarracone, ex oratione pro Balbo perſpicuum fit: cum tamen æſtimata ei lis eſſet tantummodo HS XVIII millibus. ut exul aſſe uideatur, non, quod fortaſſe poſſet aliquis de Gabinio & Verre ſuſpicari, ne ſolueret quod æſtimatum erat; quod minimum ſane pecuniæ fuit; ſed quia legi, quæ repetundarũ damnatis aqua & igni interdiceret, parere cogeretur. Eſt etiam apud Velleium P. Rutilii exemplum, repetundarum lege damnati: quẽ exulaſſe, & Cicero in oratione pro Balbo, & epitome Liuiana lib. LXX declarat. Verum, ut hæc ſint dubia, quæ tamen ſatis aperta mihi quidem uidentur; Pediani teſtimonio nihil certius, nihil illuſtrius. is, ubi exponit illud Ciceronis in Verrem lib. I. Auaritiæ ſupplicio communi; ſubiungit, Aeſtimatione litis, & exilio: ſatis manifeſte exilium cum pecuniaria pœna in repetundarum crimine coniungens. Actionem fuiſſe in hoc crimine aduerſus heredes, niſi ſi rei in reatu, ut iuriſconſulti loquebantur, periiſſent, cum ex ipſis cognoſcitur iuriſconſultis, tum Valerius indicat his uer

bis: C. Licinius Macer, uir prætorius, Calui pater, repetundarum reus, dum sententiæ dicerentur, in Mænianum conscendit: deinde M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, prætextã ponentem cum uidisset, misit ad eum, qui diceret; se non damnatum, sed reum periisse, nec sua bona hastæ posse subiici: ac protinus sudario, quod forte in manu habebat, ore & faucibus coarctatis, incluso spiritu pœnam morte præcurrit. qua cognita re, Cicero de eo nihil pronunciauit. igitur illustris ingenii orator ab inopia rei familiaris, inusitato paterni fati genere uindicatus est. Pœna uero damnatis de repetundis, quod ex Pediano satis liquet, dupli fuit. Lex per annos D C hoc de crimine lata Romæ nulla est: consulibusq; Censorino & Manilio L. Piso Frugi tribunus pl. primum de repetundis rogationem tulit, ut Cicero lib. de officiis II, & in Bruto docet. eodemq; anno, aut certe proximo, alia lex à Cæcilio tribuno pl. lata est: qua damnatum L. Lentulum, eũ, de quo proxime meminimus, qui postea censor fuit, prodidit Valerius lib. VI. necesse est enim, ut si ante censuram lege Cæcilia damnatus est, lata lex sit uel L. Marcio M. Manilio cos. quo anno & Calpurnia lata est; uel certe Sp. Postumio L. Calpurnio. nam Africano &

Druso

Druso cos. qui anno proximo consules fuere, censuram Lentulus & Censorinus gesserunt. aliæ deinde leges de repetundis, Seruilia, Acilia, Cornelia, Iulia: quibus singulis aliquandiu iudicia sunt administrata. nam posterior quæque proximam superiorem abrogauit, sic tamen, ut quædam retineret, atque adeo interdum multa. non enim dubito, quin, quot in rebus crimen repetundarum Seruilius constituit, iisdem in rebus, aut omnibus, aut plerisque, idem crimen Acilius, cum suam legem ferret, esse uoluerit. quod igitur ad criminis rationem, & peccandi genera pertinet, legem à lege non admodum dissensisse crediderim. pœnam uero semper fere auxit posterior lex, & iudicij rationem aliqua re multæ mutarunt. itaque C. Seruilius Glaucia, (redeo enim ad quatuor leges, quas proxime nominaui) is, qui cum Saturnino tribuno pl. prætor est occisus, cum de repetundis rogationem ferret, nouum de comperendinatione caput primus intulit, intraq; spatium hoc iudicij tempus conclusit, ut accusatori dies XX ad agendum, totidem defensori ad defendendum darentur. ante hanc legem ampliari quidem licebat, comperendinari uero in iudicio repetundarum non licebat. quorum alterum lege

Seruilia confirmatum, alterum, nulla in ueteri lege ſcriptum, ſed nouum inductum, Acilia ſuſtulit. qua de re Pedianus ſic. Ante legem Glauciæ de comperendinatione, aut ſtatim ſententia dicebatur, ſi abſoluendus eſſet reus: aut, Amplius, pronunciabatur, ſi uideretur eſſe damnandus, cum dixiſſent iudices, Non liquet, hoc eſt, obſcura eſt. itaque ea pars, interpoſita dilatione, dicebat, in cuius peroratione uidebatur obſcuritas. comperendinatio uero utriuſque partis recitatio eſt. & infra ſubiungit hæc. Alij ſic. Inter comperendinationem & ampliationem hoc intereſt, quòd comperendinatio ex una tantum re dabatur, cum cauſſam iudex non intelligeret. & omnino, ſi uidebatur iudicibus bona cauſſa, abſoluebant reum; ſi mala, non ſtatim damnabant, ſed hac excuſatione parcebant. nam, cum condemnandi nota eſſet C litera, abſoluendi A; ampliandi ſignum NL dabant; quo ſignificabant non liquere; unde ampliatio naſcebatur. quibus ex uerbis primum illud intelligitur, in ampliatione aut accuſatorem ſolum, aut defenſorem iterum cauſſam egiſſe. deinde, etiam hoc conſtat, eſſe, Amplius, pronunciatum, non cum ambigeretur, abſoluendus, an condemnandus eſſet reus, ſed cum

ita

ita dilucide pateret culpa, ut condemnandus omnino uideretur. in quo tamen, ut, quasi ad excusandam dilationem, speciem aliquam dubitationis præseferrent, ampliandi signum in tabellis dabant N. L. tumq; iterum dicebat is, uel pro reo, uel contra reum, qui, quod proposuerat, argumentis non satis probasse uideretur. Quod ad primum attinet; etsi Pediano, sicuti debeo, plurimum tribuo; quæro tamen, uere ne senserit, secus. uenit enim in mentem suspicari, ne, quemadmodum in comperendinatione, sic in ampliatione ab utraque parte iterum acta caussa sit. Liuius enim libro XLIII caussam de repetundis ex ampliatione utrinque ait esse actam. idem ex iis uerbis possum conijcere, quæ sunt apud Ciceronem actionis secundæ lib. I in Verré: Quid ego nunc in altera actione Cn. Dolabellæ spiritus, quid huius lacrymas, & concursationes proferam? uocat alteram actionem post ampliationem. quod uerbum spectare potius utranque partem, quàm alterutram, uidetur. et Asconius ipse, non dubito, quin idem senserit. subiungit enim hæc in suo commentario: Hic apparet, etiam in ampliatione sic alteram dici, quemadmodum in comperendinatione. De illo altero, cum dixit, amplia-

tionem fuisse, non in caussa dubia, sed in manifesta rei culpa, non ad caussam melius cognoscendam, sed ad damnationem differendam: plane non assentior: nec tamen audeo dissentire. libenter enim existimauerim, Amplius, esse pronunciatum, cum obscura caussa esset, nec de absolutione, aut condemnatione satis liqueret, proptereaq; amplius requiri ad caussam demonstrandam uideretur. nam si ampliatio futuræ damnationis esset signum: quorsum, cum de Philodamo esset, Amplius, pronunciatum, tantopere Dolabella & Verres contendisent, ut condemnaretur? non opera superuacanea fuisset? contenderunt autem, quia uidebant posse fieri, ut absolueretur. quid? Pedianus ipse non ne contra suam sententiam loquitur? quasi enim oblitus ea, quæ ante de ampliatione dixerat, hoc in loco ait: Mos ueterum hic fuerat, ut, si absoluendus quis esset, statim absolueretur; si damnandus, statim damnaretur; si causa non esset idonea ad damnationem, absolui tamen non posset, amplius pronunciaretur. Sed fortasse Pedianus excusari poterit, si tempora distinguantur, hoc modo; ut ante legem Glauciæ ampliatio fuerit dilatæ condemnationis indicium; post legem uero Glauciæ, obscuritatis,

ritatis, nec ſatis exploratæ ſententiæ. utrunque ſane duo Ciceronis loca, ſi quis attenderit, uidentur oſtendere: primum, in iudicio Philodami, de quo proxime dictum eſt. ibi enim, dubium fuiſſe poſt damnationem euentum iudicii, plane conſtat. deinde, cum ea dixit in eodem libro: Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus. antea uel iudicari primo poterat, uel, Amplius, pronunciari. utram igitur putas legem molliorem? opinor, illam ueterem: qua uel cito abſolui, uel tarde condemnari licebat. nam hoc, Tarde condemnari, ad illud, quod proxime dixerat, refertur; Amplius, pronunciari. ut ampliatione nihil aliud, quàm tardam condemnationem, ſignificare uideatur. Differt etiam in hoc à comperendinatione ampliatio, quòd ampliatio tantum à iudicum arbitrio ac uoluntate pendet, comperendinatio uero eſt illa quidem in iudicibus poſita, ſed petente uel accuſatore, uel defenſore. nam, niſi alteruter, aut uterque petiiſſet, nihil iudices de comperendinando reo cogitaſſent. non potuiſſe autem comperendinationem inuitis iudicibus omitti, Pedianus docet, cum ait, ideo teſtibus uſum eſſe Ciceronem, ut, ſi poſſet, comperendinationem tolleret.

ſperabat enim Cicero, cauſſa per teſtes patefacta, iudicibusq́; probata, futurum ut de tollenda comperendinatione à iudicibus impetraret. ergo, tum in iudicibus, tum in accuſatore, ac defenſore ſitum fuiſſe comperendinandi ius, uere dixi. Differebant etiam origine ampliatio, & comperendinatio. nam uetuſtiorem fuiſſe ampliationem, uerba Ciceronis de lege Glauciæ demonſtrant. &, P. Licinio, C. Caſſio cos. hoc eſt multis ante primam de repetundis legem annis, quam à L. Piſone latam diximus, ampliatos eſſe reos in iudicio repetundarum, apud Liuium lib. XLIII animaduertimus. Redeo ad rem: nec tamen à re longius diſceſſum eſt: quando in lege Seruilia caput fuit de comperendinatione: & Acilia, de qua proxime agemus, comperendinationem ſimul cum ampliatione, quæ utraque rei potius cauſſa, quàm accuſatoris, uidetur eſſe conſtituta, omnino ſublatam eſſe iuſſit. Tulit eam legem M'. Acilius Glabrio, pater eius, qui Verris in cauſſa prætor fuit, & cum C. Calpurnio Piſone poſt biennium conſulatum geſſit. tulerit autem in tribunatu pl. an in prætura, minus conſtat. latam tamen in tribunatu potius, quàm in prætura, ut exiſtimem, hoc adducor argumento, quòd reliquas

dc

de repetundis leges à tribunis pl. omnes uideo rogatas eſſe, exceptis ijs, quas patricij, qui tribuni pl. eſſe non poterant, rogarunt, ut Cornelia, Iulia. Seueriſſimam fuiſſe hanc Glabrionis legem, in qua ne comperendinari quidem, aut ampliari liceret reum, Cicero lib. I in Verrē, & Pedianus tradunt. itaque multi, nulla omnino, neque comperendinationis, neque ampliationis, dilatione interpoſita, ſemel accuſati, ſemel dicta cauſſa, ſemel auditis teſtibus, ea lege damnati ſunt. Quod autem in eo loco Cicero dixit; Ego tibi illam Aciliam legem reſtituo; non dixit, reſtituo, quaſi de lege ante Seruiliam lata; ſed habuit rationem præſentis temporis, cum ex lege Cornelia, non iam ex Acilia, de repetundis quærebatur. Acilia enim tollebat omnino & comperendinationem, & ampliationem: quæ utraque, comperendinatio quidem certe, lege Cornelia permittebatur. id Cicero ſignificauit ſatis aperte, cum dixit: Adimo enim comperendinatum: quod habet lex in ſe moleſtiſſimum; bis ut cauſſa dicatur. & in eo: Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus. nam, ſi primus Glaucia, ergo aliquis poſt eum item de comperendinatione tulit. eum autem Acilium conſtat non fuiſſe: id quod

ostendimus. fuit igitur L. Sylla: cuius ex lege hoc tempore iudicia de repetundis administrabantur. idemq́, declarat Pedianus, cum ait, ideo testibus usum esse Ciceronem, ut, si posset, comperendinationem tolleret. frustra enim Cicero conatus esset tollere, ac ne conatus quidem esset, si necessaria fuisset. Cum autem in eo loco subiunxit, Ita mittam in consilium, ut, etiam si lex ampliandi faciat potestatem, tamen isti turpe sibi existiment, non primo iudicare: hoc dicit: Ita testes interrogabo, ita scelera Verris patefaciam, ut, etiam si lex Acilia, quam, quod ad me attinet, tibi restituo, (adimo enim comperendinatum) permittat id, quod minime permittit, dilationem uidelicet, iudices tamen, haudquaquam ampliantes,(comperendinationem non nominat; quia comperendinatio, non iudicum, sed accusatoris, et defensoris erat, cum, eorum alteru tro petente, fieret, ampliatio uero iudicum) magnitudine criminum, et ui probationum inspecta, sibi turpe arbitrentur non primo iudicare. Et, quòd Aciliam Cicero mitissimá uocat, quá Asconius seuerissimam; uterque recte: seuerissimam, si cum ueteribus, mitissimam, si cum Cornelia conferatur. Hæc pluribus uerbis, tum quia pertinent ad leges, tum

quia

quia locus Ciceronis in Verrem ſatis habet obſcuritatis : et in eo interpretes omnes implicati, tanquam in ſalebra hæſerunt. Quincta fuit Cornelia, L. Syllæ dictatoris, quæ comperendinationem, lege Acilia ſublatam, reſtituit. fuit autem, ut poſterior quæque lex, durior, quàm Acilia: etſi comperendinationem concedebat, quam Acilia tollebat. ſicuti lex Glautiæ durior, quàm uetus: cum tamen Glauciæ lege comperendinari poſſet reus, uetere lege non poſſet. id Cicero ſignificat his uerbis: Vtram putas legem molliorem? opinor, illam ueterē. eodemq; modo ſeuerior, quæ conſecuta eſt, Iulia, quàm Cornelia. quod idem Cicero in oratione pro Poſtumo tradit. Sunt autē lege Cornelia iudicia de repetundis omnia uſque ad C. Cæſaris, qui poſtea dictator fuit, primum conſulatum adminiſtrata. conſul enim Cæſar nouam de repetundis legem rogauit. cuius quidem capita, quæ ex ueterum ſcriptis liceat colligere, hæc maxime fuerunt: ut repeterentur pecuniæ, quas quis in magiſtratu, poteſtate, curatione, legatione, uelquo alio officio, munere, miniſterio ue publico cepiſſet, uel aliquis ex cohorte ipſius: ut urbani magiſtratus ab omni ſorde ſe abſtinerent, ne ue plus doni muneris ue in anno acciperent, quàm quod eſſet

aureorum

aureorum centum: ne ue quis ob iudicem arbitrum ue dandum, mutandum, iubendum ue, ut iudicaret; ne ue ob hominem in uincula publica coniiciendum, uinciendum, uinciri ue iubendum, uel ex uinculis dimittendum; ne ue quis ob hominem condemnandum, absoluendum ue, ne ue ob litem æstimandam, iudicium ue capitis pecuniæ ue faciendum, uel non faciendum aliquid acciperet. quæ uerba non minus pertinebant ad prouinciales, quàm ad urbanos magistratus. item, ne quis omnino ob negocium faciendum, uel non faciendum, per calumniam pecuniam acciperet. Cautum præterea, ne prouinciæ præsidum auaritia premerentur, aut exhaurirentur; ne illi, qui prouincias regebant, qui ue circa eos erant, negociarentur, nec mutuam pecuniam darent, fœnus ue exercerent: neque hoc tantum; sed ne uxorem quidem quisquam ducere posset ex ea prouincia oriundam, uel domicilium ibi habentem; ne ue filio uxorem ducenti consentiret: ne iis in liberos populos ius de pecuniis creditis dicere liceret: item, ne quis de prouincia exiret, aut exercitum inde sua auctoritate educeret, bellum sua sponte gereret, in regnum alienum iniussu senatus, ac populi accederet: ut libertas

socijs, ac præmia, ob merita in remp. data integra essent: ne cuiquam aurum coronarium, aut imperare, aut accipere liceret, nisi cui decretus esset à senatu triumphus. cautum etiam hac lege, ne dona acciperent quæstores, aut xenia: ut rectores prouinciarum rationes, prius quàm decederent, apud duas in prouincia ciuitates deponerent: ne quis pro consule, aut pro prætore legatum suum ante se de prouincia dimitteret. quod ab Vlpiano, in l. meminisse, traditum est. spectauit hæc lex non modo ad eos, qui cum aliqua potestate erant, uerum etiam ad eos, qui curabant aliquod opus publice faciendum, frumentum comparandum, uel uiam reficiendam: item ad legatos, qui prouinciarum rectoribus à senatu dabantur, præfectosq́;, & tribunos, quæstores etiam, totamq́; cohortem prætoriam, si quid accepisse à prouincialibus conuicti essent. eadem lege illud etiam sancitum erat, quid rectoribus prouinciarum, dum in prouinciam irent, à socijs populi R. liceret accipere, qua de lege Cicero, dum in prouinciam proficiscitur, ita scribit ad Atticum lib. V. Adhuc sumptus nec in me, aut publice, aut priuatim, nec in quenquam comitum. nihil accipitur lege Iulia, nihil ab hospite. postea uero quàm in prouinciam

uinciam peruenit, eodem libro sic: Scito non modo nos fœnum, aut quod lege Iulia dari solet, sed ne ligna quidem, nec, præter quatuor lectos, & tectum, quenquam accipere quicquam. Ad hanc legem postea Cæsar, rerum potitus, fortasse caput hoc addidit, ut repetundarum conuicti etiam ordine senatorio mouerentur. id quidem ab eo factum, Suetonius narrat. quod uel aucta, ut dixi, sua uetere lege potuit, uel noua lege lata, uel etiam, sine lege, pro ea, quam omnium rerum unus habebat, potestate. Scriptum etiam apud Martianum iurisconsultum inuenio, lege Iulia repetundarum cautum esse, ne iudicare, ne ue testimonium dicere liceret ei, qui ob turpitudinem senatu motus, nec restitutus esset. De ui sequitur. ea duplex fuit, publica, & priuata. publica definitur, ea, quæ armis, priuata, quæ sine armis infertur. priuatis enim hominibus armorum usu tum in urbe, tum in agro lege Iulia interdictũ, nisi si haberent ea uenationis, itineris, nauigationis ue caussa, legimus in Martiano, tit. ad l. Iuliam de ui publica. idq; renouatum à Iustiniano, scribit ipse in libro nouellarum const. tit. de armis. sed hoc ante legem Iuliam, et ante Magni Pompeij edictum, de quo legimus in

Plinij

Plinij naturalis historiæ lib. XXXIIII. qui uetuit in tumultu necis Clodianæ ullum in urbe telum esse, primis temporibus institutum, obseruatumq; non dubito. uideo enim, Seruio regnante, populum R. ad centuriata comitia in campum extra urbem propterea cōuenisse, quia in urbe usus armorum interdiceretur. serpit deinde licentia: quam nouis legibus et edictis reprimi necesse est. Publica uis uel contra remp. et magistratus, uel contra priuatos fiebat. contra remp. et magistratus capitalis erat semper; contra priuatos, non item, sed tantummodo, cum erepta uita esset. Priuatā uim non fuisse capitalem, etiam si non probetur exemplis, facile tamen ex ipsa definitione licet existimare. Neque uero, ut de publica, item de priuata prætor cognoscebat, sed iudices dabat. ac ne de publica quidem semper. nam existunt controuersiæ quædam de ui, quæ consistunt in iure ciuili, ut ea pro Cecina: in qua non prætor, sed recuperatores, quos à prætore urb. datos iudices esse iam diximus, iudicarunt. ergo de publica ui modo prætor, cui ea quæstio obtigisset, (is autem nec urbanus, nec peregrinus erat, sed unus de reliquis sex) modo iudices à prætore dati cognoscebant. dabat autem eos prætor uel urbanus, si caussa

esset

esset in iure ciuili, & ageretur inter ciues, ut ea pro Cecina; uel peregrinus, si ageretur inter peregrinos; uel unus de reliquis sex, si cognitio non à iure ciuili penderet. de priuata uero nunquam prætor, semper iudices à prætore dati cognoscebant, prætore autem uel peregrino, si res esset inter peregrinos; uel urbano, si ciuis ciuẽ in iudicium uocaret, & in iure ciuili posita caussa esset; uel uno de reliquis, si de iure ciuili nulla esset consideratio. Nunc, quando de capitalibus agitur criminibus, leges de ui publica narrabimus. Plotia fuit tribunicia, de ui publica priuatis ciuibus illata; (nam de publica contra remp. lex Lutatia fuit) qua Catilinam ab L. Paullo, M. Lepidi, qui III uir postea fuit, fratre, accusatum, in Salustio legimus; Clodium à Milone, in oratione pro Milone; M. Tutium à C. Sempronio Rufo, in epistola M. Cœlij. quæ omnes caussæ, non dubito, quin capitales fuerint: cum, Catilinam & Clodium minime leuibus flagitijs affines fuisse, constet; caussam autem, qua in iudicium Tutius est uocatus, extraordinariam Cœlius appellet. hanc legem tulit, opinor, M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. is, qui, ut iam diximus,

legem

legem iudiciariam tulit. Sequuntur consulares, primum Lutatia de ui reip. illata; quam Q. Lutatius Catulus consul, M. Aemilij Lepidi collega, in tumultu reip. tulit: quæ festis etiam diebus iudicium de ui iubebat exerceri, ut ex procæmio patet orationis pro M. Cœlio. eaq́; damnati sunt, qui de Catilinæ socijs in urbe remanserant. unde illud in ea pro Sylla: Seueritatem iudiciorum, quæ per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate, ac misericordia mitigate. quod exponitur in ea pro Cœlio his uerbis. De ui quæritis. quæ lex ad imperium, ad maiestatem, ad statum patriæ, ad salutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus, armata dissensione ciuium, reip. extremis pene temporibus tulit: quæq́; lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantes reliquias coniurationis extinxit. Ex quo mihi oritur opinio, in oratione, quæ Salustij nomine in Ciceronem inscribitur, ubi legis Plautiæ legitur, rectius fore, si legatur, legis Lutatiæ: cum eo loco de coniuratorum damnatione uerba fiant: qui uim non in priuatos ciues, quæ lege Plotia iudicabatur, sed in uniuersam remp. comparauerant; cuius criminis quæstio Lutatiam ad legem pertinebat. & ob eam caussam ipse Cicero pro Cœ-

lio

lio dixit: Quæ lex fumantes reliquias coniurationis extinxit: cum de Lutatia lege loqueretur. Sed quæri potest: cum Plautia lex de ui Ciceronis ætate seruaretur; cur M. Cœlius, pro quo extat Ciceronis oratio, Lutatia lege potius, quàm Plautia, sit ab Atratino in iudicium uocatos. quid enim aduersus remp. Cœlius commiserat? Facile respondetur: nó quòd Romæ aut senatum obsedisset, aut magistratibus uim attulisset; sed quòd, seditione Neapoli concitata, (id enim obijciebat accusator) intulisse uim reip. uideretur. nam in oratione quodam in loco ita scriptum est. Illam partem caussæ facile patior grauiter & ornate à M. Crasso peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana. quod attinebat ad Alexandrinorum pulsationem, aut ad uenenum, quod Clodiæ necandæ caussa paratum esse arguebat accusator; quibus in criminibus non publica, sed priuatæ res agebatur; postulatus esset Cœlius lege Plotia, non Lutatia. sed, cum simul crimen de seditione Neapolitana coniungeretur; quæ ad imperium statumq; reip. pertinebat; propterea lege Lutatia est accusatus. atque hanc quidem partem caussæ M. Crassus egit: illam de ueneno Clodiæ dato libenter Cicero

suscepit,

suscepit inimicitiarum caussa. sed principem locum dedit accusator, quo grauius reum opprimeret, seditionibus Neapolitanis. ideoq; lege Lutatia accusauit, cum tamen, præter seditiones Neapolitanas, alia crimina obijceret, lege Plotia, non Lutatia, uindicanda. nam, damnatos esse reos alijs criminibus, ac legibus, quàm quo potissimum crimine, quaq; potissimum lege essent accusati, colligitur ex oratione pro Cluentio. erat igitur utrique legi locus eodem tempore in ciuitate: quia, cum diuersa essent de publica ui crimina, diuersis etiam quæri legibus oportebat. Post Lutatiam consularis Pompeia fuit, à Cn. Pompeio Magno III consule post occisum Clodium lata: quæ & pœnam grauiorem, quàm reliquæ de ui superiores leges, & formam iudiciorum breuiorem continebat. iubebat enim, ut prius, quàm caussa ageretur, citati testes per triduum audirentur: dicta eorum iudices consignarent: quarta die adesse omnes in diem posterum iuberentur, & coram accusatore ac reo pilæ, in quibus nomina iudicum inscripta essent, æquarentur: dein rursus postera die à quæsitore sortitio iudicum fieret unius & LXXX: qui numerus cum sorte obtigisset, ipsi protinus sessum irent: tum ad dicendum

duas accuſator horas, tres reus haberet, reusq́; eodem die illo iudicaretur: prius autem quàm ſententiæ ferrentur, quinos ex ſingulis ordinibus accuſator, totidem reus reyceret, ita ut numerus iudicum relinqueretur, qui ſententias ferrent, LI. hac lege qui damnati ſunt, omnes exularunt, Milo, quia Clodium occidiſſet; Q. Pompeius, Syllæ dictatoris ex filia nepos, T. Munatius Plancus Burſa, Sex. Clodius, quòd, ijs auctoribus P. Clodij corpore in curiam illato, curia flagraſſet. cum cæde enim Clodij, in Appia uia facta, incendium ſimul curiæ, & oppugnationem domus M. Lepidi Pompeius ea lege nominatim comprehenderat. ſed hos poſtea, & omnes lege Pompeia de ui damnatos, uno Milone excepto, uictor C. Cæſar reſtituit. Pompeia conſularis Iulia ſecuta eſt, à C. Cæſare poſt uictum Pompeium lata; ut damnatis de ui aqua & igni interdiceretur. ſic enim oratione I in Antonium ſcriptum inuenimus. aqua uero, & igni interdicere, nihil aliud eſt, quàm exilium, non nominatim, ſed re ipſa inferre. damnato enim neceſſitas imponitur exilij, ope ea denegata, atque interdicta, ſine qua uiui non poteſt. quod etiam Pompeia, & ante Pompeiam Plautia, & aliæ quoque
ſuperiores

ſuperiores leges, ut puto, ſanxerant. itaque non dubito, quin Cæſar noua lege nouam ſententiam, ad uim remouendam, attulerit. Quod autem iuriſconſultorum in libris ita ſcriptum eſt; deportationem de ui publica damnatis, de priuata uero publicationem bonorum in tertiam partem Iulia lege irrogatam: poſſit aliquis ſuſpicari, cum uideat mentionem fieri deportationis, non eſſe legem Iuliam, de qua Cicero meminit, ſed duas fuiſſe leges Iulias, unam à C. Cæſare latam, alteram ab Auguſto. ego autem ſic exiſtimo; unam omnino fuiſſe. nam, ſi duæ; aliquid crederem iuriſconſultorum in libris, diſtinctionis cauſſa, additum: ſicuti, ad legem Iluiam de adulterijs, addit Vlpianus: Hæc lex ab Auguſto lata eſt: ne qua ſcilicet ex Iuliæ nomine dubitatio poſſet exiſtere. unam igitur de ui puto Iuliam legem, eamq; latam à C. Cæſare. nam, quod deportatio nominatur, quæ ante Auguſtum nulla fuit: ſciendum eſt, ſublata aquæ & ignis interdictione, eam ſucceſsiſſe; cum tamen ueteres eædem leges ualerent. itaque & in lege Cornelia de ſicarijs & ueneficis, quam tulit L. Sylla reip. temporibus, deportationem tamen Martianus nominat. ſed redeo ad ſententiam legis. Si commiſſa uis ar-

mis non esset, uerum aut uirgo, aut uidua rapta esset; raptor, & qui opem tulisset, capite plectebatur. Hac lege tenebantur, ut Martianus ait, qui turbæ seditionis ue faciendæ consilium iniissent, seruos ue, aut liberos homines in armis habuissent; omnesq; puberes cum telo in publico deprehensi. Subiungit idẽ: de ui priuata damnatos, neque senatores, neque decuriones, neque iudices esse, neque honorem ullum capere, Iulia lege, potuisse. Consularis & Antonia, à M. Antonio post obitum C. Cæsaris lata; ut damnatis de ui ad populum prouocatio esset. quod ad conciliandos sibi multitudinis animos, qui tyrannidem spectaret, excogitauit. Harum autem legum testimonia non recito; ne perdat narratio dignitatem, ne ue non modo aliis, uerum etiam ipse mihi molestiam pariam, dum illa crebro repetantur, ut ait, ut scribit, & eiusdem generis alia. Peculatus à principio capitalis non fuit, & pecuniaria pœna, non capitis diminutione, notabatur. id significat Liuius lib. XXVII, cum ait: M. Liuius erat, multis annis ante ex consulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiam adeo ægre tulerat, ut & rus migraret, & per multos annos & urbe & omni cœtu careret hominum. ex his uer
bis,

bis, non esse M. Liuio, qui postea Salinator est appellatus, aqua & igni interdictum, sed, affectum animo grauiter ex eo iudicio, iratum populo, sua sponte urbe cessisse, animaduerto. eum autem peculatus nomine à populo esse damnatum, ex eo libello didici, quem nescio quis de uiris illustribus composuit. est enim in eo ita scriptum: Liuius Salinator primo consul de Illyrijs triumphauit; deinde ex inuidia peculatus reus ab omnibus tribubus, excepta Mæcia, condemnatus. & apud Liuium lib. XXXVIII. damnato de peculatu L. Scipione Asiatico, Africani maioris fratre, litis æstimatæ, & carceris, nisi solueret, mentio fit; aquæ uero & ignis interdictio nulla nominatur. Habemus etiam exemplum M. Camilli, qui urbem Romam obsidione Gallorum liberauit. hic ob Veientanam prædam, ut ait Liuius, à L. Appuleio accusatus, XV millibus grauis æris damnatus est. abijt autem in exilium ante iudicij diem: quia, cum, se damnatum iri, de suis tribulibus & clientibus cognouisset, de patria maluit decedere, quàm iniquissimam multam, populi suffragijs irrogatam, exoluere. nam damnatis de peculatu uel soluendum erat quanti lis esset æstimata, uel in uinculis, quoad soluerent, miserrime

uiuendum. quod in Scipionis Asiatici iudicio, quo de proxime dictum est, Liuius significat. quòd si reus, iudicio non expectato, in exilium uoluntarium abijsset; tunc accusationem quidem is, qui cœperat, persequebatur; reum tamen absentem non alia, quàm pecuniaria pœna populus condemnabat: eamq; pecuniam soluere, si rediret, damnatus cogebatur, aut, si soluendo non esset, in carcerem ire. et, cum ait Liuius de Camillo lib. V, Non prius ab Ardea profectum Camillum, quàm comperit legem latam: quòd iniussu populi mutari finibus non posset: non significat, quod fortasse uideri possit, non licuisse Camillo aliam in ciuitatem, extra populi R. ditionem, migrare; sed, non potuisse Romam redire, nisi, quam ab eo solui pecuniam populus iusserat, aut solueret, aut, lege lata, rescissoq; populi iudicio, liberaretur. non enim in exilium ire coactus esset, si multæ satisfecisset. idq; satis aperte Liuius declarat, cum ait: Accitis domum tribulibus & clientibus, quæ magna pars plebis erat, percunctatus animos eorum responsum tulit, se collaturos quanti damnatus esset; absoluere eum non posse. quare non fuit capitalis peculatus, cum pecunia puniretur: sed, uel quia soluere multam rei non possent, uel
quia

quia nollent, ut Camillus, tanquam in exilium proficiscebantur. Quòd si quis de Marcio Coriolano id, quod Dionysius & Plutarchus tradiderunt, mihi obijciat; perpetuo exilio à tribubus esse multatum, quòd prædam in Antiati agro factam occultasset, nec in publicum retulisset: fatebor fortasse, peculatum fuisse, quo Marcius est condemnatus; iudiciũ tamen illud non uocabo, sed uim quandam & impetum multitudinis concitatæ. ulcisci plebs cum alias iniurias à Marcio acceptas, tum illam maxime uoluit, quòd, cum frumentum à senatu peteret, unus ex omnibus patricijs acerrime restiterat. quare in illo iudicio nihil minus, quàm quid leges uellent, à plebe spectatum est. Quod autem Dionysius & Plutarchus, non absentem, sed præsentem, Liuius autem contra damnatum absentem tradit: Liuio magis assenserim. est enim uerisimilius, Coriolanum, irritatæ plebis uim timentem, iudicio se non commisisse, & ante iudicii diem urbe exijsse. Accedit illud, quòd, etsi de Coriolani exilio inter omnes conuenit: de crimine tamen, quo damnatus est, non idem omnes tradunt. Plutarchus peculatum memorat. Liuius delicti nomen non ponit. Dionysius nominatum quidem à Sicinio tribuno pl. prædá

Antiatem in Coriolani accuſatione ſignificat, ſed ut perduellionis crimen, quod illi obiectum erat, probaretur; quòd eam prædam Coriolanus amicis & clientibus diuiſiſſet, eo conſilio, ut ſocios & ſatellites ad parandam tyrannidem quamplurimos haberet. quare, ſi uerum eſt, quod Græci homines ſcriptum reliquere, multatum exilio Coriolanum; cum Liuius, non damnatum exilio, ſed damnatum in Volſcos exulatum abijſſe tradat; ut ſignificare quiddam de uoluntario exilio uideri poſſit: tamen, uel quia iudicium illud non fuit, ſed furentis plebis impetus, uel quia cum peculatu coniunctum una fuit perduellionis crimen; nihil obſtat, quin peculatum ex eo genere criminum fuiſſe credamus, quo in genere non capitis erat, ſed pecuniæ pœna conſtituta. Hoc de crimine lex nulla nominatur. ſed ante M. Aemilium Lepidum, C. Flaminium cos. quo anno ſuperior Africanus à duobus Petilijs tribunis pl. eſt accuſatus, iudicem ſenatum fuiſſe, Liuius libro XXXVIII ſignificat his uerbis. Huic rogationi Q. & L. Nummij intercedebant. ſenatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea ſemper factum eſſet, æquum cenſebant. tum Q. Terentium Culeonem prætorem de pecunia, quæ

capta,

capta, ablata, coacta ab rege Antiocho diceretur, quærere patres iusserunt. eoq; cognoscente L. Scipio Asiaticus damnatus est. me tamen idem Liuius in dubitationem adducit, senatus ne, an populus ante eos consules, quos nominaui, de peculatu quæsierit. scribit enim duobus libris, XXVII, & XXIX, M. Liuium Salinatorem post priorem consulatum à populo esse condemnatũ; ideoq; eum, cum censuram gereret, tribus omnes, excepta Mæcia, in ærarios retulisse, quòd & innocentem se condemnassent, et consulem postea censoremq; fecissent. eam porro damnationẽ peculatus nomine fuisse, docet is, ut iam ostendi, qui de uiris illustribus librum conscripsit. parum igitur ipse sibi constare Liuius uidetur, qui ante consules M. Aemilium & C. Flaminium semper de peculatu senatum quæsisse affirmet, cum idem eo de crimine M. Liuium, populo iudicante, damnatum ante dixerit. sed uidelicet existimo, quouis de crimine, si tribunus pl. aliquis esset accusator, populum iudicare potuisse. id quod ante dictum est, exemplisq; comprobatum. quare, ne grauis auctor, T. Liuius damnetur inconstantiæ, locum hæc habeat exceptio. Post Africani eiusq; fratris Asiatici accusationem, prætor cum iudicum consilio

lio de ijs, qui peculatus arguerentur, quæstionem exercuit. id opinor lege ab aliquo magistratu lata institutum. alioqui, quod senatus uniuersi munus erat, ad prætorem, certumq; iudicum numerum, senatu negligente, translatum, uix putarim. Lege postea Iulia capitalis peculatus factus est: quod iurisconsulti declarant. nec iniuria: cum & repetundarum crimen, huic admodum simile, capitale iam antea fuisset. cur enim, quod sociis tribuebatur, id ærarii, hoc est ciuium, caussa minus fieret? tametsi Cæsar, cum tam acriter de peculatu cauit, suam potius rem, quàm publicam spectauit, sibi enim, qui omnia teneret, furtum fieri statuit, non reip. Lege autem peculatus tenebatur, si quis pecuniam publicam surripuisset, uel, ut surriperetur, curasset: si quis in aurum, argentum ue, aut æs publicum quid indidisset, uel immiscuisset, fecissetq; dolo malo, quo id peius fieret hæc apud Venuleium scripta sunt. Quod autem additur, eadem Iulia lege obstrictos fuisse qui æs, in quo leges incisæ erant, refixisset, uel quid immutasset, aut in publicis tabulis deleuisset, induxisset ue: hæc ego non ad peculatum, sed ad maiestatem retulerim. quòd si pretio commissum id fuisset: ne sic quidem peculatus

mihi

mihi uidetur, sed damnandi potius maiestatis & corruptus, & corruptor. quædam enim incerta crimina in maiestatem conferebantur: neque aliud crimen patebat latius. atque etiam, quod in lege Iulia peculatus ait Vlpianus scriptum fuisse, ne quis ex pecunia sacra, religiosaq; auferret, interciperet, in rem suam uerteret, non peculatum magis, quàm sacrilegium, fuisse existimauerim. Hæc præterea sunt in crimine peculatus: si quis imperator pecuniam ex præda captam penes se priuatim retinuisset, eamq; nec in triumpho tulisset, nec in ærarium retulisset. Pœna peculatus uel pecuniaria fuit, uel capitalis. nam qui prædam ab hostibus captam surripuerat, in quadruplum damnabatur: ceteris autem aqua & igni interdicebatur. postea irrogata est alia lege deportatio, abrogata interdictionis pœna. deportati uero, quod in Vlpiano legimus, sicut omnia pristina iura, ita & bona amittunt omnia. Et quoniam, ut repetundæ, ita peculatus publicum furtum fuit; propterea, ut in repetundis, sic in peculatu æstimationes fiebant litium, contraq; heredes, ut scripsit Papinianus ad legem Iuliam peculatus, actio dabatur. peculatum tamen, quod ante quinquennium esset admissum, obijci non opor-

oportuit, si Venuleio credimus. Cum peculatu residuæ pecuniæ coniunguntur. damnum enim utroque modo infertur ærario. residuæ autem pecuniæ sunt, ut ait Paulus, quæ priuatim retinentur, cum uel in usum publicum erogari, uel in ærarium inferri debeant. nec minus in hoc crimine, quàm in peculatu, actio aduersus heredes dabatur. quæq; de peculatu, eadem residuis de pecunijs lex cauebat. ut non dubitem, quin eadem pœna sit damnatis irrogata. amplius quidem tertia parte, quàm deberent, soluisse eos, qui de residuis pecuniis damnarentur, Martianus ait. capitis autem lege Iulia esse damnatos, uerisimillimum est. Inter sicarios graue crimen fuit, & ad uim pertinuit; proprie tamen lege Cornelia uindicatum est. sicuti nec de perduellionis crimine, quod ad maiestatem pertinuit, eadem lege, qua de reliquis maiestatis criminibus, quæsitum est: cum perduellione populus, de reliqua uero maiestate prætor cognosceret. Lege de sicarijs Cornelia, quam dictator Sylla tulit, tenebatur qui hominem occidisset, aut occidendi caussa cum telo ambulasset, uel uenenum parasset, habuisset, uendidisset: siue quis priuatus testimonium dolo malo dixisset, quo quis iudicio publico condemnaretur: aut si magi-
stratus

ſtratus ob capitalem cauſſam pecuniam accepiſſet, eorum ue quid feciſſet, quod legibus permiſſum non eſſet. adiectum eſt ex S. C. eadem lege teneri eos, qui homines libidinis, uel, ut iuriſconſulti loquuntur, promercij cauſſa caſtrauiſſent, aut filios, exceptis Iudæis, circumcidiſſent, ſacrificia ue mala feciſſent, habuiſſent. excipiuntur tamen hac lege, qui occidiſſent perfugam, uel uim inferentem, uel pudicitiam uiolenter attentantem. exceperat etiam eos Sylla, qui ob relata proſcriptorum ciuium capita pecuniam ex ærario accepiſſent: quos tamen poſtea C. Cæſar, cum de ſicarijs quæreret, in ſicariorum numero habuit. hac lege tenebantur etiam ij, quorum fraude, aut conſilio naufragi per uim ſuppreſſi fuiſſent; qui ue data opera in eorum, quos odiſſent, res atque bona incendium immiſiſſent. Hic, quæ pœna eſſet lege Cornelia ijs, qui hominem occidiſſent, fortaſſe quæretur. mors, ut iam ſignificauimus, non fuit, ſed aquæ & ignis interdictio. nam Cato cenſorius ciues Romanos necari, aut uerberari, perduellibus exceptis, lege lata uetuit. quòd ſi quis obijciat, à Naſica Ti. Gracchum, ab Opimio Caium, à Mario Saturninum, & Glauciam, à Cicerone ipſo ciues Romanos uita priuatos, neque tamen

men quenquam eorum lege Porcia condemnatum: huic facile satisfieri poterit, si ita respondebitur: cum S. C. illud fieret, quò deuentum nisi difficillimis ac periculosissimis reip. temporibus non esse traditum est, Darent operam consules, ne quid resp. detrimenti caperet; iacuisse prorsus legem Porciam, & impune licuisse ciues seditiosos, nec salutariter de patria cogitantes interficere. quibus S. C. excitati, atque armati Nasica, Opimius, Marius, Cicero, fecerunt id contra legem Porciam, quod nisi fecissent, timendum magnopere fuit, ne leges reliquæ omnes, perniciosis malorum ciuium consiliis, ac scelere, conciderēt. leges enim ad salutem publicam referuntur. ea cum in dubium uenit; si legibus subuenire non licet, ad uim confugitur. eaq́; iusta uis, ea pietas in patriam est, nullo neque præsenti, neque posteritatis iudicio damnata, sed omnium sæculorum perpetuis sermonibus, ac laudibus excepta. Atque hanc in ciues ultimo supplicio animaduertendi potestatem non nisi S. C. ut diximus, consulibus esse datam (nam legibus multare ciues morte non licebat) illa in Catilinam indicant: Ad mortem te Catilina duci iussu consulis iampridem oportebat. habemus enim S. C. in te Catilina uehemens,

&

& graue. non deeſt reip. conſilium, neque auctoritas huius ordinis. nos, nos, dico aperte, conſules deſumus. decreuit quondam ſenatus, ut L. Opimius conſul uideret, ne quid reſp. detrimenti caperet. nox nulla interceſſit: mox interfectus eſt propter quaſdam ſeditionum ſuſpiciones C. Gracchus, clariſſimo patre natus, auis, maioribus: occiſus eſt cum liberis M. Fuluius conſularis. ſimili S. C. C. Mario L. Valerio cos. permiſſa eſt reſp. num unum diem poſtea L. Saturninum tribunum pl. & C. Seruilium prætorem pœna remorata eſt? at nos uigeſimum iam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis. habemus enim eiuſmodi S. C. ueruntamen in tabulis, tanquam in uagina, reconditum. quo ex S. C. confeſtim interfectum te Catilina conuenit. et Saluſtius in Catilinario: Senatus decreuit, quod plerunque in atroci negocio ſolet, ut darent operam conſules, ne quid reſp. detrimenti caperet. ea poteſtas per ſenatum more Romano magiſtratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis ſocios, atque ciues, domi militiæq; imperium atque iudicium ſummum habere. aliter ſine populi iuſſu nulli earum rerum conſuli ius eſt. Verum, quia S. C. huiuſmodi non niſi

nisi aduersus eos ciues fieri solitum est, qui uel perniciosis legibus, uel armis, uel alia quauis ratione remp. oppugnarent, perduelles fuisse Ti. & C. Gracchos, Saturninum, Glauciam, Catilinam, eiusq; socios, ideoq; non modo S. C. sed lege quoque Porcia concedente, iure cæsos, licet existimare. Opponitur etiam illud, quod à Pediano traditum est. L. Tubulus, homo prætorius, ætate patrum Ciceronis, propter multa flagitia, cum de exilio esset accersitus, ne in carcere necaretur, uenenum bibit. qui si necem timuit; non uidetur, satis sibi constitutum fuisse præsidij in lege Porcia, iudicasse. Ego contra sic. Potuit Tubulus commissi perduellionis, quo crimine damnatos affici extremo supplicio neque Porcia, neque ulla omnino lex uetabat, sibi esse cõscius: ideoq; mortẽ iure pertimescens, ne in carcere necaretur, uenenum bibit. potuit etiam, perduellione non commisso, deterritus conscientia potius, quàm legibus, mortem timere, ut ij, quos aliquo scelere cõtaminatos furiæ uexant: horrent omnia: quocunque aspexerint, aut uenerint, ibi carcer, ibi carnifex, ibi laqueus, & securis, ibi factis eorum digna sibi uidentur intueri. timuit igitur Tubulus, ne, quemadmodum multi ob recte facta legibus soluti sunt, ut sum

mos

mos honores ante legitimam ætatem, aut aliquid, quod nemini præterea concedi ſoleret, conſequerentur; ſic ipſe, quandoquidem ſe ab exilio reuocari uideret, exilio grauius aliquid, mortem nimirum, uel contra leges ob flagitia plurima ſubire cogeretur. certe, quo minus de Porciæ legis perpetua ui, perpetua inquam adusque poſtrema reip. tempora, in dubium ueniam, facit illa uox Ciceronis in Verrem lib. V. O nomen dulce libertatis: o lex Porcia, legesq́; Semproniæ: huccine tandem omnia reciderunt, ut ciuis Romanus, in prouincia populi R. in oppido fœderato, ab eo, qui beneficio populi R. faſces & ſecures haberet, deligatus in foro uirgis cæderetur? et pro C. Rabirio perduellionis reo, Porcia lex, inquit, uirgas ab omnium ciuium Romanorum corpore amouit: hic miſericors flagella retulit. Porcia lex libertatem ciuium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. iam illa C. Cæſaris apud Saluſtium, ſi pro perduellibus, Lentulo, Cethego, Gabinio, & reliquis, reip. ſtatum non leuiter labefactare, ſed omnino conuellere conantibus, dicuntur; quanto plus habere loci uideantur, ſi pro ciuibus, qui priuatis hominibus uim attulerint, nihil aduerſus maieſtatem

tem publicam deliquerint, pronuncientur? Per deos, inquit, immortales, quamobrem in ſententiam non addidiſti, uti prius uerberibus in eos animaduerteretur? an, quia lex Porcia uetat? atqui et aliæ item leges cōdemnatis ciuibus non animam eripi, ſed exilium permitti, iubent. et infra. Maiores noſtri, Græciæ morē imitati, uerberibus animaduertebant in ciues, de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebant. poſtquam reſp. adoleuit, & multitudine ciuium factiones ualuere: circumueniri innocentes, aliaq; huiuſcemodi fieri cœpere. tūc lex Porcia, aliæq; leges paratæ ſunt; quibus legibus exilium damnatis permiſſum eſt. Extat etiam Milonis exemplum. qui ſi, occiſo P. Clodio, de qua nece & quærendum extra ordinem, ut in atrociſſima re, ſenatus cenſuit, & à Pompeio Magno conſule lata noua lex eſt, Porciæ legis beneficio uitam retinuit, ciuili tantum morte, hoc eſt exilio, affectus eſt: multo magis reliquos ciues, qui leuiora delicta cōmiſiſſent, eiuſdem legis perfugio eſſe uſos, naturalemq; mortem effugiſſe, credibile eſt. At in oratione pro Cecina, & in primo de oratore mors, quaſi pœna legibus irrogata, nominatur. nam pro Cecina, Nulla, inquit, in lege noſtra reperietur, ut apud cete-

ras

ras ciuitates, maleficium ulla exilio esse multatum: sed, cum homines uincula, neces, igno miniasq; uitant, quæ sunt legibus constituta, confugiunt, quasi ad aram, in exilium. de oratore autem: Vitia hominum, atque fraudes damnis, ignominiis, uinculis, uerberibus, exilijs, morte multantur. Hæc loca legem Porciam non infirmant, sed ad perduellionis crimen spectant. quo uno in crimine ciues Romanos occidi uetustis legibus licuisse, iam diximus: quas, tanquam ciuitati salutares, neque Porcia, neque lex ulla unquam abrogauit. Sed uenit in mentem quærere, magistratus ne soli, quorum in uindicandis reis potestas esset, an etiam priuati lege Porcia tenerentur. Primum, ubicunque huius legis mentionem fieri uideo, uerbum nullum animaduerto, quod ad priuatos referri possit: ad magistratus omnia manifeste spectant: idq; ea maxime, quæ proxime recitata sunt, Salustij uerba declarát. deinde, quorsum de priuatis? an uerisimile est, nullam antea in ciuitate legem de ui fuisse? an potest ulla ciuitas sine legibus, presertim ijs, quæ uim, quæ iniurias arceant, non dico diu uigere, sed omnino stare, atque incolumis esse? ante igitur de priuatorum ui leges multæ. magistratus autem à

corporibus ciuium Romanorum abstinere prima iussit Porcia lex: quam deinde aliis legibus idem iubentibus confirmatam, Salustij testimonio cognoscitur. sed, ut de priuatis Porcia non loqueretur; intelligi tamen, quis non uidet? nam quæ potestas & magistratibus, et contra sontes, omniq; supplicio dignos adimitur, an ea priuatis relinquetur? Restat, ut soli peregrini, si modo ita meriti essent, necarentur. id quo minus fieri liceret, nulla lex unquam uetuit. et fasces illi, ac secures, quæ magistratibus præferebantur, potestatis quidem, uetusto more, erant insignia, eius tamen potestatis, quam in peregrinos tantum liceret exercere. exilium, publicatio bonorum, carcer nocétibus ciuibus proposita fuerũt; mors, nisi si quis & in ipsam remp. & quamacerbissime peccasset (omnium enim de maiestate criminum perduellio summum erat) timenda non fuit. Illud miror; cum prætor de crimine inter sicarios quærere soleret, Suetoniũ tradere, C. Cæsarem in ædilitate quæstionem de sicariis exercuisse. quod fortasse illi à senatu extra ordinem mandatum. Quod autem à Martiano scriptum est, ut digestorum lib. XLVIII constat, legis Corneliæ de sicarijs & ueneficis pœnam fuisse deportationẽ in insulam:

sulam: nolo aliquē ideo perturbari, quia, Sylla dictatore, id est reip. tēporibus, deportatio nominetur: quod à me iam negatum est. nam Sylla pœnam irrogauit aquæ & ignis interdictionē: cuius in locum deinde successit deportatio; ut Vlpianus nō semel Iustinianusq; declarant. spectauit igitur Martianus sui tēporis consuetudinem, pœnamq; nominauit, non eam, quam in sua lege scripserat Sylla, sed eā, qua tunc, sublata aquæ et ignis interdictione, lege Cornelia damnati plectebantur. manebat enim, & obseruabatur eadem lex, pœna mutata. De paricidio prima fuit Romuli, primi regis, lex: quæ permittebat, ut mōstruosi partus impune possent necari, uel exponi. hanc legem si, ut alias, à familia nominare uolumus, Siluiam licebit appellare. est enim Romulus Siluiæ gentis prænomen. reliquiq; sex, qui Romæ regnarunt, suum omnes nomen, & prænomen habuerunt. Tulit idem de paricidio, id est de cæde hominis liberi. nam aduersus eos, qui patrem, aut matrem occidisset, pœnā nullam statuit; qui neminem unquam tam ab humanitate auersum, tam naturæ inimicum fore existimaret, ut parentibus, unde uitā ipsam, ac lucis usuram accepissent, manus afferret. neque per annos D C Romæ quisquā tale faci-

nus perpetrauit. post Annibalis bellum L. Ostius patrem fertur primus occidisse. Romulus autem, quicunque hominem occidisset, paricidam appellari uoluit. Etiam Numa Pompilius legem his uerbis composuit, ac edidit: Si quis hominem liberum sciens morti duit, paricida esto. qua lege Tullus Hostilius rex Horatium illum, qui sororem occiderat, uoluit iudicari. postremis reip. temporibus pœnas aduersus paricidas, lege lata, C. Cæsar auxit. tulit enim, ut paricidæ non exilio solum, ut antea, sed bonis etiam omnibus multarentur; reliqui uero, capitalium rerum condemnati, dimidia bonorum parte; cum antea integris patrimonijs exularent. Hic, propter nominis potius, quàm rei, similitudinem, leges de patricidio subiungemus. aliud enim est, esse paricidam: aliud, esse patricidam. paricida parem occidit, hoc est ciuis ciuem: patricida patrem, ut matricida matrem. Sanxit igitur lege Pompeius Magnus, ut, qui hoc tam impio crimine damnatus esset, insutus culeo cum cane, gallo gallinaceo, uipera, & simia, in mare, uel in amnem proiectus, uitam, omnium elementorum usu priuatus, amitteret. hoc & ante L. Sylla Felix lege sanxerat: sed Pompeius noua lege correxit, addiditq;

multa, & interea, ut, non qui patrem, matrem ue tantum, uerum etiam qui cognatos, aut patronos occidissent, patricidij lege tenerentur. tametsi non omnes eadem pœna afficiebantur. nam qui cognatos, aut patronos occiderant, ijs pœna erat ea, quam lex Cornelia de sicarijs irrogabat. summo autem illo, quod memorauimus, supplicio, quod à rege Superbo excogitatum historiæ narrant, ut puniret grauius M. Tullium II uirum, qui librum de sacris mysterijs describendum Petronio Sabino tradidisset, mactabantur ij, qui patrem, aut matrem, auum, aut auiam necassent. de quibus tamen, nisi confessi prius essent, supplicium sumi leges uetabant. Nunc de ueneficio dicendum. locus autem uidetur postulare, ut, ante quàm ad leges ueniamus, quæ nobis est proposita tractatio, noua quædam afferamus, quæ fore non inutilia credimus non modo litterarum humanarum studiosis, uerum etiam ipsis iurisconsultis, ijs quidem, qui paulo splendidiorem doctrinam colunt; quales maxime nouimus, excellenti non minus humanitate, quàm doctrina, præditos uiros, Romæ Syluestrum Aldobrandinum, Antonium Augustinum, Antonium Galæsium, Florentiæ Lælium

Taurellum, Mediolani M. Antonium Caymum, Brixiæ Iacobum Chiziolam, Vincentium Portulacam, qui latine scribendi elegantia, meo iudicio, ad antiquorum laudem accedit proxime; Patauij uero Guidonem Pancirolum, familiarem meum, qui noctes uigilat serenas, ut ait Lucretius, assiduoq; studio antiquitatem ex tenebris educit. Primum igitur illud ponatur, ueneficij crimen fuisse capitale: alterum, de eo quæsiisse non prætorem modo, qui & iudex quæstionis dicebatur, uerum etiam iudicem quæstionis, qui prætor interdum non erat: tertium, uideri mihi satis manifesto errore Budæum, uirum alioqui bene doctum, in suis adnotationibus esse lapsum, qui criminalibus, ut appellant, in caussis, præter prætorem urbanum, neminem quæsiisse, eumq; tum, nomine commutato, iudicem quæstionis esse dictum, tradiderit. Capitale fuisse ueneficium, indicat exilium Oppianici, de ueneficio condemnati: cuius mentio fit in ea pro Cluentio: & illud in eadem, cum futurum ait Cicero, si Cluentius ueneficij reus damnetur, ut patris sepulcro priuetur. clarissime autem hoc significatur Institutionum iuris ciuilis libro IIII. Probemus alterum, quod paulo difficilius uidetur.

Iudicum quæstionis duo uideo fuisse genera; unum eorum, qui cum prætores essent, quæstionis etiam iudices appellabantur; alterum eorum, qui cum prætores non essent, capitali tamen de crimine quærebant. de iudice quæstionis prætore, patet ex ea, quam proxime nominaui, pro Cluentio; in qua ita scriptum est: Iubet lex iudicem quæstionis, hoc est, Q. Voconium, eosq́; qui illi iudices obuenerint, quærere de ueneno. Voconium autem prætorem fuisse, duobus argumentis coniicio: primum, quòd in eo loco paulo ante Cicero dixit; Quid sibi illi scribæ? quid lictores? quid ceteri, quos apparere huic quæstioni uideo, uolunt? lictores enim, qui magistratum non gereret, non habebat. iudicem autem quæstionis magistratus nomen fuisse, certe nemo dixerit. Alterum argumentum est, quòd ibidem Cicero subiungit de aliis prætoribus, suam unoquoque quæstionē exercente. Hæc, inquit, quæstio sola ita gubernatur? quid M. Pletorij, & C. Flaminini inter sicarios? quid C. Orchinij peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquillij de ambitu? quid reliquæ quæstiones? quibus ex uerbis, prætorem fuisse Voconium, qui iudex quæstionis appellatur, quis non intelligit? nam,

nam, etsi prætores non nominat; satis tamen constat, de prætoribus intelligi. à quibus enim & tot quæstiones, nisi à prætoribus, & tam graues exercerentur, inter sicarios, de repetundis, de ambitu, peculatus? præterea, se quæsiisse de repetundis, in eo loco Cicero dicit. quod ab eo factum in prætura, Valerius, & Plutarchus confirmant. ut omittam, quòd quæsitorem Aquillium nominat: cuius annum fuisse legitimum, eundem qui Ciceroni, ad petendum consulatum, prima docet ad Atticum epistola. ex quo, fuisse collegas in prætura, licet existimare. quod etiam lib. II de officijs manifestum est. collegam enim suum Cicero appellat. Rursus iudicem quæstionis Iunium, qui prætor non erat, quæsiisse de ueneno in Oppianici caussa, docet Pedianus his uerbis: Iunius quæsitor fuit in Cluentij caussa, Verre prætore: in qua Oppianicus damnatus est. & alio loco: Damnato Oppianico, res in inuidia fuit; quòd pecunia reus uideretur oppressus: & princeps illorum iudicum damnatus est C. Iunius, quòd diceretur alios supposuisse, qui reum damnarent, non eos, quos prætor Verres fuerat subsortitus. neque hic eum Pedianus, neque supra prætorem nominauit. Cicero autem in ea pro Cluentio,

Condem-

Condemnatus eſt, inquit, C. Iunius, qui ei quæſtioni præfuerat. adde etiam illud, ſi placet: tum eſt condemnatus, cum eſſet iudex quæſtionis. et alio loco: Quinctius tribunus pl. conuicium C. Iunio iudici quæſtionis maximum fecit. non fuiſſe autem prætorem, aperte, ſic inquam aperte, ut clarius eſſe nihil poſſit, idem demonſtrat in eadem, his uerbis: In hanc flammam recentem C. Iunium, qui illi quæſtioni præfuerat, iniectum eſſe memini, & illum, hominem ædilicium, iam prætorem opinionibus hominum conſtitutum, de ciuitate eſſe ſublatum. Ecce, non prætorium, ſed prætorem opinionibus hominum conſtitutum dicit: quòd, eum prætorem ſine dubio futurũ, homines opinarentur. prætor autem ſi fuiſſet, non eum ædilicium, ſed prætorium uocaſſet. laudabant enim ueteres, ubi ornare aliquem uellent, ab eo magiſtratu, quem poſtremum geſſiſſet; itaq;, homo ædilicius, prætorius, conſularis, dicebant. Præterea, cum prætores in leges non iurauerint, neque ſententias tulerint, quod & Cicero, & Pedianus docent; à Iunio autem iudice quæſtionis ideo multa petita ſit, ut in oratione pro Cluentio legimus, quia in legem non iuraſſet: (erat enim illi iurandum, idem quod iudicibus, le-

ges omnino se esse in ferenda sententia seruaturum) satis constat, Iunium, cum de Oppianico quæsiuit, prætorem non fuisse. Quòd si quis dixerit, non tam Iunium iudicem quæstionis, quàm Verrem prætorem, in illa Oppianici caussa quæsiisse; quia Pedianus ita dicat; Iunius quæsitor fuit in Cluentij caussa, Verre prætore; & quia idem alio loco sortitionem, & subsortitionem à Verre prætore factam tradiderit: huic ita responderi poterit: sortitionem, & subsortitionem non illius modo iudicij, uerum etiam aliorum ideo pertinuisse ad C. Verrem, quia prætor urb. erat. quod ipse declarat Cicero in ea pro Cluentio. prætor autem urbanus de criminibus nó quærebat; quare nec unquam quæsitor dicebatur; sed ius tantum dicebat, hoc est iudices, & formam iudicij dabat. idemq; iudices, quibus alii prætores ad cognoscendas capitales caussas uterentur, sortiebatur, & subsortiebatur. quod ex Pediano, & ex ipso etiam Cicerone satis liquet. Accedit locus ex lib. I accusationis in Verrem: quo in loco Q. Curtium iudicem quæstionis appellat Cicero, in caussa Verris repetundarum: de qua prætor Mᵛ. Acilius Glabrio cognoscebat. eumq; Curtium ait Pedianus à Cicerone esse reiectum. Illud addo;

addo; cum iam docuerim, iudicem quæstionis, & prætorem, & non prætoré, de crimine capitali cognouisse, tertium genus iudicũ quæstionis interdum fuisse, quorum ius cognoscendi non esset, sed tantummodo subsortiendi. quod locus de Q. Curtio proximus iam ostendit: quem cognouisse de repetundis, absurdum est credere: cum, in ea caussa prætorem quæsiisse Glabrionem, ex Cicerone, & Pediano satis constet. itaque tertium hoc genus quæsitores dici non poterant: duo illa superiora genera, quoniam quidem quærerent, quæsitores & erant, & proprie dicebantur. Quod autem à Budæo scriptum est, prætorem urb. ubi de criminibus quæreretur, solum cognouisse: aperte falsum esse dico. non modo enim solus non quæsiuit prætor urb. sed nec omnino quæsiuit. ipse ius dicebat: quod, quærere, non est. quærebant ceteri collegæ, cum iis iudicibus, quos prætor urb. & sortitus, & subsortitus esset. exemplorum plena sunt omnia: unam, quæ multorum exemplorum loco sit, rationem afferam. Accusat Verrem Cicero in suis libris acerbissime: præturam urbanam totam exagitat. obiicit ne unquam, quòd in caussa capitali contra leges aliquid commiserit? nunquam certe. neque

dubium,

dubium, quin Verres, si potestatem illam prætor habuisset, multa fuerit inique facturus. Addit idem: prætorē urb. cum quæreret, iudicem quæstionis esse dictum. hoc certe nemo (de ueteribus loquor: hos enim sequor) unquam tradidit: mirorq́; , cur hoc illi, qui suæ sententiæ testem non haberet, placuerit affirmare. sed, ut opinor, error ex errore fluxit. nam cum, prætorem urb. quærere de criminibus, iam sibi persuasisset: quod omnino falsum est: se qui uidebatur, ut idem quæstionis iudex appellari posset. ego autem ostendi iam, quæstionis iudicem interdum quæsiisse, & prætorem fuisse, non tamen urbanum; ut quæsiuit Q. Voconius de ueneficio: prætorem autem urbanum reip. temporibus quæsiisse, aut iudicem quæstionis uocatum, neque de ueteribus uideo quenquam fuisse qui dixerit, neque coniecturis omnino ullis adduci possum ad suspicandum. Quæsitoris porro erat, accusatorem, defensorem, testem, in officio quenque suo continere. Leges, quibus ueneficium uindicaretur, Romæ per annos multos nullæ fuerunt. non enim proprie ad ueneficium pertinet XII tab. lex illa: Qui fruges excantassit, &, Qui malum carmen incantassit, coercetor. etsi coniunctionem habere quan-

dam

dam uidetur cum ueneficij crimine. proprie uero, ac nominatim eo primum anno, quo C. Valerius Flaccus M. Claudius Marcellus consulatum gesserunt, qui post urbem conditam, si fastos sequimur, aunus CDXXII fuit, de ueneficijs esse quæsitum, legemq; constitutam, Liuius libro VIII scriptum reliquit. ex quo, quæ tum probitas fuerit, apparet; cum in tanta ciuitate, per tot annos, ueneficij nomine in iudicium uocatus nemo sit. Cornelia postea fuit, L. Syllæ; quam, bello ciuili confecto, dictator tulit, cum unus omnia teneret: quod ex his uerbis, quæ scripsit Cicero pro Cluentio, manifestum est. Postea, inquit, L. Sylla, homo à populi caussa remotissimus, tamen, cum eius rei quæstionem hac ipsa lege constitueret, qua uos hoc tempore iudicatis, populum R. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quæstionis genere ausus non est. quod si fieri posse existimasset; pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libentius, quàm omnem illam acerbitatem proscriptionis suæ, questus in ueteres iudices, in hanc unam quæstionem contulisset. Huius autem legis pœna capitalis non ad ueneficos tantum, sed ad eos etiam pertinuit, qui magicis incan-

tationibus

tationibus homines occidissent, aut qui mala medicamenta publice uendidissent. omnesq; prorsus, nemine excepto, uiri, mulieres, liberi, serui, hac lege in iudicium uocabantur. Permissum autem esse reo, ut ex illius uoluntate, clam, aut palam, à iudicibus sententiæ ferrentur, ex ea, qua de proxime meminimus, oratione cognoscitur. eademq; lege de corruptis iudiciis quæsitum, eadem declarat oratio. Secuta est consularis Iulia, C. Cæsaris, qui & ipse dictator fuit. nec tamen deinde ex lege Iulia, sed ex Cornelia, quanquam uetustior fuerit, iudicia sunt administrata: puto, quia non semper posterior lex priorem comprehendebat, sed interdum aliquid tantum addebat: ut uniuersa pene iudicii ratio à priore lege penderet. propterea Corneliam potius, quàm Iuliam, posteriores iurisconsulti nominarunt. De ambitu quæ prima lata est, tribunicia Pœtelia fuit, C. Fabio Ambusto, C. Plautio Proculo cos. deinde aliæ, consularis Cornelia Bæbia, à duobus eiusdem anni consulibus lata: tum alia, Cn. Cornelio Dolabella M. Fuluio Nobiliore cos. lata; ut ex epitome Liuiana colligitur: quæ utrum tribunicia fuerit, an consularis, coniicere non licet. Multis deinde post annis consularis Calpurnia:

purnia: quam C. Calpurnius Piso consul, anno ab urbe condita DCLXXXVI, grauiorem, quàm antea tulit: in qua, præter alias pœnas, pecuniaria quoque erat adiecta. huic legi ob nimiam eius seueritatem puto aliquid postea derogatum. nam in oratione pro C. Cornelio, de quatuor generibus, in quibus per senatum more maiorum statueretur aliquid de legibus, tertium Cicero memorat his uerbis. Tertium est de legum derogationibus. quo de genere persæpe S. C. fiunt, ut nuper de ipsa lege Calpurnia, quæ derogaretur. nunquam enim Calpurnia lex est abrogata: quam seruari Cicerone consule, ex oratione pro Murena cognouimus: sed ei derogatum aliquid, quòd ita senatus censuisset, ea, quæ recitaui, uerba significant. Hac lege accusatoribus præmium uidetur fuisse, ut, si ipsi ambitus damnati essent, aliorumq; eodem in genere culpam demonstrassent, in integrum restituerentur. id apparet (ut alia omittamus exempla) ex oratione pro Cluentio: quam post Calpurniam legem habitam esse, ex eo constat, quia prætor Cicero eam caussam egit. quòd si accusator magistratum designatum in iudicium uocasset, eiusq; culpam iudicibus probasset: reus magistratum amittebat; accusator eius

locum assequebatur: si modo ei per ætatem, & per leges magistratum illum capere liceret. suspicari licet hoc è Syllæ Autroniiq; notissimo exemplo: quibus de ambitu, cum designati consules essent, damnatis, accusatores eorum Torquatus et Cotta consules facti sunt. nisi si, quod ego uerius existimo, consules non legis præmio factos intelligas Torquatum & Cottam, sed quia, comitiis post Syllæ Autroniiq; damnationem iterum habitis, populus eos creauerit. Tertium præmium lege datum accusatori, hoc quidem in crimine, tribus permutationem inuenio: si modo ea tribus, in qua reus censeretur, nobilior esset, quàm tribus accusatoris. hoc in oratione pro L. Balbo Ciceronis illa uerba declarant. Obiectum est etiam, quòd in tribum Crustuminam peruenerit: quod hic assecutus est legis de ambitu præmio. Quòd si nullum ex eo præmium accusator consequi posset, hoc est, neque suam ipsius absolutionem, quia damnatus non esset; neque ullum, deiecto reo, magistratum; neque tribum, quia rei tribus non esset accusatoris tribu nobilior: pecuniam illi de publico esse datam, licet opinari. id autem ex eo suspicor, quòd Asconius in orationis pro Milone commentario, Milo, inquit, postero die fa

ctus

ctus reus ambitus apud Manlium Torquatũ, absens damnatus est. illa quoque lege accusator eius fuit Ap. Claudius: & cum ei præmium lege daretur, negauit. non enim est ut intelligi possit, præmium illi lege datum aut ipsius absolutionem; nec enim recusasset: aut Milonis magistratum, qui designatus nõ erat; aut permutationem tribus, cum ipse in tribu rustica nobilissima censeretur. Claudios enim Pulchros in tribu Claudia fuisse, ex Liuio cognoscitur. reliquum igitur fortasse pecunia fuit: quam accipere, dignitatis nõ erat: itaque Appius, patricia familia natus, Appij, uiri consularis, & auguris, filius, negauit. Post Calpurniam Tullia fuit, consularis & ipsa, lata à M. Tullio Cicerone consule: quæ & pœnam grauiorem, quàm Calpurnia, & præterea aquæ & ignis per annos X interdictionem, hoc est X annorum exilium irrogauit ordini senatorio. itaque sine caussa mirantur non nulli, parum uidelicet attente in legenda historia uersati, cur Cicero in oratione pro Sylla dicat: Abfuit ab oculis uestris; &, cum lege retineretur, ipse se exilio pene multauit. quibus uerbis, de ambitu damnatis ciuitatem non esse lege Calpurnia ereptam, significat: cum idem in oratione pro

Plancio scriptum reliquerit: Nunc postulatur à nobis, ut eius exilio, qui creatus sit, iudicium populi R. reprehendatis. quo declarat, Plancio exilium, si de ambitu damnatus sit, pœnam futuram. pugnare omnino hæc inter se uidentur: sed conciliantur distinctione temporum. nam Sylla damnatus est ante Ciceronem consulem, Lepido & Tullo cos. ea lege, quam C. Calpurnius Piso tulerat: quæ cum esset seuerissima, damnatis tamen exilium non inferebat. oratio autem pro Plancio post Ciceronis consulatum habita est. quo tempore iudicia de ambitu ex ea lege, quam ipse consul Cicero tulerat, exercebantur: qua lege exilium senatoribus irrogatum esse, non obscure pro Murena oratio demonstrat. exilium autem non per omnem uitam, ut in alijs criminibus capitalibus, sed per decennium fuisse, tradidit Dio lib. XXXVII. Polybius tamen in eo libro, quem scripsit de rerump. generibus, aperte significat, multo ante legem Tulliam, atque etiam Calpurniam, capitalem ambitum fuisse. ait enim sic. Pecunijs palam apud Carthaginienses magistratus emuntur. quod Romæ capitali pœua uindicatur. illa porro temporibus Africani minoris Polybius tradidit. ut nouam postea legem,

legem, uetere abrogata, de ambitu latam, credere ſit neceſſe, quæ capitis pœnam ademerit. Aut, dicamus Polybij ætate capitalem fuiſſe ambitum non lege, ſed more: cum eo de crimine, deq; alijs item capitalibus nondum prætores quærerent, ſed populus ipſe tributis comitijs iudicaret. quod idem Polybius in eodem libro docet his uerbis: Capite damnandi ſolus poteſtatem habet populus. In Tullia illud quoque ſcriptum eſt, ne quis biennio, quo magiſtratum petijſſet, petiturus ue eſſet, gladiatores daret, niſi ex teſtamento præſtituta die; ne quis prandia uulgo daret. quam legem cum P. Vatinius contempſiſſet, obijcit ei Cicero tantam licentiam atque arrogantiam in aſper rima illa interrogatione, & in oratione pro Sextio. In Aufidia tribunicia, quam tulit M. Aufidius Lurco, eadem fuere, quæ in ſu perioribus legibus, noui hoc, ut, qui nummos in tribu pronunciaſſet, ſi non dediſſet, impune eſ ſet; ſin dediſſet, ut is, quoad uiueret, ſingulis tri bubus HS CIↃ CIↃ CIↃ deberet. Conſulares præterea duas inuenio, Pompeiá, & Iuliá, Cn. Pópeij Magni, et C. Iulij Cæſaris, qui poſtea dictator fuit: quæ quid aut diuerſum, aut amplius, quàm quæ antea latæ fuerát leges, habuerint, exploratú nó eſt. id quidé facile credi-

 derim,

derim, cum lege Tullia de ambitu damnatis aquæ & ignis interdictio, hoc est exilium, per X annos irrogaretur, lege Pompeia diuturnius exilium, aut fortasse perpetuum, esse irrogatum. nam in Pompeia pœnam grauiorem, quàm antea, & formam iudiciorũ breuiorem Pedianus nominat. hoc etiam hac lege sancitum esse uideo, ne rei laudarentur. quod idem Pompeius cum in Planci iudicio non seruasset, M. Cato iudex Pompeij laudationem legi uetuit. quo autem tempore legem hanc Pompeius tulit, iudicum numerum uidetur cõstituisse CCCLX. quod & Velleius lib. II, & Plutarchus in Pompeio declarat. itidemq; pro CCC, legendum puto CCCLX, in epistola Cœlij, fam. lib. VIII. nisi si aut Velleium, & Plutarchum malis esse mendosum, quàm epistolam Cœlij; ut ubique legatur, CCC: aut, mendum æque apud omnes esse, aliquis existimet, nec CCC, aut CCCLX, sed CCCL iudices fuisse; ut eorum numerus cum numero tribuum, quæ XXXV erant, congruat; quòd ex singulis tribubus deni crearentur. Lege item Iulia capitalem ambitum fuisse, apud Iustinianum scriptum est. Crimen de corruptis iudiciis ipsum quoque capitale crediderim. id ex eo conijcio, quòd

C.Grac-

C. Gracchus tribunus pl. eam legem in ordinem ſenatorium tulit, ceteros ordines excepit: ut in oratione pro Cluentio legimus. Cum igitur et crimen ipſum per ſe grauiſſimum fuerit; (quid enim grauius, quàm innocentem, accepta pecunia, condemnare?) & Gracchus eam legem, ut in eadem oratione ait Cicero, pro plebe tulerit, ad licentiam ſenatorij ordinis retundendam: leuiore pœna eum contentum fuiſſe, ueriſimile non eſt. quod eo magis exiſtimo, quia poſtea crimen hoc L. Sylla comprehendit ea lege, quam de ueneno tulit; ut capitale crimen cum capitali, uenenum ſcilicet cum iudiciis corruptis, coniunxiſſe uideatur. hoc orationis pro Cluentio (ne pluribus utar exemplis) partes multæ declarant. et Sylla equeſtri ordini admodum fuit infenſus, ſenatorij uero ſtudioſiſſimus; Gracchi tamen legem in hoc ſecutus, equeſtrem ordinem, & plebem periculo liberauit. Quod autem coniectura adductus exiſtimabam, id legis XII tab. teſtimonio Gellius confirmat: in qua ſcriptum eſſe ait, ut, qui ob rem iudicandam pecuniam accepiſſe conuictus eſſet, capite puniretur. ut Gracchus non hoc ipſe nouum ſanxerit, ſed à XII tab. petitum in ſuam legē tranſtulerit. Romæ autem quis iudicium pri-

mus corruperit, ignoratur. quod & à Plutarcho traditum est in uita Coriolani. Athenis uero, idem scribit, Anytum, Anchemeonis filium, hanc pestem induxisse primum. Vnũ addam ad ingenia excitanda; quod, quæstionibus positis, maxime fit; mirari me uehementer, cur in ea, quam proxime nominaui, oratione pecunias ob iudicandum captas Cicero repetundas uocet; quas diuersas fuisse nemo nescit: de quibus etiam propria lege quærebatur: cũ de ijs, quæ ob rem iudicandam essent acceptæ, lege Cornelia de ueneno cognosceretur. nisi si pecuniæ repetundæ dicebantur non eæ solum, quas prouinciarum rectores contra leges accepissent, uerum & illæ, quarum caussa, qui ob iudicandum eas cepissent, in iudicium uocarentur. quodam enim modo, cum aduersus eos ageretur, iudicio repeti pecunia uidebatur. id eo facilius crediderim, quia lege Iulia de repetundis non rectores modo prouinciarum, sed eos etiam, qui pecunia corrupti aliquid in iudicio uel commisissent, uel omisissent, esse comprehensos, iurisconsultorum libri demonstrant. nec sane, si ad rationem animus referatur, uideo quid intersit, utrum à socijs, publico fungens munere, pecunias contra leges, an à ciuibus aliquis accipiat. Adulterium lege Romilia capitale
tale

tale fuiſſe, litteris proditum eſt, ſic inquam capitale, ut pœna mors eſſet. tulit enim Romulus legem his uerbis: Adulterij conuictam uir, & cognati, uti uolent, necanto. quod item lege Iulia confirmatum eſt: qua lege ſupplicio afficiebantur eodem, qui cum maribus nefandam libidinem exercuiſſent. ſtupratoribus autem, ſi eſſent honeſti, pœnam irrogabat, publicationem partis dimidiæ bonorum: & capitale tunc ſtuprum non erat: ſin humiles, corporis coertiorem cum relegatione quinquennali, niſi per uim ſtuprum commiſſum eſſet; ſi per uim, tempore non præfinito. Et inter liberas tantum perſonas, ut ſcripſit Papinianus, adulterium ſtuprum ue paſſas, lex Iulia locum habuit. Quod autem, inquit, ad ſeruas pertinet, & legis Aquilliæ actio facile tenebit, & iniuriarum quoque competit. Hanc legem ab Auguſto, non à C. Cæſare, qui eum adoptauit, eſſe latam Vlpianus tradit. Fuit etiam Scatinia, quam C. Scatinius Aricinus tribunus pl. tulit in eos, qui alienam pudicitiam ſolicitaſſent, aut ſuam ipſi proſtituiſſent; quibus pœnam irrogauit X millia nummum. eſt autem hæc lex multis ante Iuliã annis lata, ſatis leui pœna, quam Iulia capitalem fecit, non tamẽ, ut opinor, in eos, qui alienã

pudi-

pudicitiam tentassent, sed in eos, qui præposteram uel aduersi, uel auersi uenerem exercuissent. De falsis, quod in Polybio, Cicerone, Gellio scriptum inuenerim, lex fuit XII tab. ut qui falsum testimonium dixissent, è saxo Tarpeio deiicerentur. Postea, huius legis exemplum secutus, L. Sylla dictator legem tulit, quæ seruis ultimum supplicium, liberis aquæ & ignis interdictionẽ irrogabat, si quis in testamento, alio ue scripto, aut nummo fraudem aliquo modo fecisset. qua de lege meminit Cicero in Verrem. Partus etiam suppositicios, asseuerationem falsi nominis, uel cognominis, signa adulterina, & si quis se pro alio gereret, uel illicitis insignibus uteretur, ad legem Corneliam L. Syllæ, quam proxime nominauimus, pertinuisse constat; prӕterea, qui duobus diuersa testimonia prӕberẽt, quiq; duobus eandem rem diuersis (ut hoc utar uer bo) contractibus in solidum uenderent; item qui, ad litem falsam instituendam, pecuniam acciperent, eam ue in rem coirent, consentirent, cœlarent, non obsisterent. De ijs, quos plagiarios uocarunt, legem Fabiam inuenio; quæ capitis pœnam interdum grauiorem, interdum leuiorem, personarum, & rerum habita ratione, irrogabat. nam, si quis liberum

liberum hominem sciens emisset, aduersus eum, ait Vlpianus, capitale crimen ex lege Fabia de plagio nascebatur. Tutelarum quàm diligenter apud ueteres habita ratio sit, inde constat, quòd suspecti tutoris iudicium, ut ex Cicerone cognoscitur, lege XII tab. capitale fuit. Et, ad arcendam infamiam, alia sancitum est lege XII tab. ut, si quis actitauisset, carmen ue condidisset, quod infamiam flagitium ue alteri inferret, capite puniretur. atque hoc postea L. Sylla, lege lata, maiestatis crimen fecit, ut Cicero in epistola ad Appium significat his uerbis: Est maiestas, ut Sylla uoluit, ne in quemuis impune declamare liceret. Furta quoque ueteres Romani capitali pœna uindicarunt. uideo enim, in XII tab. ita scriptum esse: Si quis nocte furtum faxit, & im aliquis occisit, iure cæsus esto: et, Fur manifesto furto prehensus interdiu, si se telo defenderit, & im aliquis occisit, iure cæsus esto: et, Frugem, aratro quæsitam, furtim noctu si pauerit secuerit ue pubes, suspensus Cereri necator; impubes uerberator, noxiamq; duplionem præstato. Et clandestinæ coitiones capitale crimen fuit. nã, ut Porcij Latronis declamatio demonstrat, lege XII tab. cautum est, ne quis cœtus nocturnos in urbe

urbe agitaret: idq; si quis fecisset, capite mul
taretur. postea lex Gabinia idem sanxit.
Hæc de legibus, quibus capitalia crimina pu-
nirentur. Fuerunt aliæ de minoribus culpis,
parem flagitio pœnam inferentes, hoc est mi-
nime capitalem, ut illa XII tab. Si quis in-
iuriam alteri faxit, XXV æris pœna sunto:
et illa, huic admodum similis: Qui iniuria ce-
ciderit alienas arbores, luito in singulas æris
XXV. Atque has leges magna ex parte lex
Aquillia de iniuria, ab Aquillio tribuno pl.
rogata, correxit: de qua mentionem facit Vl
pianus his uerbis. Lex Aquillia omnibus le-
gibus, quæ ante de damno iniuria ue locutæ
sunt, derogauit; siue lex XII tab. siue alia
quæcunque fuerit. fuit autem ea lex plebisci-
tum; cum eam Aquillius trib. pl. à plebe ro-
gauerit. Fuit etiam Atinia de furtis, ne quid
surreptum usu capi posset, sed ius rei suæ uin-
dicandæ penes eum, cui surrepta esset, perpe-
tuo maneret. Furti uero iudicium inter famo-
sa turpiaq; iudicia numerabatur: quibus dam
nati, omni honore ac dignitate in perpetuum
excludebantur; ut neque magistratum ullum
capere, neque in senatum peruenire unquam
possent. quod in oratione pro Cluentio demon
stratur. Iniuriæ nomine & uis, non modo
publi-

publica, uerum etiam priuata, continetur. nã L. Sylla, ad arcendam uim, legem tulit de iniurijs: de qua ſic digeſtorum lib. XLVII: Lex Cornelia de iniurijs competit ei, qui iniuriarũ agere uolet, ob eam rem, quòd ſe pulſatum, uerberatum ue, domum ue ſuam ui introitam eſſe dicat. qua lege cauetur, ut non iudicet ei, qui agit, gener, ſocer, uitricus, priuignus, ſobrinus ue, propior ue eorum. quibus uerbis, omnem iniuriam, quæ manu fiat, conſtat lege Cornelia contineri. Huc referri poteſt, quod in agraria lege latum à C. Cæſare Calliſtratus ait: ut, qui terminos ſtatutos extra ſuum agrũ fines ue dolo malo mouiſſent, pecunia multarentur. De ſodalitijs, lex XII tab. ſanxit, ut ſodalibus, qui eiuſdem collegij eſſent, et ius coeundi haberent, poteſtas eſſet pactionis, quam uellent, inter ſe ineundæ, dum ne quid ex publica lege corrumperent; de qua tum Cicero in Catone, tum Gellius lib. XX meminit his uerbis: In uniuerſum & cordi, & curæ Romanis ueteribus ſemper fuit, ne qua aut turpia, aut illicita, aut reip. pernicioſa ſodalitia coirent. Licinia poſtea lata eſt, ut ſodalitia (ſic enim ex oratione pro Plancio colligi uidetur poſſe) uel coercerentur, uel omnino tollerentur. Poſt eam Lectoria, de pœna in eos, qui adoleſcen-

tes

tes circumscriberent: quibus etiam, ut ijs caueretur magis, iubebat curatores dari. Remmia contra eos, qui sine caussa, & temere accusarent. Clodia, quam tulit P. Clodius tribunus pl. is, qui Ciceronem iniqua rogatione in exilium eiecit, de publicis iniuriis: quam Anagnini nescio cuius Menulæ caussa, hominis impuri, latã, reprehendit Cicero in oratione pro domo. De alea fuerunt Titia, et Cornelia, illa, ut opinor, tribunitia, hæc consularis. Tum Iulia de annona, & illæ, quæ ignominia sontes reos notarent, ne capere magistratum, ne inter iudices legi, ne alterum liceret accusare. quibus omnibus pœnam quidem esse irrogatam, non tamen capitalem, legitur. quo mirari minus licet, si de ijs nec ita multa ueterum in libris reperiuntur. nos autem nihil de nostro: antiqua narramus, ab antiquis tradita: & ex eorũ scriptis oratio nostra, siue paulo sit uberior, siue restrictior, tota pendet. Hactenus de numero, nominibusq; legum, quæ ad ius & publicum, & priuatũ pertinent. nunc, ut in eo, quem instituimus, doctrinæ ordine pergamus; à quibus leges latæ sint, quo modo latæ, quo in loco, quo tempore, quibus de caussis, quæ postremo uis legis esset, quàm licebit diligenter exponemus.

LEGES nec nisi à magistratibus, nec nisi comitiis ferebantur. idq; probandum exemplis non existimo; ne, quæ ipsa per se satis aperta res est, in ea demonstranda superuacaneam operam suscipiam. sed, quia nec unus magistratus, nec una comitia erát; utrum ab uno, an ab omnibus magistratibus, & utrum unis, an omnibus comitijs ferrentur, aperiendum uidetur. Ferebantur leges à magistratibus maioribus quatuor, uno minore; à maioribus, prætore, & consule, qui ordinarij magistratus erant; item à dictatore, & interrege; qui maiores quidem, ordinarij tamen magistratus nó erant, neque populi comitiis creabantur. censor autem, etsi erat inter maiores magistratus, ius tamen ferendæ legis, aut habendorum comitiorum non habebat. minor magistratus, qui leges ferret, tribunus pl. erat. nam ædiles cur. quæstores, ædiles pl. III uiri capitales, III uiri monetæ cudendæ, tribuni mil. tam Rufuli, quàm Comitiati, etsi magistratus erant, leges tamen non ferebant. Neque uero hæc, quæ doctrinæ caussa à me traduntur, ueterum testimonio singula confirmare, & exemplorum multitudine librum infercire, necessarium existimo, non solum, quòd historiæ, libriq;, unde ipsi hæc hausi-

hausimus, omnibus patent; sed etiam, quod exemplis referta narratio dignitatem non habet, putidæ potius cuiusdam diligentiæ, ineptæq; ambitionis speciem quandam præsefert. Legislatores aut tributis comitijs, aut centuriatis, aut etiam, ut in imperio mandando, & in adoptionibus, curiatis legem ferebant. si tributis, aut cum S. C. aut sine: si centuriatis, è S. C. semper. plus omnino dignitatis, atque auctoritatis in centuriatis, sed potestatis non minus erat in tributis. æque enim populus uniuersus tenebatur ijs legibus, quæ tributis comitijs ferebantur, atque ijs, quæ centuriatis. idq; sancitum esse lege à Q. Hortensio dictatore lata, Lælius Felix memoriæ prodidit, cum ante iure eo, quod statuisset plebs, patricij non tenerentur. non enim aduocare patricios tribuni pl. neque ad eos referre ulla de re poterant. ita ne leges quidem proprie, sed plebiscita dicebantur, quæ tribunis pl. ferentibus accepta erant. Hortensius, quæ rogata plebs sanxisset, ea pertinere ad omnes Quirites uoluit; siue, ut iura plebis augeret; cum plebeius ipse esset; siue utili reip. consilio, quòd in libera ciuitate dissimilem ciuium conditionem discordiæ semina existimaret. in quo dissidentes ueterum opiniones licet agnoscere.

nam,

nam, quod Hortensio dictatori à Lælio tribui scribit Gellius, id ad Q. Publilium Philonem dictatorem Liuius refert, qui multis annis ante Hortensium dictator fuit. rursus neque ab Hortensio, neque à Philone, sed multo ante à L. Valerio Potito, et M. Horatio Barbato cos. eam legem esse latam, Dionysius tradit. qua in uarietate uerũ internoscere difficile sit. nisi si, quod res est, non tanquam nouam legé esse latam, sed quasi ueterem à duobus dictatoribus, Philone, & Hortensio, renouatam intelligas. Scripsit etiam idem Lælius, cum tribunus pl. populũ adesse iuberet, non comitia, sed consilium edicere debuisse: cum nõ uniuersum populum, sed plebem tantum, quæ pars populi est, aduocare tribunus posset. uerum hoc, quod à Lælio scriptum in Gellio legimus, obseruatumue sit, nec ne, haud sane mihi certum est. quin, quò me inclinat coniectura, eò me dare si uelim; comitia, quæ tribunus pl. haberet, dicta crediderim, nõ solum post legé Hortensiá, quæ, discrimine sublato, tribuniciis rogationibus ciues omnes pari iure subiecit; sed antea quoque, cum plebiscitis patricij non parerent. quid enim? non ne tributa comitia dicebátur, quæ designãdis minoribus magistratibus haberentur? at tributa comitia nõ et à tribuno pl.

habebantur? an igitur est, qui, cum tribuni pl. essent designandi, eius rei caussa consilium à tribuno edictum legerit? quòd si quis, ut omnino Lælij distinctio confirmetur, non de eo populo, qui ad designandos magistratus, sed de eo, qui ad sciscendam legem aduocaretur, accipi uelit: ne hoc quidem assenserim: cum, aliter esse, ipso Cicerone magistro didicerim. uocat enim hic noster lib. II de diuinatione comitia & in legum iure, & in iudiciis, & in creandis magistratibus. prætcrea in oratione pro Sextio, Venio, inquit, ad comitia, siue magistratuum, siue legum. et Liuius libro XXXI, Rogatio, inquit, de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquata est. et ibidem: Pro se quoque consulem hortari, ut de integro comitia rogationi ferédæ ediceret. et lib. XLV. Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter affuturus comitiis ferendæ legis. Iam uero et de reo iudicando comitia dicta, quæ tribunus pl. haberet, exempla testantur, ut in III de legibus, & apud Liuium quatuor libris, III, XXVI, XL, XLIII. quanquam, si quis ipsa Lælij uerba paulo attentius consideret; intelliget, nec ab ipso traditum id, quod nos, quasi traditum, exemplis redarguimus.

mus. ait enim, qui non uniuerſum populum, ſed partem aliquam populi adeſſe iuberet, eũ non comitia, ſed conſilium edicere debere. quibus uerbis, non quid fieret, ſed quid fieri deberet, ſignificat. notat igitur, & quodam modo reprehendit deprauatam conſuetudinẽ; ſicuti eodem loco, cũ infert: Ita ne leges quidẽ proprie, ſed plebiſcita appellantur, quæ tribunis pl. ferẽtibus accepta ſunt. quo in loco, Appellantur, accepit, pro, appellari debent. quod enim tradidit, obſeruatum non eſſe; quæq; tribunis rogantibus plebs iuſſit, ea tum plebiſcita, tum leges & à Liuio, & ab aliis dici, ſæpe licet animaduertere: ſicuti & conſilium plebis, & comitia de reo Poſtumio apud eundem Liuium libro XXV. Legem laturus magiſtratus ſcribebat eam domi, & cum peritis conſultabat; ne quid contra populi rem, aut uoluntatem ſanciret; ne forte pugnantia capita ſimul ferret; ne ue quid, quod uetus aliqua lex, ſi ferretur, inane infirmumq; iuberet eſſe; (etſi, quæ poſtea ferretur lex, ſuperiores omnes, præter Sacratas, abrogabat) ne curationem, poteſtatem, commodum ue aliquod ipſe ſibi ſua lege, aut collegis, cognatis, affinibus mandaret: quod leges duæ, Licinia, & Aebutia, fieri uetuerunt: contra quas leges

fecit P. Clodius: tulit enim, quod in oratione pro domo traditũ est, ut sibi Ciceronis ædes liceret possidere. etiam illud in scribẽda lege cauebatur, ne pluribus de rebus, quæ non eiusdem generis uiderentur, una rogatione ferretur: quod fieri cum lex Cæcilia et Didia uetabat; itaque à Clodio factũ accusat Cicero pro domo sua; tum, faciendum non esse, indicat idem in suarum legũ lib. III his uerbis: Qui agent, non plus quàm de singulis rebus consulunto. nam, Consulunto, est, populum roganto. consulitur enim populus, cum lex rogatur: itaque in oratione pro Milone, Nihil, inquit, de eius morte populus consultus, nulla quæstio decreta à senatu est. et pro domo sua: Si populus de ista re consultus esset. et Festus: Rogatio est, cum populus consulitur. etiam in senatu, consulere, est rogare sententias. ad Att. lib. XII. Hic me laudat, inquit, quòd retulerim, non quòd patefecerim, quòd cohortatus sim, quòd denique ante, quàm consulerẽ, ipse iudicauerim. Addebatur illa exceptio; ut, si quid ius non esset rogari, ne esset rogatũ. quod in oratione pro domo notauimus. item: si quid contra alias leges eius legis ergo latum esset, ut ei, qui eam legẽ rogasset, impune esset. quod fuisse tralaticium, hoc est, scribi soli-

tum

tum in omnibus legibus, tradit Cicero lib. III epist. ad Att. Hæc igitur, quæ proposui, quasi legitima à bonis uiris in ferenda lege omnia cauebantur. sed ubi rationem uicit libido; spreta bonorum consuetudine, nihil præter suã potentiam & utilitatẽ in legem spectarunt. ideo sæpe leges Clodii, aut Vatinij, alienas à more maiorum, acerbe reprehensas à Tullio uidemus. Scripta lege, legislator bene de rep. sentiens, ante quàm eam promulgaret, referebat ad senatum; ut, quo plus ponderis maioremq; uim lex haberet, de senatus eã sententia ferret. popularis uero, ac seditiosus magistratus sæpe, prætermissa senatus auctoritate, aut etiam contra senatus auctoritatẽ, legem rogabat. Promulgabatur deinde lex, id est, in publico ponebatur. est enim promulgare, ut ait Festus, quasi promulgare. id autẽ eo fiebat, ut inspiceret qui uellet, inspectã consideraret; nõ solũ, ut intercedi posset ante, quàm ferretur; uerũ etiam, ut aliquãto ante statuere cuiuis liceret, utrũ, cum ferretur, antiquanda, an accipienda lex esset. addo etiam illud, ut quiuis monere legislatorem posset uel de corrigenda, uel omnino de non ferenda lege. spatium autẽ promulgationis, ut ex Dionysio, et aliis patet, quacunque de re ferretur lex, erat trinundinũ, id

est per trinas nundinas. cum enim nundinarum caussa ex agris in urbem ciues conuenirent; per trinundinum leges patere, ut à rustica plebe ter legi cognosciq́; possent, uoluerunt. quod cum M. Antonius non seruasset, inuehitur in eum Cicero Philippica V his uerbis: Vbi lex Cæcilia, & Didia? ubi promulgatio trinundinum? et idem pro domo sua: Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cum C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de rep. quæ mihi uisa sunt ad illius miseri caussam pertinere. hæc homines improbi ad quosdam uiros fortes longe aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. hora nona, illo ipso die tu es adoptatus. si, quod in ceteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione satis est trium esse horarum: nihil reprehendo. sin eadem obseruanda sunt; ut decreuit sanatus M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam, & Didiam latæ essent, populum non teneri: iam intelligis, omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum pl. non fuisse. Et, ut aliud ex alio, trinundinum nó solum in lege ferenda, sed & in magistratu designando uideo esse seruatum, ob eam scilicet caussam, ut consuleretur candidatis pariter,

ter, & populo; illis, ad magis conciliandos ſibi plebis animos; huic, ne imprudenter aliquem repente crearet, quem creatum poſtea nollet. locum autem & in lege, & in magiſtratu fuiſſe trinundino, minime miror; qui uideam à Cicerone, oratione II in Rullum, appellari legem ea comitia, quibus maiores magiſtratus crearentur. nam ſi comitia lex ſunt: ſequitur, ut, quod in lege, idem in comitiis obſeruetur. et, quod rationi conſentaneum uidetur, id exempla clarius oſtendunt. X uiris creandis, inquit Liuius lib. III, in trinundinum comitia indicta ſunt. et in epiſtola ad Tironem Cicero: Ad conſulatus petitionem ſe uenturum: neque iam uelle abſentis rationem haberi ſui: ſe præſentem trinundinum petiturum. quod tamen non niſi tran quilla rep. ſeruatum exiſtimo. nam Punico bello ſecundo Q. Fabius Maximus conſul tertium, Romam comitiorum cauſſa proficiſcẽs, in eum, quem primum diem comitialem habuit, comitia edixit. idemq; fecit anno proximo C. Claudius Cento, dictator comitiorum conſularium cauſſa creatus. Sed nimirum, quod dici ſolet, ſilent leges inter arma: & ad remp. cuius cauſſa latæ leges ipſæ ſunt, omnia referenda. Seruabatur præterea & in iudicio

populi trinūdinum, cum ſcilicet à populo reus iudicaretur. unde illud pro domo ſua: Cum tam moderata iudicia populi ſint à maioribus conſtituta; primum, ut ne pœna capitis cum pecunia coniungatur; deinde, ne, niſi prodicta die, quis accuſetur; tertio, ut ante magiſtratus accuſet intermiſſa die, quàm multā irroget, aut iudicet; quarto, ſit accuſatio trinundinū. ſic enim, quàm quo modo eſt in impreſſis libris, malim legere. Cōſtat igitur, in omnibus plane comitiis, de legibus, de magiſtratibus, de reis, trinundini rationem eſſe ductam: idq; propterea, quod iam dixi, quia legis nomen in omnia comitia, quibuſcunque de cauſſis haberentur, conueniret. Neque uero trinundinū ita interpretor, ut, ipſo tertiarum nundinarū die uel latas eſſe leges, uel deſignatum magiſtratum, uel reum à populo iudicatum, exiſtimem: cum & Macrobius lib. I, comitia nundinis haberi non potuiſſe, neque concionem aduocare, id eſt cum populo agere, licuiſſe, ueterum teſtimonio probet: et Feſtus, nundinas non ſolum inter ferias, ſed etiam inter nefaſtos dies apud antiquos fuiſſe dicat; inter ferias, ne cum populo agi liceret; inter nefaſtos dies, ne lege. Nundinas, inquit, feriarum diem eſſe uoluerunt antiqui, quo ruſtici

mercandi uendendiq; caussa in urbem conuenirent; eumq; nefastum, ne, si liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores. aliud autem erat, cum populo agere; aliud, lege agere. cum populo agere, populum, est, ad consilium, aut comitia uocare, ut ait Festus: lege agere, ius experiri, in iudicio contendere. libro etiam IIII epist. ad Atticũ, per duos nundinarum dies neque comitia esse habita, neque concionem ullam, his uerbis Cicero declarat. Ante X kal. nundinæ. concio biduo nulla. Trinundinum igitur in eam sententiam dictum accipio, ut inter eum diem, quo promulgata lex erat, & eum, quo deinde ferretur, trinæ nundinæ intercederent; quo & sæpius et à pluribus, urbem mercandi uendendiq; caussa uisitantibus, promulgata lex cognosci posset. Post tertias nundinas, magistratus in eum locum, ubi legem laturus erat, siue in forũ, siue in campum Martium, populum conuocabat. ibi cum legem præco, subijciente scriba, recitasset; tum, (forte etiam in toto trinundino, quotiescũque populus coiisset, uel suadebant legem, uel dissuadebant: sed maxime, ac uehementer fieri solitum quo die ferenda lex erat, consentaneum est) primũ quidem is, qui legem promulgarat, populo suadebat,

debat, ut rogationem acciperet; ſed poſt eum alij, non priuati modo, quibus ab aliquo magiſtratu concio daretur, (nam alioqui concionandi poteſtas priuatis non erat) uerum etiam quandoque magiſtratus, pro ſuo quiſque ſenſu, uel ſuadebant, uel diſſuadebant. Suaſorem rogationis eum, qui rogabat, fuiſſe, ita ueriſimile eſt, ut, exemplis, quæ multa ſuppetunt, mihi eſſe utendum in re minime dubia, non exiſtimem. quod autem minus ueriſimile eſt; ut aliquis eius rogationis, quam ferret, ipſe diſſuaſor fuerit; id niſi teſtimoniis probem, credibile non erit. atque hoc tum fiebat, cum magiſtratus non è ſua, ſed è ſenatus ſententia rogationem ferebat. neque enim prohibebatur diſſuadere ad populum, quod nõ probauerat in ſenatu. Piſonis conſulis exemplum habemus in epiſtola, Vereor, ad Atticum lib. I. Piſo, inquit, conſul, lator rogationis, idem erat diſſuaſor. quod Attico, ut nouum & iniquum, ſcripſit Cicero; cum ſuadere ſuas rogationes reliqui ſolerent. unde illud Attici ad Ciceronem lib. II de legibus. Suade igitur, ſi placet, iſtam ipſam legem; ut ego, Vti rogas, poſſim edicere. loquitur enim Atticus cum Cicerone, uti cum magiſtratu legem rogante. et quemadmodum in

eo libro personam Cicero sustinet magistratus legem rogantis; quod proxima superiora uerba declarant; Si quæ forte leges à me hodie rogabuntur, quæ non sint in nostra rep. nec fuerint, tamen erant fere in more maiorum; qui tum ut lex ualebat: sic Atticus ciuem agit de ipsa lege suffragium ferentem. quod indicat illud: Vt ego, uti rogas, possim edicere. refert enim morem illum tabellarum, quibus sciscebatur lex: quæ his duabus erant litteris signatæ, V. R. id est, uti rogas: cum eæ, quibus lex reijciebatur, una littera A, essent inscriptæ: quæ ualebat, antiquo, hoc est nihil nouari uolo, antiqua probo. Vereor autem, (ut à re proposita paululum digrediar) ne mendum lateat in uerbo, Edicere. cui, quantum ex antiqua latine loquendi consuetudine conijcere, ac meminisse possum, in hac sententia locus non est. sed ad rem. Priuatus legem Cinciam de donis & muneribus Q. Fabius Maximus suasit; Ogulniam de sacerdotiis P. Decius Mus; Voconiam de hereditatibus M. Cato ille censorius; Corneliam de reditu Ciceronis Cn. Pompeius. Nec uero, qui priuati item lege dissuaserint, inuenire non facile est. exemplum habemus, in oratione pro lege Manilia, Q. Hortensij; in libro

bro de amicitia, C. Lælij, & minoris Afri-
cani. Maniliam legem, de bello Mithridatico
Cn. Pompeio extra ordinem mandando, dis-
suasit Hortensius; Papiriam, de tribunis p.
reficiendis, Lælius, & Africanus. atque hã
ipsam consuetudinem, ut priuati legem sua-
derent, aut dissuaderent, indicat Liuius lib.
XLV his uerbis: Ita traditum erat, ne quis
prius intercederet legi, quàm priuatis suaden
di dissuadendiq; potestas facta esset: quo me-
lius aut commoda legis aperirentur, aut ui-
tia. quo persæpe euenit, ut aut ij, qui ad in-
tercedendum uenerant, desisterent; aut in-
tercederent, qui non professi essent se inter-
cessuros. et eodem libro infra: Cum in Capi-
tolio rogationem eam Ti. Sempronius ferre
uellet; & priuatis lege dicendi locus esset;
neque ad suadendum, ut in re minime dubia,
quisquam procederet: Ser. Galba repẽte pro-
cessit. item Cicero in oratione pro C. Corne-
lio; cuius extant reliquiæ quædam, cum A-
sconij commentariis editæ. Est, inquit, ius
uetandi, dum priuati dicunt, dum sitella de-
fertur, dum æquantur sortes, dum sortitio
fit. quibus in locis cum & Liuius & Cicero
de solis priuatis meminerint; non tamen eam
potestatem solis priuatis fuisse debemus, exi-
stimare.

ſtimare . partem enim pro toto poſuerunt; quia priuati & ſæpius, & plures, quàm magiſtratus, aut pro lege, aut contra legem dicere ſolerent. Magiſtratuum porro uel ſuadentium, uel diſſuadentium legem exempla habemus hæc. M. Porcius Cato, ille maior, conſul rogationem de abroganda lege Oppia, C. Lælius, ille ſapiens, prætor Liciniam de cooptatione ſacerdotum ad populum transferenda diſſuaſerunt. legem Maniliam prætor Cicero luculenta, quæ extat, oratione ſuaſit: agrariam Rulli iis, quæ extant, orationibus conſul idem diſſuaſit. Verum hæc, quæ paulo longius, ut illuſtriora fierent, produximus, paucis admodum uerbis libro de legibus III Cicero comprehendit. Populum, inquit, docento, doceri à magiſtratibus priuatisq; patiuntor. in quo ſignificatur, ut & ipſi magiſtratus, qui legem ferent, doceant, hoc eſt de ipſa lege dicant; & dicere alios quoque tū magiſtratus, tum priuatos patiantur. Infra uero, eodem libro, cum dixit, De promulgatione, de ſingulis rebus, de priuatis, magiſtratibus audiendis; priuatos poſuit ante magiſtratus, cum ſupra primum magiſtratus, deinde priuatos nominaſſet. quòd ſi ad ueritatem ordo referatur; prius nominari priua-

tos,

tos, deinde magistratus oportuit. prior enim priuatis locus in suadenda dissuadenda ue lege ideo datus est, ne, si eos, qui magistratum gerebant, ante audissent, ab ijs dissentire non auderent. idq; Dio historiæ suæ lib. XXXIX scriptum reliquit. quos autem suadere aut dissuadere leges solitos fuisse diximus, eos in ea pro Flacco legis auctores Cicero appellat: cũ auctores intelligat uel accipiendæ legis, uel antiquandæ. Hæc de suadentibus dissuadentibusq; legem. nunc de loco, unde suaderent, aut dissuaderent, addendum quiddam est.

Nemo ad populum, nisi de loco superiore, concionabatur, siue ius priuatus esset, siue magistratum administraret. id autem ob eam caussam, quo longius à stantibus in concione tum exaudiri uox, tum intelligi uerba possent. concionabantur igitur, si in foro, de Rostris, quæ ad Comitium fuisse, prope iuncta curiæ, Pedianus ait: si in campo Martio, uel alibi, de suggestu, aut editiore aliquo loco. concionari autem magistratibus pro ea, quam habebãt, potestate omnibus licebat: priuatis, quod iam diximus, nisi concionem, id est concionandi potestatem, à magistratu aliquo acciperent, non licebat. et quia sæpius in foro, ubi Rostra fuisse diximus, quàm in campo, leges fereban-

rebantur: ideo sæpius de Rostris, quàm in campo, conciones habebantur. multo enim plures tributis comitiis, quæ, legum quidem caussa, in foro, interdum & in Capitolio habebantur, quàm centuriatis, quæ in campo, latas esse constat; cum tribuni pl. qui comitia tributa, non centuriata, habebant, facillime ad leges rogandas adducerentur, quippe qui leges non ferrēt ex senatus auctoritate: quod necesse erat de legibus centuriatis. Dixi, priuatos non nisi potestate à magistratu accepta concionari potuisse; magistratus autem cunctos suo iure potuisse. quod cum ita esse nunc etiam confirmem; tamen illud addo, summū in eo ius, summamq; potestatem tribunorum pl. fuisse: qui, si uellent, non priuatos modo, uerum & magistratus ipsos, atque etiam consulem, qui summus erat magistratus, prohibere concione poterant. itaque Ciceronem consulem extremo magistratus die Q. Metellus Nepos tribunus pl. concionis habendæ potestate priuauit: et Q. Metellum Celerem consulem à L. Flauio tribuno pl. in carcerem deductum; annoq; proxime consecuto M. Bibulum, item consulem, à P. Vatinio tribuno pl. historiæ narrant. non enim de Rostris modo concionantem, atque etiam de curru trium-

phantem

phantem detrahere tribuno pl. licebat, uerum & , quoquò uellet, deducere, uel ad supplicium, si liberet: propterea quòd, cui uellet, manus iniicere, uetusto Sacratarum legum iure, poterat; ipsi, cum sacrosanctus esset, nemo poterat. Verum tribuni pl. potestatem suo loco, id est libro de magistratibus, reseruemus: interim, quod in manibus est, ipsum agamus. Cum suaserant, dissuaserant ue legem primo loco magistratus, qui legem ferebat, secundo priuati, tertio reliqui magistratus; tum, præsentibus sacerdotibus, ut Dionysius scribit, & diuina exponentibus, sitella, uel urna (sitellam Cicero, urnam Lucanus uocat) deferebatur: in quam siue tribuum, si tributis comitiis lex ferretur, siue centuriarum, si centuriatis, nomina coniiciebantur, deinde, sortibus æquatis, hoc est, ita agitata sitella, ne qua sors subsultaret, atque existeret, sed pariter omnes æquatæ iacerent, sortitio fiebat; quæq; prima uel tribus, uel centuria, quæ secunda, quæ tertia de sitella exiisset, eundem, quem sors dederat, in suffragio ferendo locum atque ordinem tenebat. hæc dum agerentur; si quis tribunus pl. legi uellet intercedere, locus erat. nunquam autem ante suasionem dissuasionemq; legis intercessionem

tercessionem fuisse, declarant illa proxime recitata, quæ Liuius libro XLV, Cicero in oratione pro C. Cornelio tradiderunt. Et quoniam de intercessione, quæ legem impediebat, mentionem facimus: (neque enim legi tantum, uerum & senatus consultis, & prætorum decretis, aut iudicijs intercessum esse, animaduertimus) omnibus de caussis, quæ, quo minus promulgata lex perferri posset, impedimento fuerunt, dicendum nobis est. Hæ quatuor traduntur: prima, intercessio; cum tribuni pl. quorum proprie intercedendi ius erat, edita uoce illa, Veto, de qua meminit Liuius, intercedebant: cuius generis exempla non desunt: altera, cum is, qui promulgarat, uel amicorũ precibus adductus, uel senatus auctoritate commotus, uel ipse sua sponte consilium mutabat: quod C. Manilius, & L. Cæcilius, uterque tribunus pl. diuersis temporibus fecerunt, ille in lege de libertinorũ suffragijs, hic in ea, quam de minuenda ambitus pœna promulgauit. Tertia ratio fuit, cum, neque intercedente tribuno, neque eo, qui promulgauerat, consilium mutante, comitiales dies, id est eos, quibus agi cum populo licebat, consul eximebat, uel supplicationibus decernẽdis, uel ferijs indicendis, non solum ijs, quæ

Latinæ dicebantur, quas indicere ſoli conſules poterant, ſed etiam ijs, quæ imperatiuæ, quas non modo conſulibus, uerum etiam prætoribus ipſorum arbitratu licebat imperare. quo genere uſum eſſe Cn. Cornelium Lentulum Marcellinum conſulem, ut C. Catonis tribuni pl. legibus obſiſteret, uidemus in epiſtola, Placiturum, libro II ad Q. fratrem. Quartam cauſſam, quæ & ipſa comitiis, quacunque de re haberentur, impedimento eſſet, obnunciationem inuenimus: quam omnes plane magiſtratus habebant, ut in oratione in Antonium II Cicero ſignificat his uerbis: Nos nunciationem ſolum habemus, conſules & reliqui magiſtratus etiam ſpectionem. quo loco duas dictiones, nunciationem, & ſpectionem, alteram alterius ſedem occupaſſe, facile crediderim: ut augures ſpectionem duntaxat habuerint, magiſtratus, ſi modo augures eſſent, ut erat Antonius, idem conſul, & augur, ſimul cum ſpectione etiam nunciationem, hoc eſt obnunciationem. idq́; cum ad ipſam Ciceronis ſententiam magis quadrare, qui diligenter animum intenderit, intelliget: tum Feſtus Pompeius ita eſſe, deprauatis ille quidem uerbis, ſatis tamen aperte ſignificat in dictione ſpectio. legamus igitur

in

in ea oratione ſic: Nos enim ſpectionem ſolum habemus, conſules & reliqui magiſtratus etiam nunciationem: ut augures intelligat, cum, Nos, dicit: erat enim ipſe augur: cum uero, Conſules, ſubiicit, in eo notet Antonij conſulis inſcitiam; qui ſe id auguratus iure poſſe diceret, quod, quia conſulatum gerebat, multo facilius poterat. præterea, ut de magiſtratibus obnunciantibus haud parum ſæpe legimus, ita de auguribus de cælo ſeruantibus. ſeruare autem de cælo, ſpectio eſt. quæ tolleretur, ſi uerum illud eſſet, Nos nunciationem ſolum habemus. Quòd ſi quis dixerit; ideo uerum eſſe, nunciationem ſolum habuiſſe augures, quia ſpectionem, niſi iuſſi à magiſtratibus, non haberent: facile refelletur. nam ſi augurũ ſpectio non eſt; quia pendet à magiſtratuum uoluntate: ne nunciatio quidem erit; quia pendet à ſpectione. qui enim eſſe poteſt nunciatio, niſi ſpectio antecedat? præterea, ſi ſpectionem augur non habet, niſi iubente magiſtratu: ne nunciationem quidem habet, niſi eodem uolente. neutram igitur habebit: quandoquidem non ipſius, ſed magiſtratus in utraque poteſtas eſt. quo modo igitur conſiſtit illud, Nos nunciationem ſolum habemus: ſiue nunciationem pro renun-

ciatione, siue pro obnunciatione accipias? Obnunciatio autem duarum rerum obseruatione fiebat, uel cum de cælo fulsisset, aut tonasset; (erat enim in augurum disciplina, ut, Ioue fulgente, tonante, comitia dimitterentur) quo genere impedimenti Pompeius Magnus in secundo consulatu, cum prætorem creari, uirum omnium integerrimum, M. Catonem uideret, ipse autem, hominem flagitiosissimum, P. Vatinium, Cæsaris gratia, uellet, comitia dissoluit: uel cum aues aduersa portenderent. auium porro uel cantus, uel uolatus obseruabatur. nec omnium erat eadem significatio; cum quædam à dextra uolantes, quædam à sinistra prosperos euẽtus ostenderent. itaque sinistra Romanis læta, ut Græcis dextra: iisdem tamen & sinistrum fulmen triste omen fuit ad comitia, cum ad ceteras res esset optimum; &, si bubo uolaret à sinistra. præclare Lucanus hoc de genere lib. III, cum neglectam ueterem comitiorum rationem significaret, illa pronunciat:

- Fingit solennia campus.

Nec cælũ seruare licet. tonat, augure surdo;
Et lætæ iurantur aues, bubone sinistro.

Redeo ad institutum. Sortitione tribuum aut centuriarum facto, dicebat is, qui legem ferebat:

rebat: Si uobis uidetur, diſcedite Quirites. de quo Pediani uerba ſubſcribam. Cum, inquit, id ſolum ſupereſt, ut populus ſententiam ferat; iubet unumquenque is, qui fert legem, diſcedere. quod uerbū non hoc ſignificat, quod in communi conſuetudine eſt, de eo loco, ubi lex fertur, ſed in ſuam quiſque tribum diſcedat, in qua eſt ſuffragium laturus. populus enim confuſus, ut ſemper alias, ita & in concione. Liuius autem lib. II, ubi de lege Lectoria loquitur, Conſul, inquit, Appius negare ius eſſe tribuno in quenquam, niſi in plebeium: non enim populi, ſed plebis eum magiſtratum eſſe; nec ullum ipſum ſummouere pro imperio poſſe more maiorum; quia ita dicatur: Si uobis uidetur, diſcedite Quirites. ubi, Diſcedite, dictum apparet, ad ſuffragia ferenda. libro uero III, ubi de Terentia lege agit, idem ſignificat, cum ait: Quemadmodum ſe tribuni geſſiſſent in prohibendo delectu, ſic patres in lege, quæ per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. initium erat rixæ, cum diſcedere populum iuſſiſſent tribuni; quòd patres ſe ſummoueri haud ſinebant. Cum igitur, de concione iuſſi diſcedere, in ſuam quiſque tribum, aut centuriam abiiſſet; priuatos homines inuenio, qui

de lege laborarent, non modo populum, ut legem acciperet, ante lata suffragia rogasse, uerum etiam, cum suffragia lata essent, ne quid fallaciæ committeretur, ipsos aut tabellas distribuisse, aut distribuentibus præfuisse. idq; diribere proprio uocabulo dicebatur. quod muneris quia fere obiri curariq; ab iis soleret, qui neque ætate graues, neque gestis honoribus insignes admodum essent; id sibi & à senibus, & à dignitate præstantibus præcipue contigisse, gloriose commemorat Cicero in Pisonem. Hoc, inquit, certe uideo, quod indicant tabulæ publicæ, uos rogatores, uos diribitores, uos custodes fuisse tabellarum: &, quod in honoribus uestrorum propinquorum non facitis, uel ætatis excusatione, uel honoris; id in salute mea, nullo rogante, uos uestra sponte fecistis. eodemq; uerbo eadem de re usus est in ea post reditũ in senatu, cum ait: Quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiæ totius, ordinumq; omniũ, quando illa dignitate tot rogatores, diribitores, custodesq; uidistis? Nec dubito, quin legendum sit, diribeantur, non diripiantur, in ea in Pisonem, in eo loco; An expectas, dum de te LXXV tabellæ diripiantur? pro, distribuantur; ut de te iudicium fiat. sic & Plinius

nius manifeste accepit libro XXXVI, cap. XV. Hic est, inquit, ille domitor orbis populus, qui gentes, & regna diribet. Cistis autem suffragiorum custodiendis certos homines in comitijs præfuisse, qui Nongenti sint appellati, idem Plinius lib. XXXIII. cap. II scriptum reliquit. Tabellis distributis, primo loco ea tribus, aut centuria suffragium ferebat, quæ, omnium tribuum, aut centuriarum nominibus in sortem coniectis, prima de sitella, de qua iam diximus, sorte exierat: eaq́; prærogatiua dicebatur; quia prima rogaretur à magistratu, qui comitia habebat. at in prima tribu, aut centuria quis primus? uidelicet is, quem magistratus legem ferens deligebat: deligebat autem, quem & dignitate præstare, & rogationi suæ præter ceteros fauere iudicabat. utrunque cognoscitur in oratione pro Plancio: in qua ita scriptum est. Nam quòd primus sciuit legem de publicanis, tum, cum uir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit; quis non tulit publicanus? si, quia primus sciuit: utrum id sortis esse uis, an eius, qui illam legem ferebat? si sortis: nullum crimen est in casu. si consulis: splendor

etiam Plancij, hunc à summo uiro principem ordinis iudicatum. quo constat, ideo primum Plancium ad suffragium ferendum à Cæsare consule lectum esse, quia primus ordinis equestris iudicaretur. quod ipsum confirmant illa pro domo sua: Consulari homini P. Clodius, euersa rep. ciuitatem adimere potuit, concilio aduocato, conductis operis non solum egentium, sed etiam seruorum, Sedulio principe? dixit enim, Sedulio principe, pro, primo omniũ suffragium ferente. quod apertius proxime ostendit, cum ait: Sin autem is primus sciuit. erat enim quodam modo legis ornamentum, cum is eam sciscebat primus, cuius in ciuitate non leuis esset auctoritas. quod etsi satis clare indicant ea, quæ ex oratione pro Plãcio recitauimus: tamen in hac ipsa pro domo sua idem fit illustrius. subiungit enim post ea, quæ proxime ad exemplum attuli, non magno interuallo: Tu huius, ut acta tui præclari tribunatus hominis dignitate honestes, auctoritatem amplecteris. quasi Clodius Sedulij, tanquam clari hominis, nomen publicis in tabulis ad legem honestandam scripsisset, aut fortasse etiam in æs simul cum ipsa lege incidisset. nam, ut dicam quod sentio, suspicor de mendo, ubi Sedulij mentio fit in ea

pro

pro domo sua. quod enim legitur, Quid te audacius, qui in eius nomen incideris? id non placet. non enim cum audacia casus congruit. nam, incidere, uerbum est in casu positum: audacia uero uoluntatis est. non enim, qui incidit, audax est, sed imprudens, & inscius; qui uero audax, is non incidit, sed incurrit, & irruit. quare aliter suspicor à Cicerone scriptum esse, & forte sic: Quid te audacius, qui in æs eius nomen incideris? leges enim in æs incidi solitas, paulo post docebimus. Cum igitur ab eo, quem magistratus ipse primum delegisset, deincepsq; ab aliis eiusdem tribus, aut centuriæ perlata suffragia erant; tum, suffragiis in utráque sententiam dinumeratis, & eorum numero punctis notato, eius tribus, aut centuriæ uoluntas cognoscebatur, eaq; à præcone renunciabatur; &, eadē in reliquis tribubus aut centuriis ratione seruata, ex maiore tribuum centuriarum ue numero uel antiquabatur, uel sciscebatur lex. hoc autem, dirimere suffragia, &, diremptio suffragiorū, dicebatur. itaq; uetera habent exemplaria Varronis de re rust. lib. III. Dum dirimuntur suffragia, uis potius Villæ publicæ utamur umbra, quàm priuati candidati tabella? quod aperte declarat Lucanus, quem locum depra-

deprauari, &, ut aliis in locis, diribet pro dirimit, reponere, facile non fuit, in illo uerſu, lib. V. Et non admiſſæ dirimit ſuffragia plebis. & ad Q. fratrem, lib. III epiſt. IIII. lego, diremptis tabellis, non, ut uulgo legitur, & ut habent libri quoque manuſcripti, diruptis. item in oratione pro Plancio, diremptio, non direptio. Diremptis igitur ſuffragiis, uel de antiquata lege, uel de accepta cognoſcebatur. ac de antiquata nihil eſt dicendum. ſcitam autem, atque acceptam, omnium ciuium iureiurando confirmari ſolitã legimus. itaque Q. Metellus, ille Numidicus, ne in legem Saturnini per uim latam iuraret, in exilium abire maluit, ſibiq; potius de patria, quàm de ſententia, decedendum putauit. quem anno poſt XLIII imitatus non eſt M. Cato, is, quem Vticenſem hiſtorici nominant: qui cum leges P. Clodij nullo neque iure neque more rogatas putaret, in eas tamen iurauit, conſilio uſus optimo, ut Cicero ait in ea pro Sextio. nam ab eo, quod omnino ne fiat, fieri non poteſt, cum periculo diſſentire, temeritatis uidetur eſſe. Poſt iuſiurandum, in æs lex incidebatur: quod indicat Liuius lib. III his uerbis: Prius quàm urbem conſules egrederentur, leges X uirales, qui-

bus

bus tabulis duodecim est nomen, in æs incisas in publico proposuerunt. atque hoc libro X Dionysius confirmat. et Cicero in oratione III in Catilinam, Memoria tenetis, inquit, Cotta, & Torquato cos. complures in Capitolio turres de cælo esse percussas: cum & simulacra deorum immortalium depulsa sunt; & statuæ ueterum hominum deiectæ; & legum æra liquefacta. quod ipsum uersibus deinde persecutus est in secundo de consulatu suo, ut libro I & II de diuinatione patet. eandem consuetudinem probant illa, quæ in I Philippica scripta sunt. Forum sepietur: omnes claudentur aditus: armati in præsidiis multis in locis collocabuntur. quid tum? quod erit ita gestum, id lex erit, & in æs incidi iubebitis? quod etiam non multo ante dixerat: Quæ illæ in æs incidit, in quo populi iussa perpetuasq; leges esse uoluit, pro nihilo habebuntur? exemplis non egemus: sed unũ Suetonij, quod in C. Cæsaris uita legimus, quod apertam rem multo etiam illustrius ostendit, apponemus. Marcus, inquit, Claudius Marcellus consul, edicto præfatus, de summa se rep. acturum, retulit ad senatum, ut ei succederetur ante tẽpus: quoniam, bello confecto, pax esset; ac dimitti deberet uictor exercitus: &, ne ab-

sentis

ſentis ratio comitiis haberetur; quando nec plebiſcito Pompeius poſtea abrogaſſet. accide rat autem, ut is, legem de iure magiſtratuũ ferens, eo capite, quo à petitione honorũ abſentes ſummouebat, ne Cæſarem quidem exciperet per obliuionem; ac mox, lege iam in æs inciſa, & in ærarium condita, corrigeret errorem. Hic illud occurrit. Si tum denique in æs leges incidebantur, cum perlatæ eſſent; quod proxima Suetonij uerba oſtendunt: cur in ora tione pro Milone, cum de legibus nondum latis, ſed quas Clodius ferre cogitarat, mentionem facit, Incidebantur, inquit, iam domi leges, quæ nos noſtris ſeruis addicerent? cur nõ, ſcribebantur, potius, quàm, Incidebantur? an incideret Clodius leges nondum latas? dica mus, quod omiſit Pedianus interpres; qui in arte Ciceronis indicanda parcus nimis eſt, ſicuti in exponenda hiſtoria ſatis liberalis. notat Cicero confidentiam Clodij, hominis audaciſſimi; qui domi ſuæ leges non modo ſcriberet, ſed etiam, quaſi latas, incideret; quas, quo iure qua ue iniuria, cum ſuis operis & ſeruis omnino perferrę conſtituerat. et eſt oratoris artificium, ad odium concitandum ea de inimico dicere, quæ etiam ſi fortaſſe facta non ſunt, fieri tamen potuiſſe, eius, in quem dicitur,

tur,

tur, ante acta uita declarat. nihil erat, quod in Clodium, quamuis atrociter excogitatum, non uerisimile uideretur. ideo, Incidebantur potius, quàm scribebantur, dixit, uel uere, uel, quod magis puto, ὑπερβολικῶς, & tamen uerisimiliter, ut de P. Clodio; quem omnium audacissimum fuisse constabat. Ne illud quidem prætermittam, non in tabulis modo æneis, sed etiam in columnis incisas esse leges. de tabulis dubium non est: quas etiã aliquot, in hunc usque diem seruatas, ipsi uidimus. de columnis autem Cicero pro Balbo sic: Cum Latinis omnibus fœdus ictum Sp. Cassio, Postumo Geminio cos. quis ignorat? quod quidem nuper in columna ænea meminimus post Rostra incisum & perscriptum fuisse. qua ipsa de re Liuius libro II sic: Tantum sua laude obstitit famæ consulis Marcius; ut, nisi fœdus cum Latinis, columna ænea insculptum, monimento esset, ab Sp. Cassio uno, quia collega abfuerat, ictum; Postumum bellum gessisse cum Volscis, memoria cessisset. et Varro, ut apud Macrobium legimus, antiquissimam legem in columna ænea scripsit incisam fuisse, cui mentio intercalaris ascriberetur. nec deest Dionis in historia testimonium; qui lib. XLI, columnas, quibus incisæ

leges

leges legerentur, de cælo tactas memoriæ prodidit. Scripta iam lege, promulgata, perlata, in æs incisa, (his enim quasi gradibus ad id, quod in lege ultimum, ac summum est, peruenimus) unum restat, ut, ubi custodienda reponeretur, ostendamus. Scire igitur oportet, non eandem legum omnium fuisse rationem, sed aliquot, maximeq; tabulis æneis incisas, in publico proponi solitas, ut oculis ciuium paterent; quod exempla demonstrant; quæ uero æneas in tabulas essent incisæ, eas ad ærarium delatas, quò scilicet & senatus consulta. ibi cum publicis pecuniis, omniumq; publicarum rationum libris conditæ asseruabantur. erat autem ærarium, tum aliorum, tum maxime Plutarchi in problematibus testimonio, in Saturni Opisq; templo: templum autem in uico Iugario, ad Capitolij radices. unde septies millies HS, à Cæsare dictatore depositum, post illius interitum M. Antonius consul abstulit. etsi tantum Opis in Philippica I & II, ubi hac de re Cicero loquitur, mentio fit: puto, quòd duabus cellis simulacra Opis & Saturni separatim dedicata colerentur, & ad Opis cellam propius, quàm ad Saturni, eam pecuniam Cæsar locasset. primis tamen reip. temporibus legem Iciliam in
templo

templo Dianæ, quod in Auentino monte fuit, repositam esse, legimus in historia Dionysij. Quæ ad rationem perferendæ legis attinerét, quæ fere ponderis alicuius esse uiderentur; omnia, ut arbitramur, persecuti sumus. nam, in quo differrent legum ferendarum comitia à ceteris comitiis, ut de magistratu creando, de reo iudicando, quia conuenire magis in librum de comitiis hæc tractatio uidetur, qui post hunc de legibus exibit, hic omittimus.
Locum ferendæ legis interdum Prata Flaminia, qui postea circus Flaminius dictus est, interdum etiam lucum Petelinum, quandoque Capitolium, sed plerunque forum, aut campum Martium fuisse legimus. de Pratis Flaminiis, luco Petelino, Capitolio, Liuius testis est: de foro, declarant illa pro C. Rabirio Postumo: Si lex ferretur, conuolaretis ad Rostra. erant enim Rostra in foro. dixit autem, Conuolaretis ad Rostra, cum hoc subintelligeret, ut inde legem dissuaderetis. et aperte in oratione I in Antonium, & in V, & pro domo, & ubi non? de campo, inde constat, quòd, cum leges centuriatis comitijs sæpe latæ sint; centuriata porro comitia in campo esse habita, omnes historiæ narrent: manifeste sequitur, ut leges centuriatis comitiis latæ,

tæ, in campo latæ sint. Hic oritur alia consideratio, loco ne sacro, an profano ferretur. sacro potius, quàm profano, crediderim: primum, quòd in Rostris, qui locus erat auguratus, templumq; dicebatur, sæpe à magistratu ferretur: itaque pro Sextio, Princeps, inquit, rogationis Q. Fabricius templum aliquanto ante lucem occupauit. occuparat enim, ut legem ferret. quod illa uerba pro Milone declarant: Potuit ne Fabricio, uiro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso? occuparat autem Rostra, non templum alicui deo sacrum: quod ipse Cicero declarat infra, in eadem pro Sextio, subiungens, Tribunos pl. ferro è Rostris à Clodio pulsos, Fabricium intelligens. sed clarissime in Vatinium his uerbis: Cum L. Vectium indicem in Rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris. & Liuius lib. VIII, Naues, inquit, Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ: Rostrisq; earum suggestum in foro extructum adornari placuit: Rostraq; id templum appellatum. Altera est ratio, quòd leges à P. Clodio tribuno pl. in templo Castoris latas inuenio. quod indicat illud in Pisonem: Eodem in templo, eodem & loci uestigio, & temporis, arbitria non mei solum,

sed

ſed patriæ funeris abſtuliſti. ſic enim interpretor illud, Eodem in templo. quo in templo legem de mea pernicie tulerat Clodius, eodem in templo de Macedonia tibi tradenda ſtatim legem tulit: quam tu prouinciam ad arbitriũ tuum pro meo funere, quod idem funus patriæ fuit, ipſe pactus eras. itaque prouinciam lege traditam, quaſi præmium à Clodio debitum, abſtuliſti. et apertius in oratione pro domo ſua: Cum arma, inquit, in ædem Caſtoris comportabas, nihil aliud, niſi, uti ne quid per uim agi poſſet, machinabare. in libris autem de inuentione, Flaminium, inquit, eum, qui conſul remp. male geſſit bello Punico ſecundo, legem agrariam per ſeditionem ad populum ferentem, pater ſuus de templo deduxit. accerſitur maieſtatis. et apud Liuium, ante quàm Roſtra in foro extructa eſſent, de tribunis pl. legum rogandarum cauſſa in templum coeuntibus, non ſemel mentionem fieri uidemus. Ferebat ergo magiſtratus legem in templo: ferebat ſuffragia de lege populus circa templum. locum enim tantæ multitudini ullo in templo fuiſſe, credibile non eſt. cum uero lex à magiſtratu ferretur, eodem in templo alios quoque magiſtratus affuiſſe, eos nimirum, qui cum magiſtratu legem ferente

consentirent, legimus in oratione in Vatinium: Quæ quidem leges, inquit, anno post, sedentibus in templo duobus non consulibus, sed proditoribus huius ciuitatis, ac pestibus, una cum auspiciis, cum intercessionibus, cum omni iure publico conflagrauerunt. Ostendi latam in templo legem, cum in foro fereba tur, hoc est tributis comitiis. quid, cum in campo, centuriatis? tum in templis deorum non existimo, quæ in campo nulla fuisse legimus: quo tamen in loco à magistratu ferretur, eum locum ante auguratum fuisse crediderim. nam si tributis comitiis semper in tem plo; cur centuriatis, quæ maiorum rerum caussa habebantur, profano in loco lex ferretur? sed fortasse uideri possit infirma coniectu ra. addamus exemplum, ut dubia res testimonio probetur. Liuius igitur lib. III, Tribuni, inquit, ut impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere, eo magis, quòd, & augures iussos adesse ad lacum Regillum, fama exierat, locumq; inaugurari, ubi auspicato cum populo agi posset: ut, quicquid Romæ ui tribunicia rogatum esset, id comitiis ibi abrogaretur. Inter leges autem, quæ in foro, & eas, quæ in campo ferrentur, dixi iam hoc interfuisse, quòd in foro tributis

comi-

comitiis ferrentur, in campo comitiis centuriatis. nunc adiungo, primum illud, centuriatis comitiis eas eſſe latas, quæ è S. C. ferebantur: deinde illud; quæ centuriatis comitiis ferrentur, eas, ſi è S. C. non ferrentur, patribus quidem auctoribus ſemper eſſe latas. quod non à primis reip. temporibus, ſed tãtum poſt Publilij Philonis dictaturam obſeruatum eſt. hunc enim dictatorem legem tuliſſe, ut legũ, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante latum ſuffragium patres auctores fierent, ſcribit Liuius lib. VIII. quo ſignificatur, non omnes antea leges, quæ centuriatis comitiis ferrentur, è S. C. aut patribus auctoribus eſſe latas. quòd ſi factum nunquam antea non erat, conſuetudine ſeruata, quæ in Numa rege creando eſt inducta; ut ſcilicet, ante quàm populus ſuffragium iniret, patres in incertũ comitiorum euentum auctores fierent; Publilius in plebem propenſus, quia plebeiæ gentis erat, quod ſenatui liberum erat, id neceſſarium fecit; quodq; more factum erat, id ut lege fieret, ſua lege ſanxit. Neque uero, quod ait Liuius, Patres auctores fierent, expono, patres S. C. probarent. fiebant enim de re & relata, & diſputata S. C. quid porro referri & diſputari opus erat id, quod omnino pro-

bari à senatu Publilia lex iuberet? nam de quo fit S. C. id eiusmodi est, ut improbari & abijci potuerit: est autem & probatum, & acceptum, quia maior pars senatus ita senserit. at in hoc non, utrum uis licere, neque plurium senatorum uoluntatem spectari, Publilius uoluit, sed, quasi ab uniuerso senatu iam probatum esset, ita, uellent nollent, patres auctores esse. ergo sic existimare debemus; quæ leges centuriatis comitiis ferrentur, eas post legem Publiliam aut è S. C. aut certe patribus auctoribus esse latas; quæ uero ante legem Publiliam centuriatis comitiis latæ erant, alias è S. C. alias sine S. C. patribus tamen auctoribus, alias neque è S. C. neque patribus auctoribus. Nihil ne igitur interfuit, dicet aliquis, inter leges, quæ patribus auctoribus, & eas, quæ è S. C. ferrentur? nihil, mea sententia, ante legem Publiliam. nam, siue è S. C. siue patribus auctoribus ferrentur; è senatus uoluntate ferebantur. post legem autem Publiliam multum inter huiusmodi leges interfuit, atque adeo tantũ, quantum inter secundam & aduersam uoluntatem interest. nam secunda senatus uoluntate ferebantur eæ leges, quæ S. C. probatæ iam erãt: aduersa uero non nunquam eæ, quarum patres

tres auctores fiebant. probabant enim inuiti, lege coacti. itaque honorificentius habebatur id, quod è S.C. centuriatis comitiis latum esset, quàm id, quod iisdem comitiis patribus auctoribus. sed extremis reip. temporibus nullam legem centuriatis comitiis sine S.C. patribus auctoribus latam inuenio, permultas autem S.C. iisdem comitiis: siue, quòd abrogata sit Publilia lex: siue, quòd, cum idem Publilius eodem tempore, postea quàm Q. Hortensius dictator legem tulisset, ut eo iure quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur; nihil attinuit patres auctores de eo fieri, quo, uel si auctores ipsi non fierent, tamen omnes ciues æque tenerentur. itaque magistratus aut è S.C. centuriatis comitiis, aut, si senatus dissentiret, tributis leges tulerunt: (quanquam & leges multæ tributis comitiis ex S. C. latæ sunt) cum duabus legibus, Publilia, & Hortensia, eandem uim haberent leges tributis comitiis latæ, quam habuerunt antea leges eæ, quæ centuriatis comitiis, patribus auctoribus, latæ erant. non enim, quod ait Cicero Philippica X, Legem Pansa comitiis centuriatis ex auctoritate nostra laturus est, eo sensu dictum existimo, quòd eam legem patri-

bus auctoribus Pansa laturus esset; sed, Ex auctoritate nostra, expono, ex S. C. loquitur enim de Cæsaris actis: quæ lege confirmari, et sanciri, senatus cupiebat. cum porro cuperet; nimirum S. C. potius, quàm alia quauis ratione, declararet. quòd si cui, auctoritatem senatus pro S. C. usurpari, nouum est: nihil errabit, si, ut de latine loquendi consuetudine recte iudicare possit, Ciceronis libros diligenter euoluerit. Hic fortasse quæretur; ante Publiliam legem omnes ne leges, quas senatus, siue centuriatis, siue tributis comitiis, ferri cuperet, ferrentur è S. C. an uero aliæ è S. C. aliæ uero sine S. C. tantum patribus auctoribus. utrunque factum est. nam neque omnes è S. C. neque omnes patribus auctoribus latæ sunt. de latis è S. C. testimonium res non desiderat: exemplorum enim plena sunt omnia. patribus autem auctoribus minus quidé multæ, sed aliquot tamen latæ sunt, ut Petilia de ambitu, à tribuno pl. tributis comitiis lata; de qua Liuius libro VII. Quæretur etiam, (pergam enim dubitando, quò non solum ueterum librorum obseruatio, sed ipsa me coniectura ducit) utrum centuriatis comitiis leges à maiore tantum magistratu, an etiam à minore ferrentur. faciamus, quod oratores

solent:

ſolent: qui cum teſtibus rem probare non poſſunt, argumentantur à ſimili, & hoc genere ſæpe fidem faciunt. item nos, cum, centuriatis comitiis à minore magiſtratu leges latæ ſint, nec ne, affirmare non poſſimus; quia neutrum ab antiquis traditum eſt; ſimilitudinem ſequemur, &, quod in creandis magiſtratibus fieri ſolitum eſt, idem in ferendis legibus obſeruatum eſſe dicemus. nam ſi creandis magiſtratibus centuriata comitia nunquam, niſi à maiore magiſtratu, habita ſunt: itidem, ferendis legibus nunquam, niſi à maiore, eſſe habita, conſentaneum eſt. illud autem eſt. eſſe igitur & hoc dicemus. neque enim, cur nõ ſit, aut ratio ſuadet, aut exẽpla demonſtrant. De legum tẽpore, quæ notauimus, hæc ſunt: neque omnibus diebus licuiſſe legem ferri, neque, quibus liceret, per omnes horas. licebat faſtis tantum diebus: nefaſtis non licebat. nec uero faſtis omnibus, ſed comitialibus duntaxat. comitialibus autem ita licebat, ſi nemo de cælo ſeruaret. quæ duabus legibus, Aelia, & Fuſia, ſancita erant. id annis prope centum ante Ciceronis ætatem, ut ſcripſit ipſe in oratione in Piſonem, inſtitutum, ad extrema fere manſit reip. tempora. Piſone autem & Gabinio cos. P. Clodius tribunus pl. Cicero-

nis ac bonarum partium inimicus, ut armaret immoderata licentia tribuniciam potestatem, dierum discrimen, & auspiciorum impedimenta sustulit. neque enim tantum, ut omnibus plane fastis ferri lex posset, uerum etiam, ne quis per eos dies, quibus cum populo liceret agi, de cælo seruaret, rogationem tulit. idq; postea seruatum esse, uidentur illa significare, quæ scripta sunt in oratione de prouinciis: Aut statuendum uobis est, legem Aeliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere; cum lex feratur, de cælo seruari, obnunciari, intercedi licere. Ergo, ante legem Clodiam, non omnibus diebus, sed fastis, non omnibus fastis, sed comitialibus, nec comitialibus, si quis de cælo seruaret, ius ferendæ legis erat: post legem Clodiam, non omnibus quidem diebus, sed omnibus tamen fastis, quod ante non licuerat, etiam si de cælo seruaretur, ferri lex potuit. Horæ uero, quibus agi cum populo posset, omnes erant intra ortum solis, & occasum. reliquis non licebat. ante primam enim horam nihil agi licuisse cum populo, cum ait Dio in extremo lib. λθ, non expono, ante primam horam Romani diei, cuius initium à media nocte sumebatur, sed, ante lucem,

ante auroram. quod ipse quoque Dio sic interpretatur, his uerbis: ὁ γάλβας ὁ σέρβιος κρύφα, καὶ ὑπὸ τὴν ἕω στρατηγῶν τὸν ψῆφόν τισιν ἔδωκε: καί περ οὐκ ἐξὸν ἐκ τῶν νόμων, πρὶν πρώτην ὥραν γενέσθαι, ἐν τῷ δήμῳ τὶ χρηματισθῆναι. quòd si nō ante primam; sequitur, ut nec post extremam, id est eam, quæ diem claudit, agi cum populo licuerit: siquidem neque uespertina S. C. rata fuisse, neque prætori urb. ius dicere post solis occasum licuisse, traditum est. sicut igitur non omnibus diebus ferre legē licebat, ita nec omnibus horis: quibus autem horis, ijs ita licebat, si neque fulgeret Iuppiter, neque tonaret. Nūc de caussis agamus: quæ ipsa quoque nostri promissi pars est. A corruptis moribus manasse leges, nemini dubium est. nam ubi continenter & sobrie uiuitur, ubi colitur pietas, ubi iustitiæ locus est; quorsum ibi lex feratur? nec sanis corporibus quæsita medicina est: nec, qui leniter et sedato cursu amnes fluerent, sed incitatis, extraq; ripas diffluentibus aggeres obiecti. ac uetustissimi mortalium, prorsus omnem uim, atque omnem luxum ignorantes, tranquillam uitam, ipsa natura duce, uiuebāt. post erupit iniuria; et, quod quisque potuit, id quisque uelle, neglecta ratione, cœpit. tunc necessario leges la-

tæ,

tæ, & iniecta licentiæ quasi fræna, quæ, si quis recte agere sua sponte nollet, eum pœnæ metu in officio continerent. itaque, conseruandæ augendæq́, ciuitatis caussa, & ut esset bene uiuendi norma, legem inuentam, manifeste cognoscitur. neque minus ad hunc finem spectarunt, quæ de religione, quàm quæ de bello leges latæ sunt. quæsita pietas in deos uidetur, quæsita populo uoluptas, ut in ludis: omnia tamen ad publicam utilitatem referebantur. cuius autem legis uitiosa ac turpis origo sit; ea lex nominanda non est. nam legis caussa iustitia, & lex ipsa iusta ac sancta debet esse. inde enim publicum exoritur commodum. publicum dico, & quo munitur imperium aduersus hostilem uim, & quo priuati ciues, sua quisque bona, suum quisque ius, aduersus priuatorum iniurias tuentur. quòd si hoc in omni bene instituta ciuitate, multo magis agnoscitur in rep. Romana: quæ dum optimis legibus paret, malas autem uel abrogat suffragijs populi, uel tollit S. C. orbem terrarum pene uniuersum imperio comprehendit. quæq́; ciuitates aut malas leges habuerunt, aut bonis non recte sunt usæ; aliæ ui externa, aliæ domestica seditione conciderunt. quod & apud ueteres sæpe accidisse legimus; & nostra

non

non semel tempestate uidimus. Superest de potestate legis. ea, quæritur, primum utrū maxima, deinde, si maxima, utrum perpetua. quod pro nostra consuetudine breuiter ostendemus. Erat in lege summa uis; non solum, quia, quod erat lege sancitum, Quirites omnes tenebantur; quod tribus legibus, una consulari Valeria Horatia, duabus dictatoriis, Publilia, & Hortensia, sancitum supra diximus; (paucas tamen excipio, quibus non omnes plane ciues obstringebantur; quo de genere fuisse legem de repetundis, iam ostendimus: lata enim est post illas tres, consularem unam, dictatorias duas, à nobis proxime nominatas: &, quodcunque postremum populus iussit, id ius ratumq; esse XII tab. lege sancitum est) uerum etiam, quia, non, ut prætoris edictum, item lex annuo spatio terminabatur, sed uigebat usque dum alia lege abrogaretur. abrogari uero omnes licuit, præter Sacratas: quæ uiolatæ sæpe, abrogatæ nunquam sunt. abroganti uero non eadem, quæ uiolanti legem, pœna sancitur. ceteræ leges & abrogari omnes potuerunt, & abrogatæ multæ sunt. tametsi nulla lata lex est, quæ ipsa se contra abrogationem quasi sanctionis sepimento non munierit, graui pœna, mul-

ta ue ei, qui abrogasset, irrogata. at multi multas abrogarunt, neque tamen ullam propterea subiere pœnam. dixi iam, plus fuisse potestatis in eo, quod postremum populus iussisset, quàm in eo, quod antea iusserat: id lege XII tab. sancitum esse. iussum autem populi & suffragia fuerunt, quibus abrogabantur leges. itaque, non quid antea populo placuisset, sed quid ei postremum placeret, spectari solebat. sensit autem in hoc genere populus non semper è rep. nam quemadmodum sæpe malas leges bonus populus, sic interdum bonas malus abrogauit. à senatu uero nunquam lex ulla, nisi reip. caussa, sublata est; ut, cum Appuleiæ, Mario consule referente, S.C. damnatæ sunt; quòd ab hoste reip. L. Appuleio Saturnino rogatæ essent: aut, cum Liuiæ consilio Philippi consulis sublatæ, quia contra auspicia, quæ seruari lex Aelia iubebat, à M. Liuio Druso latæ iudicarentur. erant enim quatuor omnino genera, (ut ipsa fere Ciceronis uerba usurpem, quæ sunt in oratione pro C. Cornelio) quibus per senatum more maiorum statueretur aliquid de legibus: unum eiusmodi, placere legem abrogari, ut Q. Cæcilio M. Iunio cos. quæ leges rem militarem impedirent, ut abrogarentur.

atque

atque hoc genere non abrogabat legem senatus, (nam abrogare proprie populus dicebatur) sed, ut abrogaretur, statuebat. Alterum genus erat: quæ lex lata esse diceretur, ea non uideri populum teneri, ut L. Marcio Sex. Iulio cos. de legibus Liuiis: quæ ut uno S. C. tollerentur, Philippus consul, Liuij inimicus, obtinuit à senatu. ideo autem, huiusmodi legibus non uideri populum teneri, senatus decernebat, quia, contra auspicia latas esse, augures monuissent. tanta Romæ fuit in auguribus auctoritas. de quibus libro II de legibus hæc à Cicerone scripta legimus. Quid religiosius, quàm cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, leges, non iure rogatas, tollere? nihil domi, nihil militiæ, per magistratus gestum, sine augurum auctoritate posse cuiquam probari? quæ ipsa, & alia, in libro de religione tractabimus. Tertium, de legum derogationibus. quo de genere persæpe S. C. fiunt, ut de lege Calpurnia de ambitu, quæ derogaretur. Quartum genus, quòd ea Ciceronis oratio mutila admodum est, neque in ipsa, neque in Pediano interprete, ac ne alibi quidem, quod sciam, inuenitur. me tamen in eam partem coniectura ducit, ut existimem,

stimem, cum aliquem senatus hostem iudicaret, simul, ut eius quoque leges, quæ quidem aduersus remp. essent, tollerentur, eodem S. C. aut alio, proxime facto, iudicasse. quarum enim maxime legum caussa perniciosus patriæ ciuis damnatus sit, & à rep. remotus; eas ipsas leges in rep. non hæsisse, sed abiectas illico esse, etiam si ab historia non prodatur, ueri tamen simillimum est. quale fuit, quod de legibus Saturnini proxime, & de legibus M. Antonij in prima huius libri parte diximus. Recte igitur semper, & iustissime senatus. A populo uero, aut ab ijs, qui mercede conducti speciem quandam populi præseferebant, temeritate potius, aut fraude, quàm consilio, aut ratione, salutares ciuitati leges non nunquam abrogatæ sunt, ut, rogante P. Clodio tribuno pl. Aelia de auspicijs, Fusia de diebus comitialibus. Postremum illud est, cum, uerbo quidem, neque à senatu, neque à populo, tacito autem omnium consensu per desuetudinem leges abrogabantur. id quod et Iulianus iurisconsultus notauit. Erat igitur in lege uis non solum maxima; quod Cicero in Philippica II satis plane narrat, cum ait: In publicis actis nihil est lege grauius: uerum etiam perpetua: siquidem uetustate neque tol

leba-

lebatur lex, ut edictum: neque debilitabatur, ut S.C. nisi si leges essent eiusmodi, ut reip. minimum consulere uiderentur. nam has contrario usu non solum debilitatas, uerum etiã plane extinctas, neque damnatum esse quenquam, quia fecisset aduersus eam legem, quæ iam exerceri desiisset, satis constare uideo. leges autem multæ, quandiu resp. stetit, perpetuo iure ualuerunt, cum, ipso libertatis initio, à primis consulibus, ac iam ante à primis regibus latæ essent. quibus ego de legibus loquor, cum perpetuam uim legi tribuo. nam perniciosas leges, nec iure rogatas, non perpetuo iure esse, sed tolli quamprimum utile est: cuiusmodi multæ S.C. sublatæ sunt. populus autem, quem sæpe à reip. commodo malæ rationes auerterent, rectam in diiudicandis legibus normam nõ agnouit, sed utiles sæpe abrogauit, sæpe sciuit inutiles. Illud tamen, quia pertinet ad abrogandi rationem, quod in Festo Pompeio notaui, non omittam: in sanctione legum adscribi solitum, ne per saturam abrogari derogari ue liceret. erat enim satura, lex multis aliis conferta legibus, accepto nomine à genere cibi, ex uariis rebus condito. id autem eo placuit in sanctione adscribi, quia in lege multis legibus permixta & confusa

subesse

ſubeſſe fraus, quæ populum falleret, facile poterat: at in ſimplici lege, ſi de abrogando derogando ue populus rogabatur, non difficile erat, id, quo de rogabatur, quale eſſet, intelligere. Addam & illud, fractam eſſe legis uim, non modo cum alia lege nominatim abrogaretur, ſed etiam, cum, non omnino tota, ſed eius pars lege poſterius lata tolleretur; quod, derogare, dicebatur; aut, cum, nulla ſuperioris legis mentione facta, aliquid ei contrarium poſteriore lege rogaretur: quod erat, obrogare. atque, hoc quidem de genere, apud Liuium libro I X P. Sempronius tribunus pl. aduerſus Ap. Claudium cenſorem in concione ita diſputat: Ideo Aemiliæ potius legi paruerunt, quàm illi antiquæ, quia hanc poſtremum populus iuſſerat, & quia, ubi duæ contrariæ leges ſunt, ſemper antiquæ abrogat noua. eſt etiam in I I de inuentione ita ſcriptum: In duabus contrariis legibus, utra poſterius lata ſit, conſiderare oportet. nam poſtrema quæque grauiſſima eſt. Omnino, quod legis uim maximam fuiſſe dixi, eo dixi, non ſolum quia nihil eſſet lege grauius, & in publicis actis nihil obſeruaretur magis; uerum etiam, quia legis ſententia pertineret ad omnes ciues, & omnibus æqua iura deſcriberet, preſertim

ſertim à quo tempore Q. Hortenſius dictator rogationem tulit, de qua iam meminimus, ut, quod plebs ſanxiſſet, eo Quirites omnes tenerētur. ueruntamen duo genera legum excipio, alterum, quo non omnes ciues, alterum, quod omnes quidem, ſed diſpari iure comprehenderet. primum enim illud apud Ciceronem lib. III ad Atticum obſeruaui; quam legem aliquis tribunus pl. ferret, ea lege collegas eius obſtrictos minime fuiſſe. deinde; ut omittam leges alias, quibus ſenatores tenebantur, ceteri autem erant ordines liberati; quam legem, ne quis iudicio circumueniretur, C. Gracchus tulit, eam pro plebe, non in plebem eſſe latá, declaratur in oratione pro Cluentio. poſteaq; L. Sylla Felix, cum eius rei quæſtionem ſua lege conſtitueret, populum R. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quæſtionis genere auſus non eſt. ergo hac lege, quæ primum Sempronia fuit, de C. Gracchi latoris nomine; deinde Cornelia, poſtea quàm L. Sylla, lege lata, quæſtionem & ipſe eiuſdem rei conſtituit; qua deinde potius, quàm Sempronia, eius generis iudicia ſunt adminiſtrata; hac, inquam, lege, ut eſt in oratione pro Cluentio, ſenatores, & ij, qui magiſtratum geſſerant, ſoli tenebantur: ut, quemadmo-

dum recte agentibus plura præmia, ſic plura
peccantibus iudiciorum pericula propoſita eſ-
ſent. Lege etiam Iulia de pecunijs repetun-
dis equeſtrem ordinem non fuiſſe alligatum le-
gimus in oratione pro Rabirio Poſtumo. in
oratione uero pro Cluentio quæ lex item de pe-
cunijs repetundis nominatur, qua & ipſa præ-
ter ordinem ſenatorium nemo tenebatur, Iu-
lia non fuit; ut ex temporum examinatione,
quæ me ſæpe magnis erroribus expediuit, fa-
cile conieci. nam cum, Iuliam de repetuudis
latam eſſe à C. Cæſare in primo conſulatu,
notum ſit uel ex hiſtoria, uel è Ciceronis ora-
tionibus, atque epiſtolis; orationem autem
pro Cluentio annis aliquot ante Cæſaris conſu-
latum Cicero prætor habuerit: ſequitur, ut o-
mnino, quod ad nomen attinet, diuerſæ leges
fuerint. Quænam igitur fuit, dicet aliquis?
Cornelia, L. Syllæ: ex qua multa in ſuam le-
gem poſtea Cæſar tranſtulit. de qua ſic in ea
pro Poſtumo: Si eſt hoc nouum in lege Iulia,
ſicuti multa ſunt ſeuerius ſcripta, quàm in
antiquis legibus, & ſanctius iudicata: ſane
etiam conſuetudo huius generis iudiciorum no
ua. ſin hoc totidem uerbis translatum caput
eſt, quot fuit non modo in Cornelia, ſed etiam
ante in lege Seruilia: per deos immortales,
quid

quid agimus iudices, aut quem hunc morem nouorum iudiciorum in remp. inducimus? Reliquum eſt, ut de lege agamus, quæ omnes quidem ciues, diſſimili tamen conditione aſtringeret. at hoc quidem cum multis exemplis probare poſſim, uno contentus ero. fuit igitur huius generis Tullia de ambitu: qua lege aliam plebi, aliam ſenatoribus irrogatam eſſe pœnam, conſtat ex oratione pro Murena. id quod oſtendimus iam, cum de legibus capitalia crimina uindicantibus ageretur. Dictum eſt de legibus. ordiemur nunc de magiſtratibus.

INDEX RERVM MEMORABILIVM.

nihil

Cæsaris

non

Q.

consulatus

frumentariæ

H.

I.

iuriſconſultis

leges

lex

lex

lex

lex

lex

lex

lex

lex

M. Liuius

Marcellino

de

de

Sempronia

ſiniſtra

FINIS.

REGISTRVM.

ABCDEFGHIKLMNOPQRST
VXYZ, Aa Bb Cc.

Omnes sunt quaterniones, præter Cc,
qui est duernio.

VENETIIS,

M. D. LIX.

AL DVS

